

Arkitekturen universelt utformet : en ny strategi

Bergen Arkitekthøgskole
Bergen School of Architecture

foreord

Universell utforming har satt sitt preg på den offentlige og faglige debatt og utvikling i Norge. Målsetningen om et universelt utformet Norge har i stigende grad preget utviklingen i byggeriet og siden kravene til universell utforming sist ble skjerpet i regelverket er kritikken fra det arkitektfaglige miljøet og debatten økt i styrke.

Universell utforming blir ofte kritisert for å være begrensende, urealistisk og med et fortsatt fokus på fysiske barrierer og prioritering av rullestolbrukere og synshemmede. Femten år etter at begrepet ble introdusert i Norge i et ønske om å utvide brukerforståelsen til å inkludere alle, synes det fortsatt å eksistere en bred forståelse av at universell utforming mest handler om de få, og om rampehelninger, snusirkler og dørbredder.

"For accessibility is more than a matter of admitance or logistics; it is also a quality of experience. How one feels about a place, how one interprets it, or even how one can adequately interpret it – these are all less quantifiable, but crucially important, aspects of accessibility"

Ray Lifchez (1987)

I forståelse for arkitekturens sanselige kvaliteter og multisanselige stimulering er det derfor opplagt å undersøke om universell utforming kan fortolkes annerledes i arkitekturen. Om man ved å flytte fokus, fra kun å konsentrere seg om at få alle inn i rommet, til også å sikre seg at alle kan bli i rommet fordi de sanselige kvaliteter i rommet er tilgjengelige, bedre kan forløse arkitekturens universelle potensiale. Er det mulig at arkitektene i høy grad allerede stiller arkitekturens sanselighet til rådighet ved bevisst å nyansere akustikk, dagslys, proporsjoner og materialitet, og i virkeligheten allerede arbeider inkluderende uten å alltid prioritere trinnløs adgang? Og hvordan kan arkitektfaget på lengere sikt bidra til å utvikle og utfolde universell utforming i det bygde miljø?

De siste femten år har satt de fysiske aspekter av universell utforming på dagsordenen, nå er det på tide å diskutere, utvikle og formidle de sanselige aspekter av en universelt utformet arkitektur.

Prosjektet "Arkitekturen universelt utformet: en ny strategi" som presenteres i denne rapporten, er utført av professor arkitekt maa Camilla Ryhl, Bergen arkitekthøgskole (BAS) og forskningsassistent og arkitekt mnal Liv Marit Søyseth. Camilla Ryhl er forfatter av rapporten, og Liv Marit Søyseth er grafiker. Prosjektet er finansiert av Husbanken Region Midt Norge og forfatteren takker arkitektene Andreas Gjertsen, Morten Gregersen, Knut Hjeltnes, Ulla Hornshyld, Jan Olav Jensen, Mette Melandsø og Merete Lind Mikkelsen, for at de generøst har stilt deres tid, tanker og holdninger til rådighet for prosjektet.

Camilla Ryhl, professor
Bergen arkitekthøgskole
Desember 2012

innholdsfortegnelse

foror d

motivasjon
bakgrunn
problemstilling
metode

rammer
universell utforming
inkluderende arkitektur
sansene i arkitekturoplevelsen
sanselig tilgjengelighet
universell utforming i praksis

intervju
jensen & skodvin arkitektkontor
knut hjeltnes arkitekter
pir II
tyin tegnestue arkitekter
merete lind mikkelsen
nord architects copenhagen
sla landskapsarkitekter

arkitektens perspektiv
verdier og begreper
inkluderende arkitektur – metode og regelverk
arkitektonisk utfoldelse av universell utforming
fremadrettet strategi
en ny strategi

sammendrag
bakgrunn
problemstilling
metode
intervju og eksempler
resultat
summary - english translation

litteratur

motivasjon

Universell utforming er et relativt nytt begrep, som innenfor en kort årrekke har fått stor betydning, både politisk og innenfor byggfaget. Begrepet som opprinnelig er definert av den amerikanske arkitekten Ron Mace var tenkt som et middel til å minimere en oppdeling av brukergrupper i 'dem med funksjonsnedsettelse' og 'dem uten funksjonsnedsettelse'. Ønsket var å erstatte oppdelingskulturen med et designbegrep som tok utgangspunkt i den allmenne menneskelige funksjonsevne betraktet i et livstidsperspektiv, og dermed også inkludere alle grader av funksjonsevne i et brukerperspektiv. Siden Mace introducerede begrepet i 1997 har det utviklet seg hurtig og i mange fortolkninger. Og det er i den norske kontekst blitt et bærende begrep i en politisk strategi mot et inkluderende samfunn. I en arkitektfaglig kontekst er begrepet blitt introdusert i byggetekniske forskrifter og standarder, og ofte blitt kritisert for å være begrensende for designprosessen, og med uforholdsmessige stor prioritering av rullestolskrav og dimensjonering. Omvendt blir arkitektfaget ofte kritisert for ikke å bygge inkluderende, og ikke ta begrepet til seg, og for å lage mangelfulle løsninger i forhold til universell utforming.

Denne rapporten presenterer resultatene fra prosjektet *'arkitekturen universelt utformet: en ny strategi'*, der motivasjonen har vært et ønske om å undersøke bakgrunnen for den arkitektfaglige kritikk av både begrepet og regelverket. Kan universell utforming formidles og fortolkes annerledes til arkitektpraksisen, og kan arkitektonisk kvalitet og tilgjengelighet formidles bedre til brukerne? Er det en dissonans mellom intensjonene bak universell utforming og arkitektpraksis, eller er det bare et spørsmål om at begge deler kan kommuniseres annerledes? Er arkitekturen ikke universelt utformet overhodet eller er det et spørsmål om hvordan universell utforming fortolkes og formidles – av både brukere og praktiserende?

bakgrunn

Med implementeringen av den politiske strategi om et universelt utformet Norge stilles det i standarder, tekniske forskrifter, nasjonale programmer med mer, skjerpede krav til tilgjengelighet og universell utforming i byggbransjen.

Kravene er primært formulert som minimums-målkrav og i høy grad rettet mot funksjonshemmedes behov, som for eksempel snusirkler, rampehelninger eller døråpninger. Dessuten er kravene ofte definert med utgangspunkt i hjelpemidler, og ikke i menneskets

sanseapparat. Krav relatert til blinde er for eksempel formulert ved dimensjoneringskrav av særlige bygningselementer som ledelinjer og oppmerksomhetsfelter, fremfor den arkitektoniske helhet eller arkitektoniske elementer som rommets proporsjoner, organisasjon og akustikk, som kan redusere behovet for særlige tiltak.

Med implementeringen av den politiske strategi om et universelt utformet Norge stilles det i standarder, tekniske forskrifter, nasjonale programmer med mer, skjerpede krav til tilgjengelighet og universell utforming i byggbransjen.

Den arkitektfaglige reaksjon på de skjerpede krav er preget av stor motstand mot de mange nye kravspesifikasjoner som ofte betegnes som begrensende for den faglige og arkitektoniske kvalitet. Den faglige debatten avspeiler dessuten en fortsatt forståelse av universell utforming som rettet mot en spesifikk brukergruppe, og som ikke forbundet med tidens faglige forståelse av arkitektonisk kvalitet.

Målsetningen med universell utforming er å ikke differensiere mellom funksjonshemmede og ikke-funksjonshemmede, altså det motsatte av å lage særlige tiltak for en spesifikk brukergruppe. Det eksisterer fortsatt en bred forståelse i den arkitektfaglige debatten om at universell utforming er tiltak rettet mot en spesifikk brukergruppe, og ikke mot allmenheten, og universell utforming i arkitekturen defineres derfor som oftest fortsatt i forhold til funksjonsnedsettelse og tilgjengelighet. Og når arkitekturen diskuteres og evalueres er universell utforming stadig et separat element som ikke inngår i den faglige diskusjonen om hva som er god og dårlig arkitektur.

I en tradisjonell arkitekturforståelse inngår elementer som kontekst, materialitet, funksjon, dagslys, akustikk, opplevelse og sansestimulering når den arkitektoniske kvalitet vurderes og diskuteres. Arkitektonisk kvalitet er både historisk og nåtidig diskutert, ikke bare ved visuelle inntrykk, men i høy grad ved å sikre opplevelse og bruk av rommet gjennom stimulering av hele sanseapparatet.

I denne forståelsesramme blir det derfor relevant å undersøke om arkitekturen kan bedre imøtekomme det universelle krav hvis både den kreative prosess og formidlingen tar utgangspunkt i arkitektfagets eget språk og tradisjon; den sansede, anvendte og opplevede arkitektur definert ved dagslys, akustikk, proporsjoner,

materialer, kontekst, opplevelse, orientering og deltakelse.



Foto Liv M. Søyseth

problemstilling

På tross av opplysningskampanjer og utdannelsessatsninger hersker det fortsatt en utbredt forståelse av universell utforming som målspesifikke krav rettet mot en spesifikk brukergruppe. De gode eksemplene på universelt utformet bygg er stadig i sin spede start, og den arkitektfaglige forståelse av begrepet fokuserer på målbare designelementer som snusirklens dimensjon, dørbreddens mål og ledelinjens høyde, alt sammen krav definert med utgangspunkt i hjelpemidler og brukeres særlige behov.

Hvis universell utforming skal videreutvikles som arkitektfaglig begrep og danne drivkraften for nye byggeformer og nye fortolkninger av tradisjonelle rom og boliger, må arkitektfaget vise at universell utforming ikke handler om de få, men om oss alle, og at universell utforming grunnleggende handler om å bygge for menneskelige mangfoldighet. Samtidig må praksis få rom til å vise nytolkning og innovative løsninger.

Prosjektet er et kvalitativt studie basert på empirisk intervjudata og litteraturstudier av arkitekturteori om forholdet mellom kropp og rom og sanselige stimulering i arkitekturopplevelsen.

Det er gjennomført kvalitative intervju med syv praktiserende arkitekter, og et utvalg av arkitektenes egne prosjekter er analysert og formidlet i forhold til sanselig tilgjengelighet. Arkitektene er valgt på bakgrunn av flere faktorer, herunder at de representerer en bredde i alder og erfaring, er prisbelønnet og dermed i en arkitektfaglig kontekst anerkjent som betydningsfulle for deres fag, samt uttrykker i faglige sammenhenger en intensjon om å skape sanselige kvaliteter.

De kvalitative intervju er tatt opp og transskribert. De er deretter redigert og språkvasket i forhold til relevans og gjengitt i rapporten i relativ helhet. Intervjuene er gjennomført som kvalitative åpne intervju, og basert på en spørreguide strukturert rundt temaene begrepsforståelse, arbeidsmetode, faglige muligheter/begrensninger ved universell utforming, opplevelse av den nåværende situasjon, og fremtidig strategi for et inkluderende bygg. Intervjuformen har gitt rom for at det enkelte intervju avspeiler den enkelte arkitekts faglige fokus og erfaring, samtidig med at alle intervjuede har fått rom til å respondere på de samme temaer.

De deltakende arkitekter er:

1. Jan Olav Jensen, partner, Skodvin & Jensen arkitekter
2. Knut Hjeltnes, eier, Knut Hjeltnes arkitekter
3. Mette Melandsø, partner, PIR II
4. Andreas G. Gjertsen, partner, TYIN tegnestue arkitekter
5. Merete Lind Mikkelsen, eier, Arkitektfirmaet Merete Lind Mikkelsen
6. Morten Gregersen, partner, Nord Architects Copenhagen
7. Ulla Hornshyld, projektleder, SLA landskabsarkitekter

rammer

universell utforming

Begrepet universell utforming er sprunget ut av begrepet 'universal design' som først ble formulert av den amerikanske arkitekten og kunnskapsformidler Ron Mace.

> *"Universal design is the design of all products and environments to be usable by all people, to the greatest extend possible, without the need for adaptation."*
>
> *Ron Mace*

Begrepet vokste ut av en frustrasjon over at de daværende anvendte begreper 'barrier-free' og 'accessibility' med tiden var blitt stigmatiserende begreper som ble forstått som de omhandlet særlige designløsninger for handikappede brukere. Ønsket om å definere et designbegrep og en designstrategi som opphevet forståelsen av et 'dem' og 'oss', og en kategorisering av brukerne som handikappede eller ikke-handikappede, førte til formuleringen av 'universal design'.

Begrepet ble definert i 1997 og ble ledsaget av syv designprinsipper som operasjonaliserer begrepet. Begrepet er siden blitt utbredt og videreutviklet i nasjonale og internasjonale sammenhenger. I den norske kontekst ble det første gang introdusert og oversatt til universell utforming i 1997 i rapporten "Universell utforming. Planlegging og design for alle", fra Rådet for funksjonshemmede (Aslaksen, 1997). Begrepet er i rapporten definert som

> *"Universell utforming er utforming av produkter og omgivelser på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og spesiell utforming."*
>
> *"Hensikten med konseptet universell utforming er å forenkle livet for alle ved å lage produkter, kommunikasjonsmidler og bygde omgivelser mer brukbare for flere mennesker, med små eller ingen ekstra kostnader. Konseptet universell utforming har som målgruppe alle mennesker i alle aldre, størrelser og med ulike ferdigheter. "*

Begrepet er et dynamisk begrep som fortolkes og anvendes forskjellig avhengig av språklig, faglig, geografisk og kulturell sammenheng. Det har dog fra starten blitt kritisert og diskutert, særlig i forhold til operasjonalisering og konkretisering. På tross av den teoretiske begrepsdifferensiering hvor tilgjengelighet primært fortolkes som en særlig løsning for en minoritetsgruppe, og universell utforming i sitt utgangspunkt tilbyr en løsning som er for alle, er realiteten ofte at universell utforming fortsatt i praksis forstås som design for personer med funksjonsnedsettelse (Ryhl, 2007).

I den amerikanske kontekst hvor begrepet først er oppstått og konkretisert ser man etter 15 år en bevegelse vekk fra å fokusere på løsning og resultat, og mot i stedet å fokusere på prosess og metode. Blant annet har professor Edward Steinfeld medvirket til GUDC's arbeid med å utvikle en bred og relativt funksjonsbasert UD anvisning, Global Universal Design Commision: Universal Design Standard, som understreker forståelsen av UD som en designstrategi fremfor en presisering av individuelle løsninger.

I Norge ble begrepet tilgjengelighet anvendt frem til starten av 1980-tallet, hvor paradigmeskiftet ble satt i gang med utviklingen av Livsløpsstandarden (1982). Dermed ble det satt en ny dagsorden for byggeriets rolle i inkluderingen av eldre og personer med funksjonsnedsettelse. Utviklingen skapte samtidig et behov blant de som arbeidet med området for å løfte oppgaven ut over den tradisjonelle differensiering mellom personer med funksjonsnedsettelse, og dette førte til at universell utforming ble introdusert i norsk kontekst i 1997.

Det er siden blitt et sentralt begrep i den politiske strategi om 'Norge universelt utformet 2020' og i de påfølgende handlingsplaner og implementeringsstrategier som er fulgt med den politiske prosess. Også i regelverket relatert til byggeri og planlegning spiller universell utforming en sentral rolle. Som et faglig innspill og standpunkt har NAL formulert en strategi for universell utforming, som eksisterer i samspill med innsatsen for å fremme forståelsen av begrepet, og utvikle en eksempelsamling.

> *"Universell utforming bidrar til en mer inkluderende arkitektur som forenkler livet for mennesker med ulike ferdigheter, i alle aldre og størrelser. Universell utforming handler om forståelse, kunnskap og kompetanse som hele plan- og byggkjeden i både offentlig og privat sektor må utnytte for å skape omgivelser av høy kvalitet."*
>
> *NAL 2010*

Som supplement til både visjoner, handlingsplaner, regelverk og anvisninger har det nasjonale kompetanseprogram etablert en plattform for kompetanseheving hos alle relevante aktører. I tillegg eksisterer det tallrike hjemmesider og rapporter med veiledning og informasjon om universell utforming, hvor alle aktørene i byggbransjen kan søke kunnskap.

I forståelsen av arkitektens prosess og metode i forhold til arbeidet med integrert universell utforming blir det vesentlig å forstå hvilken kunnskap det trekkes på. Ut over de faktabaserte oppslagsverk og

regelverk, er erfaring, intuisjon, studier av andre bygg, samt skissering som kreativ utviklingsredskap avgjørende elementer i arkitektens metode (Kirkeby, 2012).

Arkitektur strekker som faglig disiplin langt tilbake i historien, og den erfaring som trekkes ut av historien, både den fjerne og den nære, spiller en sentral rolle i arkitektens referanser, læring og viten. Å studere andre verk, både nåtidige og historiske, er et vesentlig element i en arkitektpraksis, akkurat som forståelsen for programmet, konteksten og brukeren er det. Den intuitive forståelse av et sted og løsningen er forbundet med den utviklende skisseringsprosess, hvor løsninger og argumenter utvikles i tegningen og inkluderer erfaring og intuisjon. Regelverk og anvisninger anvendes primært som et ledd i kvalitetssikring fremfor en kreativ prosess (Frandsen et al, 2012). I relasjon til inkluderende og tilgjengelig arkitektur, og herved også universell utforming i arkitekturen, er alle disse elementer også sentrale.



Foto Liv M. Søyseth

inkluderende arkitektur

Målsetningen med universell utforming har fra begrepets spede begynnelse vært å bryte ned en unyansert brukerkategorisering som fastholder funksjonshemmete brukere i en minoritetsrolle, og i stedet på lang sikt sikre et bygget miljø som inkluderer alle og ekskluderer ingen.

Utgangspunktet er visjoner om likebehandling, likerett og demokratiske rettigheter samt samfunnets generelle ansvar i den nordiske velferdsmodell for å inkludere og sikre alle lik adgang og deltakelse i det offentlige liv og det offentlige rom. Et helt sentralt middel til å sikre retten til deltagelse er at det bygde miljø er tilgjengelig for alle, og dermed imøtekommer den brukerdiversitet som eksisterer i befolkningen. Denne forståelse for arkitekturens rolle er et resultat av WHO's sunnhetsbegrep for helse, samt paradigmeskiftet fra 'The medical model' til 'The social model' fastlagt først i ICIDH og senere understreket i ICF (WHO, 1980, 2002, Ryhl 2009).

Det er altså avgjørende at det bygde miljø er inkluderende, og dermed legges et vesentlig ansvar for å imøtekomme målet om likebehandling i det offentlige rom på rådgiverne i byggeriet, herunder også arkitekter.

Tradisjonelt har arkitekten vært representanten for byggeriet, og i den offentlige debatt rettes en del av kritikken eller frustrasjonen over manglende universell utforming i byggeriet fortsatt ofte mot arkitektene. Dette på tross av at byggekjeden i dag er kompleks, og ansvaret for byggets kvalitet må fordeles på mange aktører, herunder byggherre, diverse rådgivere, saksbehandlere og utførende som hovedkategorier. Omfanget av arkitektens reelle ansvar og innflytelse på et byggeprosjekt i tidens byggeri er avhengig av anbudsmodellen og byggeriets kompleksitet (Frandsen et al, 2012).

På tross av de til tider veldig stramme rammer som en arkitekt navigerer i, har han fortsatt innflytelse og hans spesialkompetanse som arkitekt kommer til uttrykk i hans forståelse for forholdet mellom helhet og detalj, funksjon og konstruksjon og materialitet og opplevelse. Hans viten og erfaring spenner altså veldig bredt, og flere arkitekter peker selv på betydningen av å mestre overblikk, problemløsning og prosjektstyring, ut over en intuitiv forståelse for romlighet, taktilitet og sanselighet. På samme måte spenner selve det arkitektoniske rom over stor bredde fra landlig/urban kontekst til detaljløsninger i håndlister, programmering av byggetomt

og funksjoner, proporsjonering og perforering, samt tekniske spesialområder som konstruksjon, akustikk og dagslys. Dette kun som noen eksempler på arkitekturens kompleksitet.

Arkitektur kan altså diskuteres i en byggeteknisk og sanselig forståelsesramme, men er på samme tid også avgjørende som konkret og fysisk ramme for både våres private og offentlige liv. Sosiale, kulturelle og etiske verdier definerer det handlingsrom arkitekturen virker i og arkitekturen speiler og utfordrer de herskende verdier i den tid og kontekst arkitekturen opererer i.

Rettighets- og likebehandlingsbegrepene har vært motivasjon for utviklingen mot et universelt utformet bygget miljø, hvor fysiske, sanselige og kognitive barrierer er fjernet og alle inkluderes på like fot.

Denne utviklingen er ikke spesifikk for Norge, men pågår også internasjonalt. De siste år er dette ytterligere fremskyndet av FNs Handikapkonvensjon, som understreker tilgjengelighet som en rettighet, og universell utforming som et middel til å oppnå denne rett. På tross av nyanser i prosessen og det vanskelige ved å sammenligne resultater på grunn av forskjeller i implementeringsstrategier, synes det å være en generell tendens til at nedbrytningen av de fysiske barrierer prioriteres. Det fysiske er synlig og relativt enkelt å måle; helningen på en rampe eller høyden på en dørterskel kan raskt registreres og vurderes i forhold til regelverk og anbefalinger, mens aspekter som opplevelseskvalitet, atmosfære, rommets leselighet, trygghet og komfort krever langt mer komplekse og nyanserte evalueringsmetoder. Det samme gjelder de sanselige kvaliteter og opplevelsen av dem; rommets proporsjoner, materialenes stofflighet, de visuelle forbindelser og lyden av uterommet innenfor, etterklangstidens betydning for fysisk komfort og trygghet og dagslysets nyanser i forhold til stemning, varme og sinnstilstand. Både lyd og lys kan måles og klassifiseres, det er definert i anvisninger og regelverk til en viss grad, men det er mange aspekter av både lys og lyd som er vanskelige å måle. Nettopp betydningen av den arkitektoniske behandling av begge og deres samspill med for eksempel proporsjoner, materialer, konstruksjoner og romlige sammenhenger er minimalt beskrevet. Hvor målingene kanskje kan registrere deler av lydens vesen, som etterklang og desibel, er det vanskeligere å sette tall og målkrav på de opplevde kvaliteter ved lyden. Det samme gjelder for lyset.

"For at kunne være til stede og bruge et givent rum, eller en rumlighed, må vi altså være i stand til at identificere og orientere os i det, på baggrund af vores iboende erindring. En erindring baseret på sansning, bevægelse, oplevelse, forståelse og fysiologi."

Camilla Ryhl (2003)

Det er dog forskning som viser at nettopp de opplevede sanselige



Foto Camilla Ryhl

'Det er ikke nok at kunne komme inn i rommet, man må også kunne bli i rommet og oppleve det, sanse det og delta i det liv som finner sted i rommet'

Camilla Ryhl (2010)

kvaliteter ved et rom kan være avgjørende for om personer med sanselige funksjonsnedsettelser kan oppholde seg i et rom eller må forlate det. At rommet kan bli utilgjengelig hvis de sanselige elementer i rommet ikke er tilrettelagt hensiktsmessig (Ryhl, 2003). Den fysiske tilgjengelighet er forutsetningen for at alle kan komme inn i rommet, men det synes som om at den sanselige tilgjengelighet som for mange er forutsetningen for å kunne bli i rommet og delta, ennå ikke anerkjent som avgjørende for det samlede tilgjengelighetsnivå, og som en forutsetning for universell utforming.

sansene i arkitekturopplevelsen

'Min opplevelse og oppfattelse er så absolutt, at arkitekturopplevelser kan være overveldende, skjelvende, følelsesladede og fysisk provoserende, og at det hver gang kan være et annerledes uttrykk av en arkitektonisk egenskap, som er avgjørende for opplevelsens karakter'

Camilla Ryhl (2003)

De fleste mennesker som har vært i Pantheon i Roma glemmer det aldri. Opplevelsen av å søke inn i Pantheon på en varm sensommerdag, finne sval skygge og gjenvinne evnen til å trekke pusten og tenke klart. Bare stå stille for en stund og merke pulsen falle, mens man langsomt sanser den fine lysstråle som faller gjennom åpningen i taket. Tiden står nesten stille og man må stå lenge og merke langsomheten, hvis man skal registrere lysets bevegelse på veggen. Men man kan nettopp prioritere langsomheten og bare stå stille. Og mens man står helt stille, der i det store rommet, blir man skremmende oppmerksom på sin egen litenhet, og stilheten blir dominerende. Det er som om rommet taler med sin stilhet og understreker ens eksistens i en langt større kontekst, og man hører plutselig sin egen pust igjen. Hvis man er riktig heldig har man opplevd at det regnet utenfor og man kan se regnet falle i lyset gjennom takets åpning og lukte fukten i rommet og de hundrevis av andre mennesker som man deler øyeblikket med. Man glemmer ikke Pantheon. Og man glemmer det ikke nettopp fordi opplevelsen er multisanselig, rommet påvirker alle våres sanser og skjerper vår egen bevissthet om at være til og være i verden. Vi opplever rommet gjennom lukt, lyd, lys, temperatur, proporsjoner, taktilitet og bevegelse, og alle våre sanser er i spill.

På tross av at vi i vår tid synes å ha en mono-sanselig fokus og prioritere de visuelle aspekter av arkitekturen i både diskusjon, debatt og formidling, er det et universelt menneskelig vilkår at vi sanser arkitekturen med alle våre sanser. Alle de sanser som fungerer. Vi er multi-sansende vesener. Og de uforglemmelige arkitekturopplevelser er multisanselige.

Synergien mellom sansene er nøkkelen til å oppleve og sanse arkitektoniske elementer som skala, kontekst, materialitet, kompleksitet, helhet og detaljer. Sansene understøtter og supplere hveran-

dre i en kompleks prosess, og det er viktig å forstå at akkurat som stimuli bør være multisanselig er det også viktig at den enkelte sans stimuleres variert (Pallasmaa 1996, Ryhl 2003).
Med synet sanser vi det helt nære og det helt fjerne, sanseradiusen er nesten uendelig og synet nedbryter opplevelsen av tid og avstand. Seende kan se langt ut i himmelrommet, mens en blind maksimalt kan sanse 30 meter (Karlsson 1996). Med synet sanser vi lys, form, flater, perspektiv, dybde og farger. Lyset er avgjørende for den visuelle opplevelse av flate, form og struktur, flatens struktur nyanseres av kontraster, formen oppstår mellom lys og skygge og strukturen understrekes av skyggen. Synet anvendes også til å overskue og forstå romlige sammenhenger, bekrefte oss i at vi eksisterer i en større sammenheng og nedbryte følelsen av isolasjon og ensomhet (Pallasmaa 1996).

'The eye is the sense of distance and separation'

Pallasmaa

For personer med hørselnedsettelse er synet avgjørende, man skal kunne se alt det man ikke kan høre (Ryhl 2003).

'In great spaces of architecture, there is a constant, deep breathing of shadow and light; shadow inhales and illumination exhales light'

Pallasmaa

Følesansen registrerer stofflighet, temperatur, materialitet, form og struktur, i både helhet og detaljer. Vi merker de minste nyanser og vår hud er én stor sanseflate. Med fingrene registrerer vi det enkelte sandkorn, føttene merker gulvflatens vibrasjoner og temperatur og med hele kroppen nyter vi solens varme og vannets berøring. Med følesansen registrerer vi i fragmenter, idet vi kun kan registrer det som ligger innenfor vår egen kropps' rekkevidde. Fragmenter som den kognitive prosess setter sammen til en helhet. Følesansen er utgangspunktet for de andre sansers identifikasjon og betraktes av flere som den viktigste sans av dem alle (Pallasmaa 1996).

'Akustikken kan oppleves så dominerende og mektig, at følelsen av at kroppen blir ett med rommet er sterk, og fysisk kan vi reelt oppleve, at kroppen reagerer på lyd, idet kroppens indre dele har egne frekvenser, og kroppen opplever resonans i forhold til lyder utenfra.'

Camilla Ryhl (2003)

Følesansen er sentral for personer med synsnedsettelse og hørenedsettelse, som i utpreget grad bruker sansen til at registrere det de ikke kan se eller høre. Det gjelder både i forhold til forståelse, orientering, komfort og kommunikasjon (Ryhl, 2003, Karlsson 1999).

' Every building or space has its characteristic sound of intimacy or monumentality, invitation or rejection, hospitality or hostility. A space is conceived and appreciated through its echo as much as through its visual shape, but the acoustic percept usually remains an unconcious background experience'

Pallasmaa

Den kinestetiske sans er sentral i vår opplevelse av rommets form, størrelse og proporsjoner. Den kinestetiske sans stimuleres av kroppen selv og registrerer kroppens bevegelse og lemmenes innbyrdes posisjon. Vi bruker den kinestetiske sans til å lese form. Når vi beveger oss i, gjennom, over, til eller mellom et rom er det den kinestetiske sans som stimuleres og den registrerer derfor kontinuerlig stimuli, når vi befinner oss i en romlig sammenheng. Med den kinestetiske sans registrerer vi de minste nyanser i gulvets helning, trappens stigning, rommets proporsjoner eller flaters forskyvning.

Sansen kontrollerer hvordan vi beveger våre øyne for å se, våre hender for å føle og våre føtter for å bevege oss og registrerer samtidig de minste endringer i rommets form.
Den kinestetiske sans spiller en stor rolle i orienteringen, forståelsen og opplevelsen av et rom for alle og særlig for personer med synsnedsettelse (Ryhl, 2003).

'The eye wants to collaborate with the other senses. All other senses, including vision, can be regarded as extensions of the sense of touch; the senses are specialisations of the skin. The senses define the interface between the skin and the world, the interface between the opaque interiority of the body and the exteriority of the world.'

Pallasmaa

Luktesansen er nok den mest undervurderte sans i forhold til arkitekturen, og den spiller en stor rolle for orienteringen, forståelsen og erindringen i arkitekturens rom. Den er evolusjonært sett en av de eldste sanser og elementær for kommunikasjon (Hall, 1966), vi identifiserer emosjonelle tilstander hos hverandre via luktesansen, vi orienterer oss gjennom lukt-peilemerker og våres tidligste erindringer stimuleres av lukt. Luktesansen registrerer både det nære og det fjerne og de minste nyanser i luften understøtter vår identifikasjon av det rom vi befinner oss i; duften av enebær, sitroner, kaffebar, kopimaskin, svømmehall, er alle stimuli som understøtter identifikasjon, følelser, erindringer og komfort.

Luktesansen er viktig for orienteringen og romidentifikasjon både for personer med syns- og hørselnedsettelse (Ryhl, 2003).

'Det er ikke nok at kunne komme inn i rommet, man må også kunne bli i rommet og oppleve det, sanse det og delta i det liv som finner sted i rommet'

Camilla Ryhl (2010)

Den multisanselige registrering av rom og form baseres på både de enkelte sanser og synergien mellom de mange sanser, og finner sted kontinuerlig. Sansningen er basert på et komplekst samspill mellom de fungerende sanser hos den enkelte og den bevisste registrering av stimuli er videre preget av individets særlige sensitivitet og erfaring. Hall siger det meget presist 'Man learns from what he sees, and what he sees influences what he learns' (Hall, 1966). Sansningen er forutsetningen den opplevede kvalitet og bruk av rommet, og stedsbruk i seg selv inneholder et kompleks av sansning, bevegelse, forståelse og opplevelse. (Norberg-Schulz, 1994, 1995).
Bruken av rommet avhenger altså av langt flere og mer komplekse faktorer enn den fysiske adgang.

sanselig tilgjengelighet

Arkitekturens sanselige kvaliteter har avgjørende betydning for vår opplevelse av rommet. Men også for vår forståelse, orientering og bruk av rom. Høyden på en dørterskel eller helningen på en rampe har betydning for om det er fysisk mulig å komme frem til og inn i rommet, men lyset, lyden, proporsjonene, konteksten, materialiteten

og samspillet mellom dem alle har avgjørende betydning for om man kan være og bli i rommet. Personer med sanselige funksjonsnedsettelser eller økt sanselig sensitivitet har i utpreget grad behov for at rommets utforming og arkitektur imøtekommer deres individuelle sanseevne hvis de skal være inkludert og delta i det liv som foregår i rommet (Ryhl, 2003, 2010). Forståelsen for å skape nyanser og variasjon i rommets sanselige kvaliteter har stor betydning for brukerens opplevelse av å bli inkludert og sanselig tilgjengelighet, samt en eksistensiell opplevelse av å eksistere i en større romlig og sosial sammenheng (Ryhl, 2003, 2010).

Begrepet fysisk tilgjengelighet beskriver muligheten for å få fysisk adgang til et gitt rom, mens sanselig tilgjengelighet beskriver muligheten for at rommets sanselige stimuli ikke ekskluderer noen brukere (Ryhl 2009, 2010).

Hvis sanselig tilgjengelighet skal integreres i den arkitektoniske prosess og verk er det en fordel å tenke begrepet inn fra begynnelsen som en del av en designstrategi. Mange av de tiltak som bør overveies er forbundet med både helhet og detaljer, og tar utgangspunkt i en grunnleggende forståelse for menneskelig skala, fysiologi og sanseapparat. Altså en grunnleggende forståelse for menneskets universelle forutsetninger.

En funksjonsnedsettelse på synet eller en særlig visuell sensitivitet krever overordnet hensyn til dagslys og kunstlys, materialer og stofflighet, akustikk, og særlig etterklangstid. Akkurat som intuitiv forståelse for romlige sammenhenger og kontekst, klart definerte grenser, og forbindelse til uterom og romlige proporsjoner som relaterer til menneskelig skala. Rom må ikke være for store for å minimere følelsen av å 'forsvinne i rommet'. Det er dessuten viktig at rommets akustikk avspeiler proporsjoner og materialitet i tilstrekkelig grad til at man forstår rommet (Ryhl 2003, 2010).

En funksjonsnedsettelse på hørelsen eller en særlige auditiv sensitivitet krever prioritering av akustikk og etterklangstid, taleforståelse og komfort, lys og visuell stimulering, visuelle forbindelser til nærliggende rom både inn og ute, visuelt overblikk og kontroll. Akkurat som proporsjoner som sikrer opplevelsen av at det er plass nok og minimerer følelsen av å være lukket inne, vibrerende flater som kommuniserer bevegelser og lyd, og materialitet og stofflighet som stimulerer følesansen (Ryhl, 2003, 2010).

'Vår opplevelse og karakterisering av rom og arkitektur tar derfor også drivkraft i det vi kjenner til, det vikarierer fysisk, mentalt og sanselig, dermed også våres fysiologiske forutsetninger og evner. Vi kan altså ikke adskille opplevelsen fra sanseevnen, eller karakteriseringen av rom fra vår egen fysiske erfaring, og vår individuelle opplevelse av rom og rommets karakter må derfor nødvendigvis preges av en eventuelt nedsatt funksjonsevne.'

Camilla Ryhl (2003)

For begge brukergrupper er det viktig at rommets sanselige kvaliteter kompenserer for den stimulering som ikke fås på grunn av sansetapet, altså at de sansestimuli som rommet tilbyr er stimulerende, varierte og nyanserte. Og det gjelder for begge at hele kroppen, følesansen og den kinestetiske sans, kontinuerlig kompenserer for det man ikke kan se eller høre. Multisanselig stimulering av elementer som dagslys, akustikk, proporsjoner og kontekst har altså avgjørende betydning for opplevelsen av sanselig tilgjengelighet for personer med og uten sanselig funksjonsnedsettelse. I den sammenheng blir det relevant å diskutere universell utforming og arkitektur i forhold til sanselige kvaliteter og menneskets universelle sanseapparat. Hvordan kan arkitekturen stimulere de resterende sanser så behovet for særlige design tiltak minimeres og arkitekturen er universelt utformet som en helhet.

universell utforming og praksis

I lyset av ovenstående begreps- og arkitekturforståelse er det relevant å undersøke om universell utforming er et begrep som gir mening i en arkitektpraksis.

Universell utforming inngår som sentralt middel i en implementeringsstrategi for en politisk visjon om et mer inkluderende bygget miljø. Begrepet er definert som et bredt favnende konsept som rommer alle uansett evne. Herunder også fysiske, sanselige og kognitive evner. Men både den offentlige og faglige debatt antyder fortsatt at begrepets brede brukerforståelse ikke nødvendigvis er slått ann, og praktiserende arkitekter kritiseres ofte for ikke å inkludere universell utforming i deres prosjekter, akkurat som praktiserende arkitekter kritiserer kravene til universell utforming.

Det har derfor vært målet med dette prosjekt å diskutere begrepet med de praktiserende arkitekter, og å gi rom og tid til å forstå og formidle deres fortolkning og forståelse av begrepet. Syv forskjellige praktiserende arkitekter har deltatt og de individuelle samtaler har omhandlet deres forståelse og fortolkning av universell utforming, deres praksis i forhold til universell utforming, deres opplevelse av begrepets muligheter og begrensninger i forhold til deres praksis, samt deres innspill til en fremtidig strategi for implementering av universell utforming i arkitektenes daglige praksis. Det har altså vært viktig å gi arkitektene tid til å nyansere deres erfaring og holdning i en konstruktiv og fremadrettet dialog.

Ut over å gi et talerør til arkitektene presenteres også et eller flere av deres prosjekter for i denne sammenheng å dokumentere en forståelse av sanselig tilgjengelig og bidra til nye eksempler på universelt utformet arkitektur.



Foto Camilla Ryhl

intervju

Jan Olav Jensen, partner
Jensen & Skodvin arkitekter

Knut Hjeltnes, eier
Knut Hjeltnes arkitekter

Mette Melandsø, partner
PIR 11

Andreas G. Gjertsen, partner
TYIN tegnestue arkitekter

Merete Lind Mikkelsen, eier
Arkitektfirmaet Merete Lind Mikkelsen

Morten Gregersen, partner
Nord architects Copenhagen

Ulla Hornsyld, prosjektleder
SLA

jensen & skodvin arkitekter

JSA er et prisbelønnet norsk arkitektkontor som ble etablert i 1995 av Jan Olav Jensen og Børre Skodvin. Begge er utdannet ved Arkitekthøyskolen i Oslo, der begge har deltidsstillinger i dag. Kontoret har i dag ti medarbeidere. Prosjektene varierer fra møbeldesign til større urbane prosjekt, men med hovedvekt på bygningsprosjekter samt landskapsprosjekter.

Priser i utvalg

2008 The Eric Schelling Award for Architecture
2007 Mies van der Rohe Award - Selected Work
2006 Norwegian State Award for Architecture
2003 Mies van der Rohe Award - Selected Work
2002 AR+D Awards – Highly Commended
2000 Rosa Barba Award for Landscape Architecture Commendation
1999 Norwegian Award for Timber Architecture
1998 Norwegian State Award for Architecture
1994 Norsk Forms award for young designers
1992 Ralf Erskine Stipendium
1991 Brunel Award - commendation

- Jeg mener ikke målet er forkastelig, men det er en implisitt underkjennelse av vår faglighet.

Jan Olav Jensen,
Jensen & Skodvin arkitekter

Camilla Ryhl (CR) Jeg har spurt dere om å delta fordi dere lager utrolig sanselige prosjekter som ikke umiddelbart forbindes med universell utforming i en tradisjonell forstand – så jeg vil gjerne høre litt om dine tanker rundt temaet og litt om deres forståelse av universell utforming-begrepet?
Jan Olav Jensen (JOJ) Hvis du tenker på universell utforming spesielt... La meg si det slik at hvis man starter et prosjekt så har man en del krav man må møte; det kan være krav fra byggherren, og så er det krav fra myndighetene, altså lovgivning, regler, forskrifter og standarder om hvordan man skal gjøre tingene. Vi forholder oss selvfølgelig alltid til den type standarder, men selvfølgelig er det også en del ting som ikke er inkludert i lovgivningen, for eksempel om et vindu skal være 2,10 i høyden eller bredden. Så der har man et valg som arkitekt, og som arkitekt er man selvfølgelig veldig glad i den del av faget hvor man har full frihet, og så er man ikke så glad i den del som gir begrensninger. Jeg vil si at det er forskjellige typer begrensninger, og det er ikke alle som begrenser kreativiteten. Men på en skala som selvfølgelig ikke er kun svart/hvit, så finnes det begrensninger som er gode, og så finnes det begrensninger som ikke er så gode. Videre kan man også ofte differensiere i forhold til hvordan begrensningene forholder seg til risiko. De begrensninger som bare er risikobegrensende har oftest ikke noen god effekt på arkitektur etter min oppfatning. Det er min personlige antagelse at det gjelder i sælig grad de som ofte bare handler om minimumsbegrensninger. Det er klart at det finnes flere berømte sitater om hvordan begrensninger kan øke kreativiteten i forskjellige typer prosjekter, og det finnes mange gode eksempler på det også, men jeg tror ikke begrensninger er det samme i enhver

sammenheng.

CR Men hvordan vil du karakterisere universell utformingskravene i en slik forståelse av begrensninger?
JOJ Jeg tror at de krav vi har i Norge, og de er jo blitt mer og mer omfattende, med flere og flere lag som legger seg over hverandre, de er ikke alltid særlig hensiktsmessige. Fordi det er flere andre typer krav som går motsatt vei, og det er andre dynamikker som også vil trekke en annen vei, som for eksempel utbyggere, som gjerne vil at leilighetene skal bli mindre for da er de lettere å selge. Men når man så har krav om at fellesarealer og baderommene skal være minimum så og så mange kvadratmeter, så blir oppholdsrommene tilsvarende mye mindre, slik at man til slutt ender opp med leiligheter hvor det nesten ikke er oppholdsrom, eller hele leiligheten nærmest er ett stort bad. Kanskje kan det komme noe ut av det, at man at man kobler bad og soverom, jeg vet ikke. Men det er noe interessante motsetninger, mener jeg, som for eksempel når et byråkratisk initiativ driver boligmarkedet i en bestemt retning med krav om universell utforming, og noen andre som utbyggernes krav, driver det i en annen retning. Så ender det med en veldig dårlig løsning til sist, og dette er også en antakelse, for det finnes ikke mange eksempler på det. Jeg vet ikke om du kjenner til diskusjonen i Norge.

"Jeg tror at de krav vi har i Norge, og de er jo blitt mer og mer omfattende, med flere og flere lag som legger seg over hverandre, de er ikke alltid særlig hensiktsmessige."

Jan Olav Jensen

CR Jo, jeg kjenner til diskusjonen – men den diskusjonen er jo interessant for den handler om at forskriftene er blitt så presise og stiller krav på alle områder. Opplever du at universell utformings-kravene som de er definert nå, harmonerer med det som er intensjonen bak dem?
JOJ Nei, det synes jeg ikke. Jeg mener at det har noe naivt over seg. Man kan godt si man skal ha et større bad og man skal ha en større snusirkel, og man skal ha det og det og det, men noen skal jo betale for det. Det finnes jo allerede en stor bygningsmasse som er på markedet og den er en del av hele regnestykket, og når det så kommer veldig mange nye boliger på markedet som mange vil oppfatte som boliger med skjev fordeling mellom rommene på grunn av universell utforming, så får utbyggerne jo et problem. Kanskje vil markedet regulere dette her av seg selv, men jeg synes ikke loven er god nok som den er nå… Men jeg vet ikke hvordan man skal løse det. En del av problemet er at man ser på enkeltelementer løsrevet fra oppgaven i sin helhet, noe som er et problem, det er det ikke tvil om. Men jeg er usikker på om måten man løser det på med et stramt og rigid regelverk, er den riktige måte å løse det på. Jeg er ikke kategorisk heller, men jeg er ganske enkelt usikker på det.



Mortensrud kirke, ved hovedinngangen.
Foto arkitektene JSA

CR Har du noen forslag til en bedre strategi?
JOJ Jo, altså reglene er jo blitt diskutert mange ganger, så jeg vet faktisk ikke. Det er jo mange eksempler på at man har gode hensikter, og så forsøker man at oppnå dem gjennom regelverket, og så ender man med noe annet enn det man hadde til hensikt. Det er jo helt klart et problem, hvordan man får til det man ønsker, det vet jeg ikke riktig. Kanskje skal man være mye mer radikal, i stedet for at pålegge at man skal gjøre det, så kan man si at staten gir mye større tilskudd om man får det til. Det er en vanskelig problemstilling. Stort sett er alle enige om at man må få det til, men det man diskuterer, er jo hvordan man skal få det til og hva som er konsekvensen av lovgivningen sånn som den er i dag. Det er jo det jeg stiller spørsmål ved, ikke selve målet.

"Kanskje skal man være mye mer radikal, i stedet for at pålegge at man skal gjøre det, kan man si at staten gir mye større tilskudd om man får det til."

Jan Olav Jensen

CR I debatten rundt universell utforming er det også kommet innspill på at det handler om kunnskap, og at det er på skolenivå man må gi arkitektene større kunnskap om brukerperspektivet for at de skal bli bedre rustet til å løse oppgaven – altså at det ikke er regelverket, men kanskje kunnskap og forståelse, samt innsikt i bakgrunn for kravene, som kan være nøkkelen til å komme videre herfra. Hva er ditt syn på dette?
JOJ Ja, det kan være et godt poeng. I løpet av min karriere har forskriftene i hvert fall endret seg fire ganger, men selvfølgelig må man vite hva som står. Og man skal ikke bare vite hva, men også hvorfor det er slik. Men dette er et politisk spørsmål, og på et eller annet punkt synes jeg at man griper veldig inn i valgfriheten, og har en slags statlig politikk som dreier seg om veldig detaljerende forhold. Slik er det er med Plan- og Bygningsloven i Norge, og jeg mener den er alt for detaljert. Det er jo loven og man må forholde seg til den, og jeg mener ikke målet er forkastelig, men det er en implisitt underkjennelse av våres faglighet. Jeg vil ikke si at studentene kan for lite om loven, men at de som har skrevet loven kan for lite om samfunnet, sånn vil jeg si det. Slik krav og regler er i dag mener jeg at man ender opp i situasjoner som er geometrisk vanskelige og av og til geometrisk umulige med den økonomi man har i dag. Men selvfølgelig har du sikkert rett i at man kan bruke flere ressurser på at lære studentene om samfunnet og brukerperspektivet.

"(...) men selvfølgelig må man vite hva som står. Og man skal ikke bare vite hva, men også hvorfor det er slik. Men dette er et politisk spørsmål, og på et eller annet punkt synes jeg at man griper veldig inn i valgfriheten, og har en slags statlig politikk som dreier seg om veldig detaljerende forhold (...). Det er jo loven og man må forholde seg til den, og jeg mener ikke målet er forkastelig, men det er en implisitt underkjennelse av vår faglighet."

Jan Olav Jensen

"Jeg vil ikke si at studentene kan for lite om loven, men at de som har skrevet loven kan for lite om samfunnet, sånn vil jeg si det."

Jan Olav Jensen

CR I forhold til det med kunnskap og forståelse for brukerperspektivet er jeg nysgjerrig på hvordan dere jobber med brukeren i deres prosjekter?

"(...) når kravene blir så spesifikke at de beskriver i detaljer at for å tilfredsstille kravene og brukergruppene må du gjøre sånn og sånn, så sier man samtidig at man ikke stoler på fagfolkene som er utdannet, men at det skal bestemmes sentralt."

Jan Olav Jensen

"(...) det er en implisitt holdning i noe av regelverket som kan tyde på at man ikke har kontakt med praksis."

Jan Olav Jensen

"(...) jeg er helt enig med hensikten bak kravene, men hvordan vi som samfunn organiserer oss, det vil jeg heller stille spørsmålstegn ved."

Jan Olav Jensen

"Man har jo kanskje fra sentralt hold en slags idé om at man kan organisere seg til det perfekte, at hvis du bare gjør som reglene sier da kan du bygge et hus... Da mener jeg at man går glipp av noe veldig viktig som dreier seg om arkitektur. Som sagt, jeg er helt enig i hensikten, men jeg stiller spørsmål om hvorvidt man som stat greier å få det til.."

Jan Olav Jensen

JOJ Den spesielle bruker eller brukeren generelt?
CR Det kommer jo an på hvordan dere tenker brukeren?
JOJ Vi har jo hatt prosjekter med en byggherre som blir en spesifikk bruker, og vi har også hatt byggherrer som har sittet i rullestol. Men det er jo på en måte allerede tatt hånd om i lovverket. Men vi har hatt en bruker som satt i rullestol, som var én av mange brukere, som vi diskuterte for eksempel toalettene med. Hun hjalp oss med en løsning som strengt tatt ikke tilfredstiller de geometriske kravene til toaletter i regelverket, men de tilfredsstiller brukskravene og det synes jeg også er interessant. For når kravene blir så spesifikke at de beskriver i detaljer at for å tilfredsstille kravene og brukergruppene, så må du gjøre sånn og sånn, da sier man samtidig at man ikke stoler på fagfolkene som er utdannet, men at det skal bestemmes sentralt. Og det var det jeg var inne på før, at det er en implisitt holdning i noe av regelverket som kan tyde på at man ikke har kontakt med praksis, men man har samtidig kontakt med brukergruppene. Det tviler jeg ikke på i det hele tatt. Igjen, jeg er helt enig med hensikten bak kravene, men hvordan vi som samfunn organiserer oss, dét vil jeg heller stille spørsmålstegn ved.

CR Hvorfor tror du at man har bedre kontakt til brukergruppene enn til fagfolkene fra sentralt hold?
JOJ Det vet jeg ikke, det vet jeg virkelig ikke, men jeg har aldri opplevd å bli kontaktet i denne sammenheng. Vi har gjort noen enkle beregninger som er generelle, og ikke spesifikke i forhold til universell utforming, som viser at på begynnelsen av 90-tallet brukte vi kanskje 5% av tiden vår til å håndtere alt det som hadde med krav fra myndighetene å gjøre, mens i dag ligger på opp mot 30-40%… Den tiden må man jo ta fra noe annet. Man har jo kanskje fra sentralt hold en slags idé om at man kan organisere seg til det perfekte, at hvis du bare gjør som reglene sier da kan du bygge et hus... Da mener jeg at man går glipp av noe veldig viktig som dreier seg om arkitektur. Som sagt, jeg er helt enig i hensikten, men jeg stiller spørsmål om hvorvidt man som stat greier å få det til.

CR Og det er jo høyst relevant, i forhold til deres to prosjekter, Mortensrud kirke og Juvet landskapshotell. Med min bakgrunn ser jeg at disse to prosjektene har utrolig mange kvaliteter som er sentrale parameter for personer med sanselige funksjonsnedsettelser, men jeg vil tro at landskapshotellet ligger langt fra den generelle forståelse av universell utforming på grunn av manglende rullestoltilgjengelighet. Men samtidig imøtekommer dere mange krav for folk som lever med synsnedsettelse eller er døve, kvaliteter som ikke kun handler om luminans eller kontrast, men



Juvet landskapshotell, interiør.
Foto arkitektene JSA

om proporsjoner, materialitet og kontekst, å være tett på naturen og lyset, men det er jo aspekter som ikke nå er med i diskusjonen rundt universell utforming. Har du noen sinne tenkt på hotellet som universelt utformet?
JOJ Ja, det er jo et hotell som snart får to nye rom, og det er fullt mulig å lage tilgjengelighet til to av rommene. Da må du lage en rampe og det kan du godt, det er ikke så langt opp. Vi har bygget andre hoteller hvor man har sagt som frem til nå at hvis 10% av rommene er tilgjengelige så er det fint. Hvis man nå endrer det til at 100% må være tilgjengelige så er det en del arkitektur man ikke kan bygge lengre, sånn som Juvet landskapshotell. Men det handler jo igjen om hvordan vi som samfunn engasjerer oss og bruker ressursene.

"Jeg tror ikke alle sanser alltid har samme betydning hos oss alle, jeg tror noen har oppøvet en særlig sanselig fornemmelse for noen inntrykk og andre for andre inntrykk, men det er jo noe helt grunnleggende i arkitektur."

Jan Olav Jensen

CR Hvis jeg nå vil formidle hotellet som sanselig tilgjengelig vil det gi mening for deg? Og tror du det vil være et begrep som ville gi mening i en arkitekturpraksis?
JOJ Ja absolutt, jeg mener jo at det er noe arkitekter arbeider med hele tiden sånn helt grunnleggende … Jeg tror ikke alle sanser alltid har samme betydning hos oss alle, jeg tror noen har oppøvet en særlig sanselig fornemmelse for noen inntrykk og andre for andre inntrykk, men det er jo noe helt grunnleggende i arkitektur.

CR Ofte blir arkitektur, enten prosjektet eller arkitekten, kritisert for å ikke løse universell utformingsoppgaven, og man kan diskutere om universell utforming som begrep gir mening i en arkitekturpraksis eller forståelse. Men kan man også diskutere om arkitekter kan bli bedre til å formidle prosjektene og prosjektenes kompleksitet til brukerne av universell utforming?
JOJ Jeg tror nok at hvis man har ambisjon om å bygge som arkitekt så er man helt avhengig av at noen forstår det man vil, noen må tro på det du tegner, og hvis det skal bygges så må du kunne forklare det og gjøre deg forstått. Hvis man ikke har evne til at formidle det man driver med, så har man veldig begrenset mulighet til å overbevise andre om det man driver med. Så det er noe egentlig mange arkitekter er ganske gode til, men det er selvfølgelig også noe man kan diskutere. Jeg tror generelt de som bygger er ganske flinke til å formidle.

"Jeg har vanskelig for å forestille meg at man kan standardisere seg frem til noe som er for alle og at det samtidig har et poetisk innhold som gir mening, som alt bedre arkitektur bør ha og hvis man skal lage noe som støtter menneskeverdet."

Jan Olav Jensen

CR Du har skrevet om noe jeg vil spørre om, det at vi som menneskehet er veldig forskjellige også uavhengig av funksjonsevne, det at diversitet er tilstede, også her i Norden. I forhold til universell utforming har det lenge vært en forståelse for at løsningen som alle kan bruke skal være for alle, med eksempel i hovedinngangen. Men

nå opplever jeg et skift som peker mot en endring i den forståelsen, og en ny forståelse for at den likeverdige løsning kanskje ligger i forskjellige løsninger, altså ikke én løsning for alle, men en løsning for alle. Hva tenker du om det – er det en gangbar vei frem?
JOJ Ja, det tror jeg absolutt… Jeg har vanskelig for å forestille meg at man kan standardisere seg frem til noe som er for alle og at det samtidig har et poetisk innhold som gir mening. Noe som all god arkitektur bør ha hvis man skal lage noe som støtter menneskeverdet. Utfordringen for oss som arkitekter er at lovverket krever at vi på den ene side skal ramme noe som er veldig teknokratisk og klinisk, og samtidig på den andre siden skal evne å romme alle, men jeg må si at jeg synes det er en veldig vanskelig problemstilling - og jeg tror det er mange som har vanskelig for å tro at man kan formgi sånn som lovverket er nå.

"(...)jeg tror det er mange som har vanskelig for å tro at man kan formgi sånn som lovverket er nå.."

Jan Olav Jensen

CR Hvis man spør deg om tiden fremover… Hvis utgangspunktet er at universell utforming er kommet for å bli – hvordan kan vi bli bedre til det i praksis, hva er arkitektfagets ansvar i den sammenheng – å lage god arkitektur som er inkluderende?
JOJ Hm, jeg tror alltid at man overvurderer arkitektens ansvar når man ser på lovverk og forskrifter, men selvfølgelig kan man jobbe med regler eller imot regler, men jeg tror at mer kan gjøres. Hvis man skaper en forståelse for at dette er riktig, dette er kravene og det handler om å gi verdighet til alle, så har man et veldig godt fundament for å kunne gjøre mer. Så trenger man selvfølgelig fortsatt noen regler og standarder, men jeg mener at de standarder som finnes nå til en viss grad virker forvanskende. De gjør tingene for komplisert og begrensende i stedet for å tenke nytt. Og jeg tror ikke at dette er bra når det gjelder universell utforming, det er et eller annet med hele lovverket som gjør at det vurderes av arkitekter som noe usexy fordi man har byråkratisert det hele til døde. Jeg tror man ville kommet mye lengere hvis man hadde unngått alle detaljene i regelverket. Jeg tror mange føler at det en slags fordomsbasert negativ tenkning som skal tvinges inn i alle prosjekter. Det har kanskje å gjøre med byråkratene som har hatt å gjøre med det, jeg vet ikke, men det er min følelse. Jeg tror man kunne ha gjort mye, mye mer hvis man hadde gjort det på en annen måte, for det samme beløpet penger.

"Hvis man skaper en forståelse for at dette er riktig, dette er krav og det handler om at gi verdighet til alle, så har man et veldig godt fundament for å kunne gjøre mer. (...) jeg mener at de standarder som finnes nå til en viss grad virker forvanskende. De gjør tingene for komplisert og begrensende i stedet for å tenke nytt. Og jeg tror ikke at dette er godt når det gjelder universell utforming, der er et eller annet med hele lovverket som gjør at det vurderes av arkitekter som noe usexy fordi man har byråkratisert det til døde."

Jan Olav Jensen

CR Skulle man også ha hatt mer tålmodighet, spiller tid også en faktor?
JOJ Ja, det gjør det vel til en viss grad, men jeg tror mange føler at det er en slags fordomsdefinert ting som skal inn i alle prosjekter, her har byråkratene bare definert detaljer og skrevet side opp

"(...) man føler som praktiserende arkitekt at staten ikke stoler på hverken byggherre eller prosjekterende, og det må man på en måte si med lov og regler. Man stoler ganske enkelt ikke på folk, på at de gjør det godt nok, og det er jo en virkelig som er ganske viktig og den er veldig trist."

Jan Olav Jensen

og ned, men jeg vet ikke om det bare har å gjøre med tid. Jeg tror det har med å gjøre med en slags mentalitet, man føler som praktiserende arkitekt at staten ikke stoler på hverken byggherre eller prosjekterende, og det uttrykkes med lover og regler. Man stoler ganske enkelt ikke på folk, på at de gjør oppgaven godt nok, og det er veldig trist.

CR Avsluttende er det noe du vil peke på i forhold til Juvet eller Mortensrud i forhold til sanselig tilgjengelighet fremfor fysisk tilgjengelighet?
JOJ Ja, altså… Jeg mener at vi i begge prosjekter har jobbet med det taktile, det følende, lukt, lyd, mønstre som går utenfra og inn... Dét er utpregede arkitektoniske forhold som vi alltid jobber med - det universelt sanselige. Hvis jeg forstår det riktig det du sier, så er det noe som vi er veldig opptatt av i alle våres prosjekter, også i begge disse to prosjektene.

"(...) jeg mener ikke lovverket i det hele tatt tenker på det sanselige, lovverket er mer eller mindre rippet for den type motivasjon, man belønner slettes ikke den type tenkning eller motivasjon hos dem som bygger."

Jan Olav Jensen

CR Men du opplever ikke at det sanselige henger sammen med forskrifter, krav og tradisjonell universell utforming forståelse?
JOJ Nei, jeg mener ikke lovverket i det hele tatt tenker på det sanselige, lovverket er mer eller mindre rippet for den type motivasjon, man belønner slettes ikke den type tenkning eller motivasjon hos dem som bygger. Hus som er helt forferdelige å bo i kan godt leve opp til lovverket. Jeg er jo ikke noen ekspert på universell utforming i det hele tatt, men jeg synes dette er en veldig viktig problemstilling som må diskuteres.



Interiør, Mortensrud kirke
Foto arkitektene JSA



Mortensrud kirke.
Foto arkitektene JSA



Foto arkitektene JSA

juvet landskapshotell

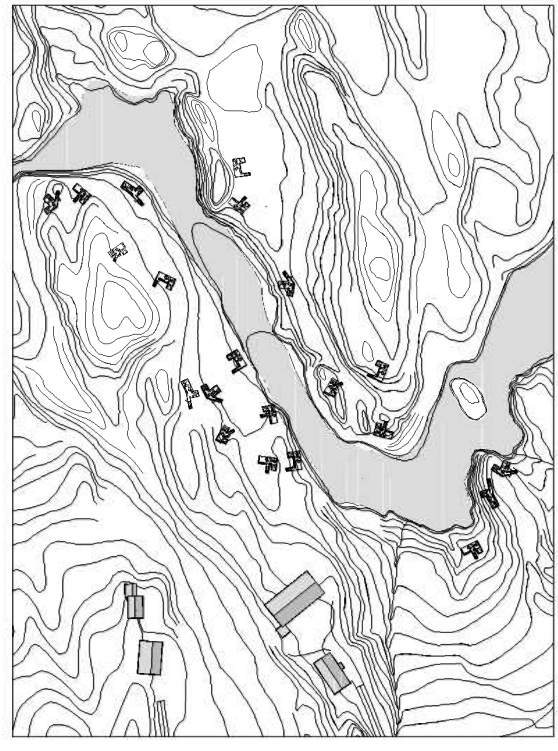
Juvet landskapshotell ligger i Valldal, i nærheten av Åndalsnes på nordvestlandet. Hotellet var et bestillingsverk fra grunneier Knut Slinning. Idéen var å utnytte spektakulære omgivelser med minimale inngrep der naturen er i fokus. Til nå er det bygget syv hytter, men det er mulig å bygge 21 hytter til. Hver hytte er orientert slik at utsikten fra de store glassveggene er ekslusiv og ikke blir forstyrret av innsyn. Hyttene er bygget i massivtre, og har alle ulik form og uttrykk for å tilpasse seg terrenget.

Klient	Knut Slinning
Arkitekter	Jan Olav Jensen, Børre Skodvin, Torunn Golberg, Helge Lunder, Torstein Koch, Thomas Knigge
Landskapsarkitekter	Jensen & Skodvin arkitekter
Rådgivende ingeniør	Ing. Finn Erik Nilsen
Bygget	2007-2009
Areal	800 m^2

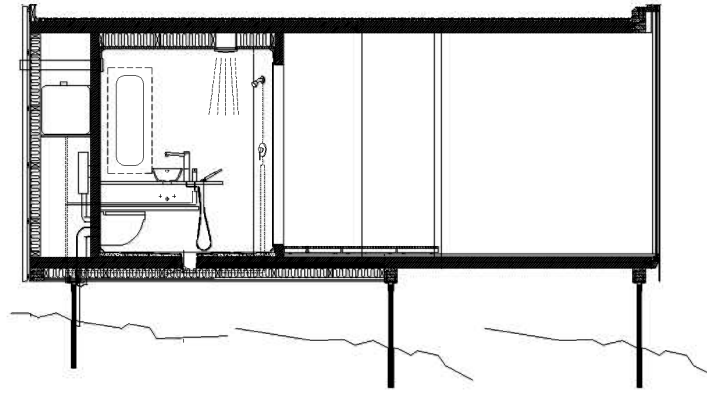
Adgangen til hyttene stimulerer den kinestetiske sans og utfordrer til tilstedeværelse. Hyttene er forskjellige og tilbyr derved samlet stor variasjon i stimuli. Alle rommene er dimensjonert i menneskelig skala, og er både fysisk og mentalt overskuelige og lesbare for personer med synsnedsettelse. Det er lett å navigere selvstendig, og de kroppsnære baderommene stimulerer både følesansen og den kinestetisk sansen, men tilbyr også stor grad av trygghet og omsorg. Den åpne fasadevegg understøtter samtidig behovet for lys, åpenhet og visuell forbindelse til uterommet som er avgjørende for at personer med hørselnedsettelse ikke føler seg innelukket. De varme og imøtekommende materialer øker opplevelsen av trygghet, komfort og tilstedeværelse. Landskapets lyder og lukter er nærværende, og materialvalget sikrer en bløt og brukbar akustikk.



Eksteriør, Juvet landskapshotell
Foto arkitektene JSA



Situasjonsplan, Juvet landskapshotell.



Snitt hytte, Juvet landskapshotell

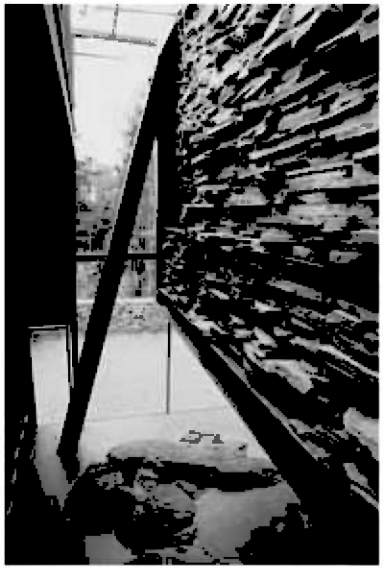


Foto arkitektene JSA

mortensrud kirke

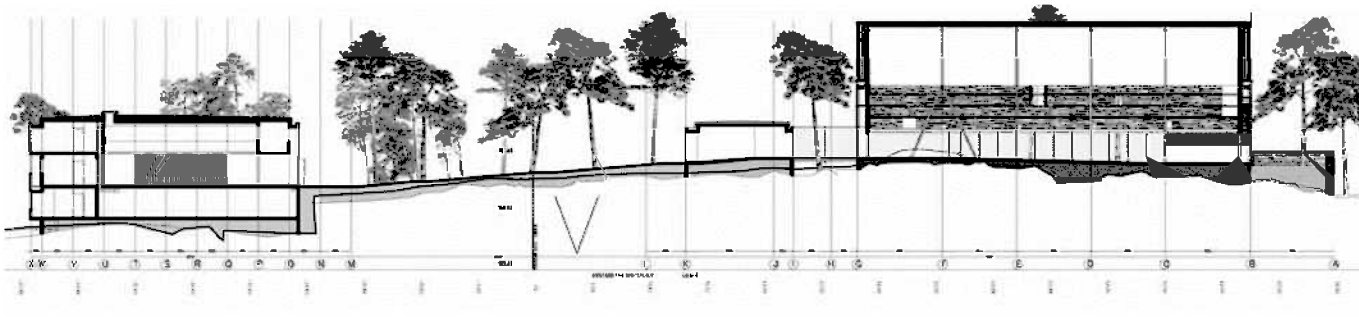
Mortensrud kirke ligger på en liten høyde omkranset av en liten skog på Mortensrud, sørøst for Oslo sentrum. Kirken er plasseret på det eksiterende landskapet - kun et tynt lag med jord ble fjernet, det ble ikke utført sprengningsarbeid for å bevare topografien.
I tillegg ble noen av trærne på tomten beholdt og inkorporert i bygget i atrium. Anlegget består av to volum, med kirken mot nord og et menighetssenter mot sør. Hovedstrukturen er en stålstruktur fylt igjen med en steinvegg som bærer taket. Det er ikke brukt mørtel mellom steinene, noe som gjør at lyset slipper gjennom steinene. Rundt stål- og steinstrukturen er det bygget en glassfasade som danner det ytre skallet. Budsjettet var meget stramt, noe som tvang arkitektene til å finne nye og innovative løsninger, som igjen genererte en større arkitektoniske frihet.

Klient	Oslo kommune
Arkitekter	Jan Olav Jensen, Børre Skodvin, Anne Lise Bjerkan, Torunn Golberg, Torstein Koch, Siri Moseng, Einar Bjarki Malmquist
Landskapsarkitekter	Jensen & Skodvin arkitekter
Rådgivende ingeniør	ICG Interconsult, Einar Johansen, Ola-Bjørn Pettersen
Bygget	2000 - 2002
Areal	2200 m^2

Bygget er multisanselig og tilgjengelig for personer med sanselige funksjonsnedsettelser så vel som alle andre med sin rene og klare prioritering av materialenes taktilitet, dagslys, variert proporsjoner og akustiske rom samt relasjonen til landskapet. Det konsekvente og stringente materialvalg skaper kontraster, intensivert stofflighet og et uforutsigelig, filtrert dagslys der alt sammen understøtter opplevelse, orientering, identitet og tilstedeværelse. Den romlige variasjonen stimulerer uten å forvirre, og det tydelige bevegelse gjennom hele huset sikrer trygghet og følelsen av kontroll i et rom av intense stimuli.



Plan, Mortensrud kirke



Lengdesnitt, Mortensrud kirke



Interiør, Mortensrud kirke
Foto arkitektene JSA

Rommets uforutsigelig dagslys og materialenes provoserende og stimulerende taktilitet styrker opplevelsen av tilstedeværelse og er i sin enkelhet samtidig beroligende. Særlig for personer med hørselsnedsettelse samt alle andre i alminnelighet er den konsekvente relasjonen til landskapet omkring – og i – kirken avgjørende for trygghet, velbefinnende, orientering og overblikk. De veldefinerte og presise åpninger sikrer en kontinuerlig visuell forbindelse til verden utenfor og utfordrer samtidig forståelsen for rommets grenser og definisjon. Kirken er i sin multisanselige klarhet også sanselig tilgjengelig.

knut hjeltnes arkitekter as

Knut Hjeltnes tok sin diplom ved NTNU i 1986. Etter en kortere periode som ansatt, etablerte Hjeltnes eget kontor i 1988. Fra 1988 har Knut Hjeltnes undervist ved Arkitekthøyskolen i Oslo, og i fra 2003 som professor ved skolen.

Priser i utvalg

2004 Treprisen
2004 Murverksprisen
2000 Houens fonds diplom
1999 Sundts premie for enebolig på Bygdøy
1993 Sundts premie for tilbygg i Oslo
1993 Norsk forms pris til unge formgivere

- En arkitektur som spiller på flere kvaliteter tror jeg egentlig er bedre for alle parter.

Knut Hjeltnes,
Knut Hjeltnes arkitekter

"Det er et politisk ord eller motebegrep fordi det prøver å skjule en konflikt som faktisk er til stede. Det er jo en konflikt mellom ulike evner og hensyn og det irriterer meg at man prøver å late som om det ikke er det.."

Knut Hjeltnes

Camilla Ryhl (CR) Utgangspunktet for denne samtalen er å diskutere universell utforming som et begrep i forhold til praksis. Tradisjonelt blir begrepet relatert til rullestol, men jeg er interessert i det sanselige og sanselige funksjonsnedsettelse i forhold til universell utforming. Men jeg kan starte med å spørre hvordan du forstår begrepet universell utforming?
Knut Hjeltnes (KH) Altså i utgangspunktet er jeg egentlig veldig provosert av begrepet, jeg mener det slett ikke finnes noe som er universell utforming. Det er jo sikkert en negativ måte at se det på, men egentlig tenker jeg at det jo er et virkelig merkelig begrep for egentlig er dette jo på en måte bare definisjoner og ord. Det er et politisk ord eller motebegrep fordi det prøver å skjule en konflikt som faktisk er til stede. Det er jo en konflikt mellom ulike evner og hensyn og det irriterer meg at man prøver å late som om det ikke er det. Det er jo forskjell i behov, og på den måte synes jeg det er et veldig vanskelig begrep. Det er ikke et begrep jeg gjerne tar i min munn - jeg synes det er juks rett og slett.

CR Fordi det er naivt eller bare helt umulig?
KH Ja, det er på en måte umulig for det later som om forskjeller slett ikke finnes. Og det er klart at det finnes store motsetninger, for eksempel kan du si at i forhold til svaksynte så må være store krav til kvaliteten av kontraster og lys, men for vanlig syn er det i mange tilfeller en stor ulempe. Og i forhold til dimensjoner tilpasset rullestol er der jo stor forskjell på om du sitter i elektrisk eller manuell rullestol. Og hvis du sitter i elektrisk har du ofte bruk for mere hjelp. Der er for eksempel stor forskjell på universell utformingskravene i Sverige og Norge. I Sverige nyanserer de begrepet, men det gjør vi ikke i Norge hvor du skal kunne kjøre med elektrisk rullestol hjemme i boligen med de ekstra plasskrav det medfører, og det skal man ikke i Sverige. Det er på ett veldig enkelt eksempel på nyanseringen.

"(...) jeg er jo ikke skeptisk overfor det å gjøre arkitekturen tilgjengelig for alle, jeg er skeptisk overfor begrepet rent teoretisk. Jeg synes det er vanskelig at man prøver å late som om at det faktisk ikke er forskjeller og konflikter mellom forskjellige brukergrupper, det synes jeg er provoserende rett og slett.."

Knut Hjeltnes

CR Så er du skeptisk overfor både bakgrunnen for regelverket og kravene som de er formuleret?
KH Ja, men jeg er jo ikke skeptisk overfor det at gjøre arkitekturen tilgjengelig for alle, jeg er skeptisk overfor begrepet rent teoretisk. Jeg synes det er vanskelig at man prøver å late som om at det faktisk ikke er forskjeller og konflikter mellom forskjellige brukergrupper, det synes jeg er provoserende rett og slett. Og så er reglene rett og slett underlige. For eksempel rullestolkravene i Norge er veldig underlige når du skal operere med en rullestolsnusirkel på 150 i alle boliger, også private eneboliger, det er jo ressursforspillelse synes jeg. Hvis du er så dårlig at du er avhengig av en elektrisk rullestol så vil arealtilpasningen til den rullestol bli veldig stort og spørsmålet er om alle boliger skal bygges til det. Og igjen i Sverige, hvor de opererer med en diameter for rullestol som er 130 og det er jo mye mer realistisk, altså du kan fortsatt bo i dit hjem selv om du blir avhengig av rullestol. Og en snusirkel på 130 omfatter kanskje 95 % av de som sitter i rullestol, og det er jo klart at det er et mye mer sannsynlig scenario. På den måte er de svenske regler mye mer nyanserte enn de norske - de er bare mye mer fornuftige, mer gjennomtenkt.

CR Fordi det gir mer rom for det kontekstspesifikke, altså hva er dette for en spesifikk situasjon og det er større fleksibilitet i de svenske regler?
KH Ja de er kanskje på en måte mer realistiske, at det er ikke alle som sitter i en elektrisk rullestol alene hjemme. Selvfølgelig er det veldig logisk at du skal kunne komme omkring når du sitter i en elektrisk rullestol, men at alle private eneboliger skal omfattes er jo ikke realistisk, det er jo på en måte veldig vanskelig å forstå. Og hvis du er på besøk hos noen så vil du jo naturlig få hjelp, og hvis du ikke er på besøk, men er så handicappet at du sitter i en elektrisk rullestol, så er det vel ikke realistisk at du kan fortsette med at bo i en sånn leilighet. Det virker veldig underlig å lage regler som er så enkle og unyanserte.

CR Så besøksargumentet gir egentlig heller ikke mening for deg i forhold til at man kan komme inn og rundt?
KH Jo, du kan jo si at det er på en måte et poeng at de skal kunne komme inn, men jeg tror at hvis du er såpass handicappet at du trenger en rullestol også innendørs, ja så skal du selvfølgelig kunne komme inn, men problemet er vel hvilke funksjoner du da kan utføre i det hus uten hjelp. Ja, så kan de vel egentlig ikke bo der, hvis de må ha hjelp til allting. Er det så realistisk at det er der de skal bo? Det er vel mer sannsynlig at man da trenger andre og bedre

løsninger rett og slett.

CR Prioritering av rullestolstilgjengeligheten i boligene, skjer den på bekostning av noe annet?
KH Ja selvfølgelig gjør den det! Det er jo helt klart. Det er kanskje mest tydelig i små boliger, hvis du for eksempel har en bolig på 30-40 m2 så er det jo klart at du som funksjonsfriskt menneske ikke vil prioritere et baderom på 5-6 m^2, dét sier jo seg selv. Så det er en åpenbar konflikt, at de som kan og er funksjonsfriske får dårligere boligtilbud fordi man skal ivareta kravene hos dem som er rullestolbrukere. Det synes jeg ikke er tilfredsstillende. Man kan jo spørre seg selv hvordan man ser boligmarkedet og dette er nok veldig provoserende å si, men sånn som vi bosetter oss i bysituasjoner, så ser vi jo stort sett at folk forflytter seg etter hvordan behovene og økonomien er, de fleste kjøper for eksempel ny leilighet når de får større familie. Der er jo ikke noen krav til at alle leiligheder skal være tilpasset til en familie med to barn, men man stiller altså krav til at alle boliger skal være tilpasset til rullestolbrukere og det er jo en slags filosofisk spørsmål om dette er logisk. Jeg mener altså det må være ok at si jeg sitter i rullestol og derfor må jeg flytte. Akkurat som at man må si jeg har fått to barn så må jeg flytte. Det er selvfølgelig satt på spissen, men det er en vanskelig problemstilling.

"(...) det er en åpenbar konflikt, at de som kan og er funksjonsfriske får dårligere boligtilbud fordi man skal ivareta kravene hos dem som er rullestolbrukere. Det synes jeg ikke er tilfredsstillende."

Knut Hjeltnes

CR Så du mener at regelverket i den forstand overkompenserer for et av livets vilkår?
KH Ja, det gjør vel egentlig det. Men her mener jeg også at der er ganske stor forskjell på de krav man kan og bør stille til private boliger og til det som er til offentlig publikum.

CR Så du ser differensieringen mellom offentlig rom og privat rom som vesentlig?
KH Ja, jeg synes det er veldig viktig.

CR Du er jo ikke den eneste praktiserende arkitekt som er skeptisk overfor regelverket, men hvorfor er regelverket blitt så rigid? Hva er dine tanker om det?
KH Det tror jeg egentlig ikke er så merkelig, for du kan si at funksjonshemmede som gruppe har vært ganske flinke til å fremme deres sak, og det kan jo være veldig vanskelig å argumentere imot deres krav uten at stille seg selv i et dårligt lys. Så det er jo egentlig ikke så merkelig, det er jo en del av demokratiet. Det er jo et latent filosofisk demokratiproblem, og det er jo vanskelig å snakke mot seierherren uten at komme i et dårligt lys. Og de

"(...) du kan si at funksjonshemmede som gruppe har vært ganske flinke til å fremme deres sak, og det kan jo være veldig vanskelig å argumentere imot deres krav uten at stille seg selv i et dårligt lys."

Knut Hjeltnes



Foto arkitektene Haga&Grov/Knut Hjeltnes

funksjonshemmede har vært flinke, altså i Norge har de vært veldig flinke til at få anerkjent deres sak.
CR Du er altså ikke skeptisk overfor ideen om at arkitekturen selvfølgelig skal være tilgjengelig for alle, men det er mer måten man gjør det på som er diskutabel?
KH Ja, det er den unyanserte måte man faktisk både argumenterer og tenker på som er problematisk. I Norge har man fått et nesten generelt unntak 'dersom topografien gjør det vanskelig eller nesten umulig', og hvis man ikke hadde hatt det unntaket så hadde man jo ødelagt hele landskapet i dette landet. Og det er på en måte den eneste nyansering som finnes i regelverket. Turistveiprosjektene er jo et typisk eksempel på det, altså ved noen av dem er det jo lett eller flott at få til for eksempel rullestolløsninger, mens i andre av dem, hvis man skulle få rullestoltilgjengeligheten til, så ville man ha ødelagt stedet. Og det er jo alltid en vurdering man må gjøre i noen prosjekter, altså skal det være tilgjengelig eller skal det ikke. Og det er jo det vanskelige ved den situasjon vi er i nå, hvor mye ødelegger man ved å stramme opp hele regelverket.

CR Hvis jeg forstår deg riktig og den bakenforliggende målsetning er riktig nok, men det er måten vi gjør det på som er problematisk, tror du der kunne være en annen strategi for å bygge mer inkluderende enn det nåværende stramme regelverk?
KH Ja, jeg hadde likt det godt hvis man fant et annet begrep, det var det ene, et begrep som faktisk viser hva det dreier seg om, og så synes jeg det handler om nyansering rett og slett. Det hadde nok ikke vært så vanskelig å nyansere regelverket på en helt annen måte enn det er nå, og så hadde det gitt mer mening. Reglene i Norge er jo delvis hysteriske, det er for eksempel regler om at det skal være en håndlist på begge sider av en trapp, men hvis man trenger en håndlist på begge sider av en trappe i en bolig så er det vel relativt enkelt at montere én ekstra. Sånn som det er nå så må man have i begge sider selv om man er funksjonsfrisk og ikke trenger det, og sådan en regel kan man jo spørre seg om meningen med.

"Den siste loven som ble vedtatt i 2010 den er jo ganske provoserende på ganske mange områder fordi den beskriver ikke hva som skal oppnås, men hvordan det skal oppnås. Og det låser jo prosessen, det gjør at innovasjon helt enkelt blir vanskelig."

Knut Hjeltnes

CR Tror du det mangler byggfolk i prosessen med å formulere regelverket, har arkitektene vært nok på banen, og ville det eventuelt gjort en forskjell?
KH Nei, arkitektene har jo ikke vært med på å formulere regelverket - det gjelder jo alle regelområder og ikke bare universell utforming. Den siste loven som ble vedtatt i 2010 den er jo ganske provoserende på ganske mange områder fordi den beskriver ikke hva som skal oppnås, men hvordan det skal oppnås. Og det låser jo prosessen, det gjør at innovasjon helt enkelt blir vanskelig. Som det

er nå, har du ikke lov til at gjøre tingene på andre måter enn sånn som det står i loven, det er jo ikke logisk. Der har arkitektene i hvert fall ikke vært dyktige nok. Om det skyldes organisasjonenes virke eller ambisiøse politikere eller byråkrater, det vet jeg ikke. Men loven er i hvert fall ikke god nok.

CR Det diskuteres jo ofte i forhold til universell utforming hvor mye man skal fokusere på verket i forhold til prosessen, og i den forbindelse også hvilken rolle eller betydning brukeren for en prioritering – og betydningen av kunnskap. Altså om man skal myke opp regelverket eller om man i stedet skal satse på viten og innsikt og forståelse for å kunne bli bedre til den langsiktige løsning av oppgaven. Hva tenker du om det?
KH Det er jo klart at jo mer man vet om flere ting som arkitekt jo større sjanse er der for å løse oppgaven godt. Det gjelder jo på alle felter, det er jo klart. Men i forhold til for eksempel funksjonshemning, er det klart at alle arkitekter vil ha godt av å vite mer. De kunne gjerne gå rundt uten syn et stykke tid og oppleve hva som skjer, så man forstår tingene mer konkret og ikke så abstrakt. Det er jo viktig i vårt fag. Der er utrolig mange ting man skal prøve å lære i vårt fag, og det er jo klart at de ting har man også større sjanse for at løse på en god måte hvis man har en dypere forståelse.

"Det er utrolig mange ting man skal prøve å lære i vårt fag, og det er jo klart at de ting har man også større sjanse for at løse på en god måte hvis man har en dypere forståelse."

Knut Hjeltnes

CR Generelt er der veldig mye fokus på den fysiske tilgjengeligheten, men hvis man ser teoretisk og historisk på begrepet så har det jo aldri vært tenkt som et fokus på det fysiske - det har nettopp vært tenkt like så meget med fokus på det sanselige, det kognitive og mennesket betraktet i et livstidsperspektiv. Ville det gi mening i deres arbeide hvis man også diskuterte sanselig tilgjengelighet og ikke kun fysisk tilgjengelighet?
KH Ja, det er jo også det vi hele tiden streber etter å få til i våre prosjekter, at det ikke bare primært er visuelt, men at vi prøver å jobbe med alle de menneskelige sanser, og at det er eksplisitt. Hvis man setter det på spissen kan man kanskje si at moderne arkitektur har tendens til at miste disse universelle kvaliteter og bli forflatet, og det skyldes jo faktisk også regelverket! Hvis du ser på akustikk så går det ikke ann å arbeide med store variasjoner i henholdsvis kort og lang etterklangstid lengre. Lang etterklangstid er jo forbudt nå og det betyr jo en forflating av den sanselige arkitektur. Og det er selvfølgelig gjort fordi alle skal kunne høre godt og snakke sammen, men jeg synes det er synd at det er sånn. Det skal jo helst være sånn at når du går fra et auditorium til et trapperom, så er der faktisk forskjell også i lydbildet - et trapperom skal helst

"(...) vi prøver at jobbe med alle de menneskelige sanser og at det er eksplisitt. Hvis man setter det på spissen kan man kanskje si at moderne arkitektur har tendens til at miste disse universelle kvaliteter og bli forflatet, og det skyldes jo faktisk også regelverket!"

Knut Hjeltnes

"Hvis du ser på akustikk så går det ikke an å arbeide med store variasjoner i henholdsvis kort og lang etterklangstid lengre. Lang etterklangstid er jo forbudt nå og det betyr jo en forflating av den sanselige arkitektur."

Knut Hjeltnes

låte rungende og dét er nettopp en fin lyd i et trapperom. Det er generelt forflatende for arkitekturen som reglene er som nå. Det er jo ikke tilfeldig at vi de siste 20 år har sett kunstnere begynne å jobbe med rominstallasjoner, det er en refleksjon av at arkitekturen har trukket seg tilbake fra visse arenaer av romlighet. Det skyldes blant annet at vi ikke får lov, men det er også en refleksjon av noe minimalt i samfunnet. Det synes jeg er en virkelig trist utvikling.

CR Jeg har jobbet veldig mye med både syns- og hørehemmede, og det med akustikken er jo veldig vanskelig som du sier, for det handler både om at kunne kommunisere og forstå, men hvis vi forflater akustikken svarer det til at seende ser det samme hele tiden, og hvis vi mister den akustiske variasjonen romlig, så risikerer vi å understimulere – hva tenker du om det?
KH Jeg har hatt studenter som har satt seg i oppgaver hvor de har forsøkt å oppleve verden, som den er, hvis du er blind, og da blir man jo veldig oppmerksom på alt det man sanser. Da tenker jeg at den akustiske og sanselige nyansering som er ønskelig når man for eksempel er blind - at man ønsker at det skal være trekk, at det skal være forskjeller i temperatur og i romklang og så videre, og det krever igjen at tingene må være mer nyanserte. Men de ønsker kan selvfølgelig stå i konflikt med ønsker i forhold til en annen funksjonshemning. Og, jeg synes det nettopp er problemet med universell utforming, at man later som om at det som er fint for en gruppe er fint for alle, og det er det jo ikke. Det er ikke bare funksjonsfriske kontra funksjonshemmede, men også funksjonshemmede seg imellom som har forskjellige ønsker. Og det må man jo få med, og en arkitektur som spiller på flere kvaliteter tror jeg egentlig er bedre for alle parter. Det multisanselige er jo ikke bare inkluderende, men kanskje også utviklende til og med!

"(...) jeg synes det nettopp er problemet med universell utforming, at man later som om at det som er fint for en gruppe er fint for alle, og det er det jo ikke. Det er ikke bare funksjonsfriske kontra funksjonshemmede, men også funksjonshemmede seg imellom som har forskjellige ønsker. Og det må man jo få med, og en arkitektur som spiller på flere kvaliteter tror jeg egentlig er bedre for alle parter. Det multisanselige er jo ikke bare inkluderende, men kanskje også utviklende til og med!"

Knut Hjeltnes

CR Man kan diskutere om universell utforming er et begrep som er formidlet riktigt eller feil til praksis, men kan man ikke også diskutere om arkitektene kunne bli bedre til å formidle arkitekturens kompleksitet til brukerne?
KH Jo, det er helt klart verdt å diskutere, men det er jo samtidig nettopp noe med at det som skrives om arkitektur kanskje er mer om strukturelle forhold. Det er på en måte vanskelig å formidle det ikke-visuelle eller det ikke-systematisk strukturelle i arkitekturen, og det ligger litt i sagens natur og i forhold til at kommunikasjonsveiene er veldig basert på skrift og bilder, selvfølgelig. Skrift har jo en tendens til at sette det intellektuelle i scene, det som er tilgjengelig på en måte. Og bildene kan vise det visuelle, så det som handler om de andre sanselige kvaliteter er vanskelig å formidle. For at si det på

en annen måte, det som er det strukturelle ved et prosjekt er jo det som er lett å formidle. Akkurat som det også ofte er et objekt du ser på bilder, fordi det er det et bilde kan vise, og det er jo lettere å diskutere enn den helhet som du ikke kan vise.

CR Kan nye medier som for eksempel lyd og film formidle arkitekturen bedre?
KH Ja det er klart, at det er jo mulig å formidle via de medier, men det er jo en stor utfordring å få pekt på det spesifikt arkitektoniske, helheten og konteksten. Å kunne sette seg inn i helheten, og ikke stå utenfor det. Det er jo noe intuitivt, faktisk tror jeg at det er en slags universell intuitiv forståelse for det der er helheten. Når for eksempel hundretusenvis av mennesker hvert år reiser til Venezia så er det jo på en måte en refleksjon av noe kvalitativt ved helheten, det er jo ikke fordi de er så forferdelig interessert i historie, det er jo fordi den romlige opplevelse av å være i en by er så sterk der, og så reiser man dit, uten at man kan forklare hvorfor. Og det er jo på en måte helt vanlige folks dype forståelse av de arkitektoniske og romlige kvaliteter.

"(...) det er jo en stor utfordring å få peket på det spesifikt arkitektoniske, helheten og konteksten. At kunne sette seg inn i helheten og ikke stå utenfor det. Det er jo noe intuitivt, faktisk tror jeg at der er en slags universell intuitiv forståelse for det som er helheten."

Knut Hjeltnes

CR Hvis vi skal se fremover, hvor tror du vi beveger oss i forhold til universell utforming og kan vi endre kursen - om skal vi endre kursen?
KH Jeg kan i hvert fall håpe på at man klarer at være mer nyansert i måten man ser det på. Det hadde vært fantastisk om det skjedde, men om det gjør det, det tør jeg ikke si. Men det ville være fantastisk. Det er noen ting som er vanskelige å snu når de først er kommet i gang. Men man kan jo også se at det står i forhold til ressursforbruk som kan på en måte spissformulere det, og gjøre at man ser på det, på en mer nyansert måte. Men ellers er det jo en tendens til at, og det gjelder sikkert alt sivilisert, at regelverk ikke nyanseres, men mer strammes til, og der kommer bare flere og flere ting som ligger ovenpå hverandre. Men det er vel ganske sjeldent at man liksom bare tar alt ut og lurer på hva man skal sette inn igjen.

CR Men man kan vel si at i forhold til funksjonsnedsettelse så er der jo en diskusjon om hvorvidt det skal være funksjonsbasert krav eller målkrav, tror du man kunne gå mot det mer funksjonsbaserte, og ville det være tilstrekkelig nyansering?
KH Ja altså, jeg håper at man kunne klare å snu tankegangen i Norge mot det funksjonsbaserte, men den siste loven i Norge er helt ekstrem i forhold til det at være spesifikk. Det kan jo hende at den loven er gått for langt, at det er blitt tydelig nok at det ikke er smart, men jeg vet ikke. Jeg kan bare håpe. Jeg har jo tegnet et hus

"(...) jeg håper at man kunne klare å snu tankegangen i Norge mot det funksjonsbaserte, men den siste loven i Norge er helt ekstrem i forhold til det å være spesifikk."

Knut Hjeltnes

i Sverige engang som ikke ble bygget, men der ble jeg jo sjokkert fordi reglene der er langt bedre enn i Norge, nettopp fordi de snakker om ytelser og er ikke spesifikke. Så det er jo et mye bedre lovverk. Vi nordmenn tror jo at svenskene er mye mer byråkratiske, og min overraskelse var derfor stor da den svenske Plan- og Bygningsloven er mye mindre byråkratisk enn den norske.

CR Når vi ser på de to eksemplene, Kunstsenteret i Dalsåsen og Bekkelagsveien, er der så noe du vil si om dem i forhold til de sanselige aspekter og tilgjengelighet til opplevelsen av arkitekturen?
KH Jeg kan godt si noe om Bekkelagsveien med en gang, for det var et kommersielt prosjekt, og en forferdelig prosess som inkluderte en konkurs hos entreprenøren underveis, men i det prosjekt var det de sanselige aspekter som var mest påtrengende, og aller mest det som handler om lyd. Huset ligger like ovenfor det som den gang var Oslos viktigste innfartsåre, nå er trafikken ført bak skogen, men den gang var det ganske ekstremt. Og jernbane som ligger rett nedenfor har en mer jevn lyd, men selv om den derfor ikke er helt så ekstrem som bilveien, så er den der også. Så nedenfor ligger en ganske trafikkert vei, og et veikryss med veldig mye nedgiring og gass, som gir et mer diffust og ekstremt urolig lydbilde. Og det å prøve å løse det samlede lydbilde, og altså ikke bare løse det fysisk, sånn at veggen klarer å dempe lyden og vinduene holdes lukket, for det kan man si at det tar byggeforskriftene seg av. Man kan jo si at med byggeforskriftene klarer man at løse situasjonen innenfor. Men det som vi prøvde å gjøre var at også det som handlede om at det å være utendørs også skulle bli hyggelig. Og lyden kommer jo fra samme sted som solen og der hvor utsikten er, du har både utsikten og kveldssolen over Oslofjorden på den siden. Så den løsning med innebyggede loggia som vi valgte, og hele den overordnede plassering på tomten, er resultatet av vårt arbeid med å gjøre utendørsoppholdsarealet til et lydmessig tilgjengelig sted. Og det har vi gjort på flere måter, det ene er at vi har plassert dørene, så når de står åpne fungerer de på en måte som lydskjermer, brystningene er av veldig tykt glass sånn at de rett og slett tar en masse lyd, og så er loftene i de individuelle loggia lagd av veldig gode absorbenter. Så det ble sånn at hvis du står alene helt ute ved rekkverket så er der en øredøvende larm, og hvis du går en meter tilbake så kan du snakke sammen flere personer med helt normal rolig stemme, så stor er effekten. Det er den ene ting i forhold til lyd. For vi var interessert i å bygge et hus, som hadde et uteoppholdsrom på baksiden, som var ganske rolig lydmessig og det fører jo helt tilbake til planleggingsfasen. I situasjonsplanen er det tenkt inn å etablere et rom på baksiden som blir lekeareal og opphold som er skjermet



Bekkelaget 9 B, med utsikt over Oslofjorden.
Foto Liv M. Søyseth

for lyden. Og så er det svalgangene, vi liker egentlig ikke svalganger fordi de normalt gir dårlig akustikk, men byggherren vil det, så vi måtte løse på en eller annen måte. Så vi lagde svalgangene av tre, og så er de planlagt som en helt frittbærende konstruksjon som ikke er i forbindelse med huset, og det betød jo at klangen i treet i seg selv er veldig dempet og i tillegg var det fristilt fra huset sånn at vi ikke fikk transmissionslyd der. Så den svalgang var jo viktig både i forhold til lydsituasjonen i huset, men også i forhold til det felles oppholdsrom bak huset. Så lyden var i det hele tatt utrolig viktig i det prosjektet, og det er klart at det å jobbe så aktivt med det akustiske det har også betydd at vi er ganske bevisste om hvordan våre hus generelt lyder nå i ettertid. Det vi har laget siden er også preget av den viten vi fikk der. Og så prøvde vi jo at gi huset innenfor andre kvaliteter, også i forhold til det universelle sanselige. I virkeligheten er det sånn at de leilighetene som ble ferdige før konkursen, de fikk de kvalitetene, og de leiligheter som ble ferdige etter, de er på en måte blitt mer standardiserte. Men vi tegnet leilighetene med større bredder og innervegger som for eksempel ikke var av gips, og det var jo et forsøk på å uttrykke hvordan tingene er og henger sammen, og ikke gjøre allting til en hvit boks. At man i stedet kunne forstå hvordan arkitekturen var bygd opp.

Når det gjelder Dalsåsen så er det vi var mest opptatt av der, i forhold til det sanselige, å prøve treets muligheter så langt vi kunne i alle mulige retninger. Som fra det aller mest rå i brakeveggen, den med enebærene, det er jo på en måte en vegg hvor de er gjort ingenting, det er bare enekvister som er flettet uten noen form for bearbeiding. Det er den ene ende av skalaen og helt til den andre ende med dragerne hvor treverket er industrielt produsert i høy grad. Så det spenner fra det helt forståelige konkrete til det industrialiserte abstrakte, og akkurat i forhold til sanselighet så var det nok det vi var mest opptatt av i det prosjektet. Selvfølgelig var lys og andre kvaliteter også viktig, men det handlet på en måte om at trekke treverket langt i hver sin ende.

CR Ved å strekke treet som materiale har dere vel også oppnådd noen andre kvaliteter i forhold til det taktile, lyd, lukter... Det er vel noen veldig multisanselige konsekvenser av å bearbeide treet på så forskjellige måter?
KH Ja, vi har jo også jobbet veldig mye med lyd, og vi har jo gjort det i samme tankegang, for eksempel er alt det som er gjort med lyddempning i verkstedene er gjort med trefiberplater som jo

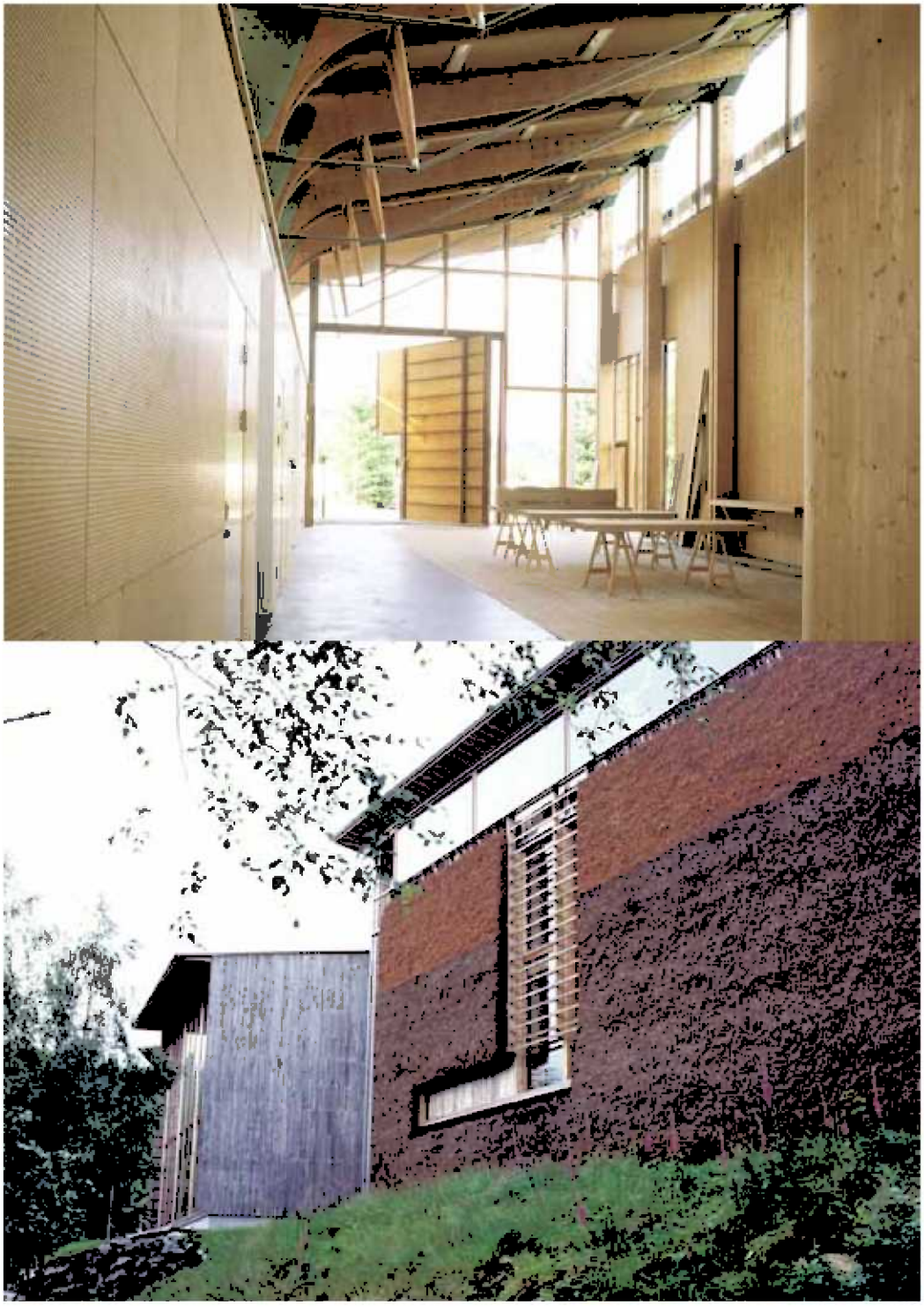


Foto arkitektene Haga&Grov/Knut Hjeltnes

er ennå mer abstrakt, så det er jo fortsatt en del av tankegangen omkring treets muligheter som materiale.

CR Hva med proporsjoner?
Proporsjoner? Ja, det tenker man jo alltid på! Og vi har slett ikke snakket om det her, men det er jo en måte integrert i alt som har med det at jobbe med arkitektur å gjøre.

CR Ja, men jeg tenker det også fordi både blinde og døve er veldig opptatte av proporsjoner, menneskelig skala i det hele tatt. Blinde har jo for eksempel bruk for gode proporsjoner både i forhold til akustikken, men også i forhold til orientering og bevegelse.
KH Ja, det er det jeg mener, når jeg sier det er integrert. Der tror jeg ikke at blinde eller hørehemmede er annerledes enn alle andre, det er godt hvis det er stor vekselvirkning mellom stort og lite, og det kan jo stå i konflikt til det som er rullestolkrav. Vi prøver ofte å trekke våres prosjekter så langt vi kan i begge ender, sånn at det som er smått virkelig er smått og det som er stort virkelig er stort, og så får man jo nettopp den kvalitative opplevelse av de ulikheter som er selve kjernen i god arkitektur. Det er klart at det er jo helt selvfølgelig i forhold til arkitektur og kvalitet, men hvis noe er virkelig smått så føles det store større og så videre. Så det jobber vi alltid mye med, og så er det selvfølgelig ikke helt enkelt med rullestol hvis døren bare er 70 cm, men noen dører er bare små, og det er viktig at man kan skape de ulike opplevelser, for eksempel tvinge folk til at gå baklengs inn i et rom fordi det er viktig nettopp der. Barragan var en meget høy mann, han var 193 cm, og i Mexico går man alltid med sko på innendørs, så han hadde i sitt hjem en dør som bare var 193 cm høy, så han måtte alltid bøye seg når han gikk inn på sitt kontor, og det er jo klart at det har han gjort helt bevisst, for at skape en bevissthet om den situasjonen i det rommet. Det er en slags ydmykhet han understreker, og det er klart at en sånn ting er kjempeviktig for arkitekturen, og den mulighet blir jo delvis motarbeidet av rullestoltilgjengelighet. Det at alle dører skal være 90 cm brede, og alle ganger skal være 140 bredde, det fører jo til rom som er mer unyanserte dimensjonsmessig og som mister noen viktige opplevelseskvaliteter.

"Vi prøver ofte å trekke våre prosjekter så langt vi kan i begge ender, sånn at det som er smått virkelig er smått og det som er stort virkelig er stort, og så får man jo nettopp den kvalitative opplevelse av de ulikheter som er selve kjernen i god arkitektur. (...)Det at alle dører skal være 90 cm brede og ganger skal være 140 bredde, det fører jo til rom som er mer unyanserte dimensjonsmessig og som mister noen viktige opplevelseskvaliteter."

Knut Hjeltnes



Bekkelaget 9 B, svalganger.
Foto Liv M. Søyseth



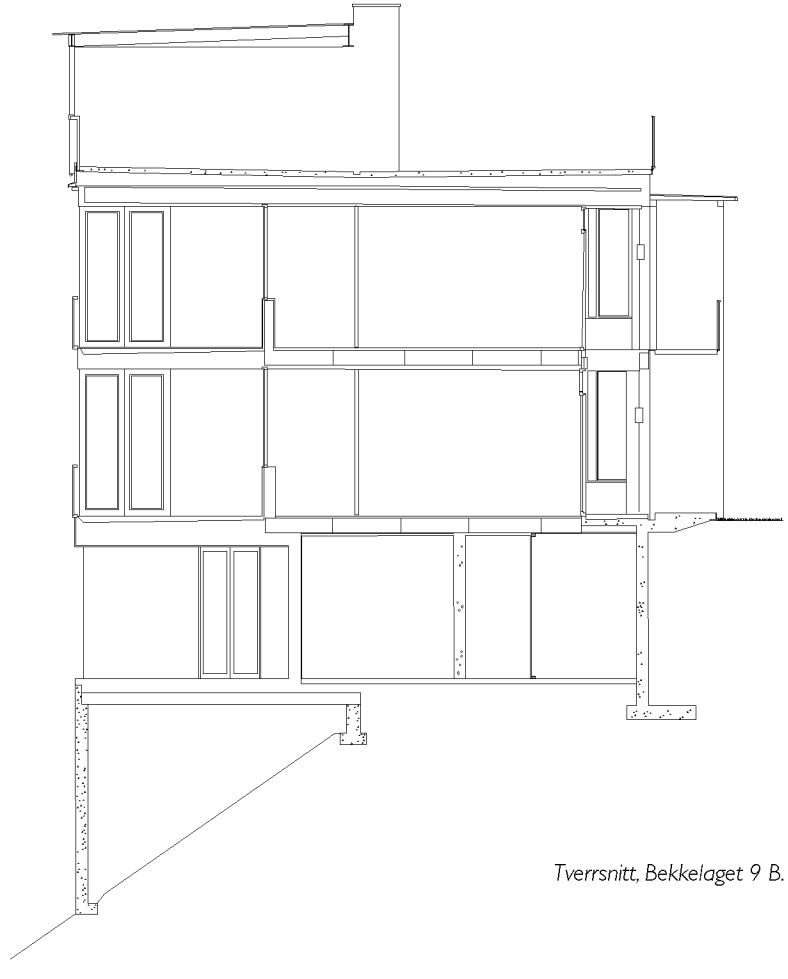
Bekkelaget 9 B.
Foto Eirik Solheim Aakhus

om bekkelaget 9 b

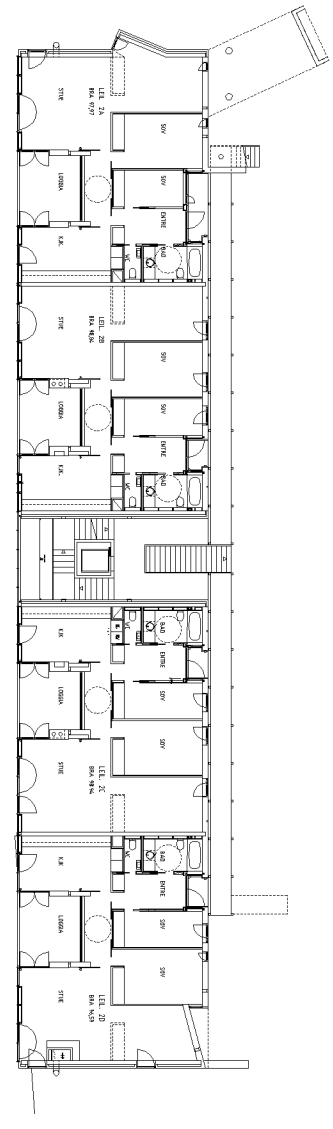
Bekkelaget 9 b er et leilighetskompleks som ligger på Bekkelaget i Oslo. Tomten har en helning på 45 ° og er vestvendt med utsikt over Oslofjorden. Nedenfor bygget ligger en av hovedfartsårene inn til Oslo fra sør samt toglinjen fra sør. Bygget sto ferdig ved utgangen av 1999 og består av 10 leiligheter med livsløpstandard og heis.

Klient	Bekkelagsveien 9 b AS
Arkitekter	Knut Hjeltnes sivilarkitekter MNAL AS
Rådgivende ingeniør	Siv. ing Terje Orlien
Tegnet	1997
Bygget	1998 - 2000
Areal	ca 1400 BTA

Forståelsen for både det landskapelige, og det lydmessige landskapet som tomten ligger i resulterer i en plassering som skaper to forskjellige uterom, både akustisk og skalamessig. Det trygge skjermede sosiale rom mot veien er overskuelig og trygt, og det åpne landskap og store horisont ut mot fjorden stimulerer kropps- og følesansen samt opplevelsen av å eksistere i en langt større kontekst enn den nære. Det er både stimulerende og utfordrende.



Tverrsnitt, Bekkelaget 9 B.

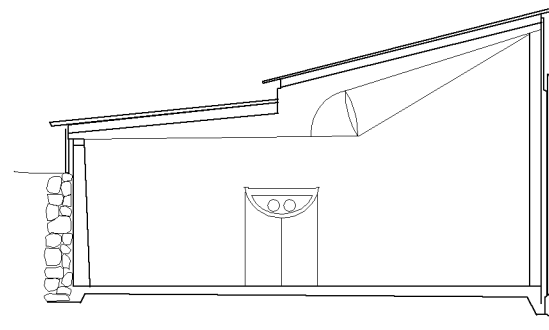


Plan, Bekkelaget 9 B.

Svalgang og loggia tilbyr varierende lydrom som både provoserer og beroliger. I loggiaens tilbaketrukne rom er skapt en intim og trygg akustikk som er avgjørende for personer med syns- eller hørselnedsettelse. Både svalgang og loggia er proporsjonert så synshemmede kan overskue rommet med deres kropps rekkevidde samtidig med at åpenheten sikrer at hørselshemmede ikke føler seg innelukkede. Materialene er enkel og lette å avlese, og understøtter behovet for taktil stimulering så vel som romidentitet. Lyden, proporsjonering, overskuelige og differensierte uterom, dagslys og variert lydlandskap.



Bekkelaget 9 B, fasade mot vest.
Foto Liv M. Søyseth



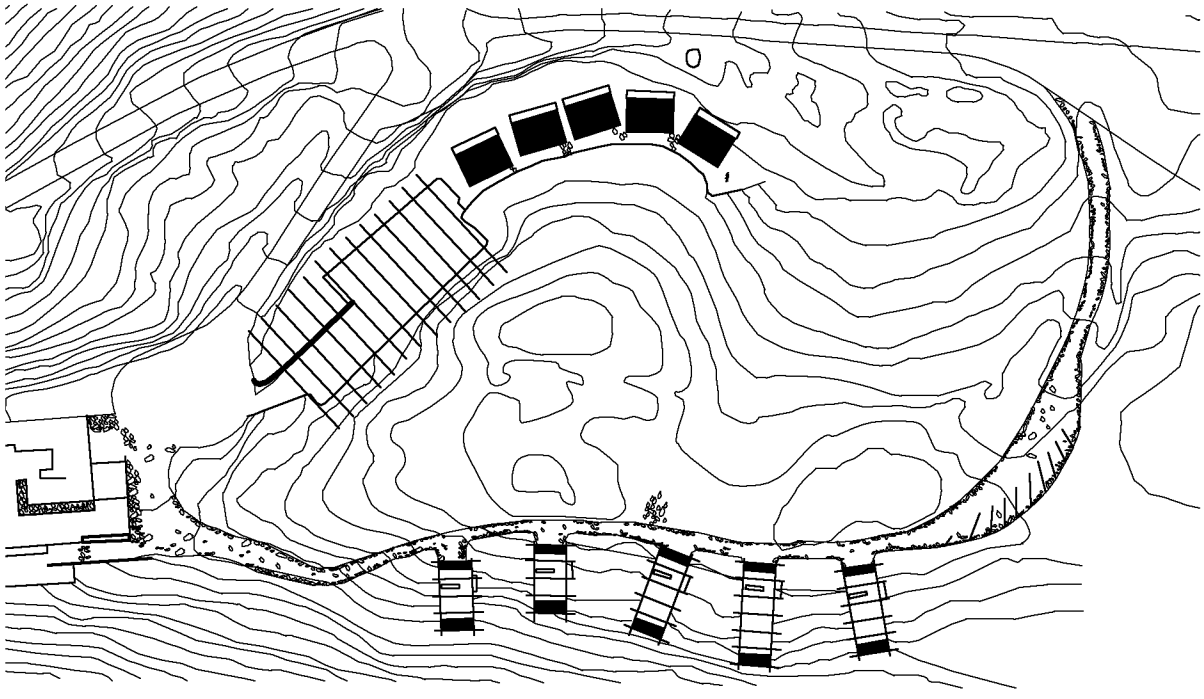
Snitt gjennom verksted.

om nordisk kunstnarsenter

Nordisk kunstnarsenter ligger på Dalsåsen i Fjaler kommune med utsikt over Dalsfjorden. Senteret har fem private boliger som kunstnerer kan leie. I tillegg er det fem identiske aterlier som alle har lysinnslipp fra nord samt en workshop. Det dominerende materialet er tre.

Klient	Nordisk Konst- och Konstindustrikommité (NKKK)
Arkitekter	Siv. ark. MNAL Haga og Grov AS, siv. ark. Knut Hjeltnes AS, siv. ark. Ivar Egge AS
Rådgivende ingeniør	Ing. Einar Elde AS, Siv. ing Terje Orlien, Rune Revheim (brakevegg), VVS Prosjekt AS Førde, Siv ing Christian Svenkerud,
Areal	ca 1200 m^2

Prosjektets to romtyper; verkstedet og boligene, tilbyr begge romlige proporsjoner som stimulerer og imøtekommer behovene hos personer med sanselige funksjonsnedsettelser. Boligenes overskuelige menneskelige skala og bløte form favner beboeren og tilbyder den synshemmede et rom som kan overskues fysisk og mentalt. Samtidig kan den hørselshemmede kompensert for stor volumen ved det transparente hus som i alle retninger tilbyder visuelle forbindelser og nærkontakt til det dramatiske og dominerende landskap. Bevisstheten om skala og kontekst er markant. Verkstedene tilbyr omvendt med deres store volumen og loftshøyde rom som imøtekommer særlig hørselhemmede og stimulerer kropps- og følesansen samt den kinestetiske sans. Her er luft, gjennomskuelighet og storhet som understreker brukerens egen skala. Den konsekvente og nyanserte variasjonen i materialbruk stimulerer både følesansen og synssansen, akkurat som treverket skaper rammen for en bløt og omsorgsfull akustikk. Variasjonen i materiale understøtter samtidig identitet og orientering generelt.



Situasjonsplan, Nordisk kunstnarsenter.

pir II

Pir II er et tverrfaglig kontor som er delt inn i to hovedavdelinger Pir II Plan AS, Pir II AS. Pir II Plan jobber stort sett med idéutvikling, mens Pir II har ansvar for gjennomføring. Kontoret har vunnet flere konkurranser, og anser deltakelse i konkurranser som en viktig del av kompetansehevingen.

- Det er alt for lite fokus på mer komplekse problemstillinger, hvor man tenker litt lengere frem og litt mer holdbart enn bare å legge en stripe med metall i gulvet.

Mette Melandsø,
PIR II

Camilla Ryhl (CR) Universell utforming er de seneste år blitt et veldig nærværende begrep i den norske kontekst og ofte kritisert av byggbransjen, mitt spørsmål er om det er et brukbart begrep for en arkitektpraksis og hvordan du forstår universell utforming som begrep?
Mette Melandsø (MM) I utgangspunktet forstår jeg det som slik at universell utforming er et begrep som skal gjøre det mulig for flest mulig eller alle å delta i det alminnelige samfunn, og det vil jo si alle offentlige arealer, men jeg forstår det også som et begrep som er knyttet til bolig, og ikke kun egen bolig. I Norge er det blitt veldig politisk korrekt å investere i universell utforming, men det er forskjell på hva jeg legger i det begrep enn hva som kommer ut i forskrifter og regelverk. Hvis målet, det politiske målet, er at alle skal kunne delta i samfunnet på like vilkår og uten hjelp av andre, så har jeg en klar innvending mot at det er noen interessegrupper som har fått gjennomslag for utrolig mange krav, mens andre som er helt neglisjert. En annen klar innvendig fra min side er at det er veldig mange praktisk krav som er vanskelige å gjennomføre, og som er utrolig kortvarige i deres natur, og som jeg derfor tror ikke har den effekten som man ønsker, altså veldige kortvarige investeringer i forhold til hva man får igjen for det.

"Hvis målet, det politiske mål, er at alle skal kunne delta i samfunnet på like vilkår og uten hjelp av andre, så har jeg en klar innvending mot at det er noen interessegrupper som har fått gjennomslag for utrolig mange krav og andre som er helt neglisjert."

Mette Melandsø

CR Hva ville være et eksempel på det?
MM Ett eksempel på det er da vi fikk oppgaven med Kvernhuset

ungdomsskole så visste de helt konkret at de fikk en elev i liggende stol, og veldig symptomatisk fra kommunen så sa de til oss at de ville ha utredet økonomien ved at en snusirkel på 170 cm ble lagt til grunn for dimensjoneringen i alle rom, så eleven kunne komme rundt i huset overalt. Det viste seg å bli ekstremt kostbart og veldig upraktisk for alle andre. Det kostet uforholdsmessig mange millioner og det ville nesten bli billigere hvis den ene eleven hadde en drosje utenfor døren til å kjøre fra den ene avdeling til den andre. Men eleven begynte jo på skolen og så fant de andre praktiske løsninger som var helt tilfredsstillende. Selvfølgelig var de ikke perfekte ut fra universell utforming, hvis man tenker at alle med eller uten liggerullestol skal kunne ta seg rundt overalt. Men det var jo også sånn et ekstremt eksempel. Vi ser jo også at i boliger, særlig små boliger slår kravet til universell utforming jo veldig skjevt ut, for eksempel i studentboliger, og vi ser jo at kravene blir redusert for at unngå at det ikke er tilstrekkelig med små boliger som for eksempel studentboliger.

"Men man forstår jo at det beste kan bli det godes fiende".

Mette Melandsø

CR Fordi det blir for vanskelig eller for dyrt?
MM Ja, fordi det blir for dyrt. Det kan jo søkes om dispensjon, for eksempel i rehabiliteringsprosjekter, men bare det å søke er jo et byråkrati og det ingen garanti for at søknaden blir behandlet tidsnok slik systemet er i Norge. Men man forstår jo at det beste kan bli det godes fiende, som man sier i Norge.

CR Så din vesentligste anke er det at det er veldig fokus på noen krav mens andre er neglisjert?
MM Ja, jeg kjenner jo for eksempel til de som har epilepsi som ikke kan se på skjerm, det er et problem for mange. De vanlige gamle skjermene flimrer og det kan utløse et anfall. Det vil si at når personer med epilepsi er ute og reiser kan de ikke klare seg uten å spørre om hjelp av andre hvilket ikke er ønskelig. Hvis deres krav skulle imøtekommes vil jo innebære at alle skjermer på båt- og buss- og flyterminaler må skiftes til flatskjermer for de flimrer ikke. Men det er jo ikke et krav, og det er jo at neglisjere en gruppe og det synes jeg er merkelig. Et annet eksempel er når det gjelder synshemmede så er det veldig meget med at man skal ha ledelinjer og kontrastfarger overalt. I overdreven grad. Det er jo helt latterlig at man må dra ut med lysmåler for man skal ha så og så stor kontraster bak vasken hvor ingen kommer til eller ser noe, og jeg forstår ikke hvorfor. Og så igjen, når der så kommer en synshemmet og skal lese et skilt så er det ofte alt for små bokstaver som ikke er omfattet av krav, det er jo ikke konsekvent.



Kvernhuset ungdosskole.
Foto arkitektene PIR II

CR Hvorfor tror du at det er blitt sånn?
MM I Norge har Forbundet for funksjonshemmede vært en sterk pådriver for universell utforming, som i utgangspunktet er veldig positivt, men her er det noen brukergrupper som for eksempel rullestolbrukere og blindeforbundet som har hatt veldig stor gjennomslagskraft for sine krav. Vi har engang samarbeidet med en bruker som var blind i forbindelse med et skolebyggeri og han mente at kravene fokuserer skjevt. Han var mye mer opptatt av det logiske i formgivningen som løsning, også for en blind, altså at man forstår rommet og den romlige sammenheng i stedet for alle de her slags ledelinjer som bare for prinsippets skyld må ligge alle steder. Det må være en fornuft i det, og det er det ikke som det er nå.

"Han var mye mer opptatt av det logiske i formgivningen som løsning, også for en blind, altså at man forstår rommet og den romlige sammenheng i stedet for alle de her slags ledelinjer som bare for prinsippets skyld må ligge alle steder. Det må være en fornuft i det, og det er det ikke som det er nå."

Mette Melandsø

CR Altså at man kan løse problemet ved andre arkitektoniske grep enn ledelinjer?
MM Ja, akkurat.

CR Jobber dere på kontoret bevist med universell utforming?
MM Ja, det er vi jo nødt til for det er jo et krav. Det er jo nedfelt i regelverket. Og det har vi jo faktisk gjort hele tiden, for vi mener jo at målet er riktig, men vi er jo ikke helt enige i hvordan man når det.

"(...) vi mener jo at målet er riktig, men vi er jo ikke helt enige i hvordan man når det."

Mette Melandsø

CR Du sier at dere jobber med universell utforming fordi det er et krav?
MM Ja, og fordi vi mener det er viktig, riktig viktig, at alle eller flest mulig har adgang til offentlige bygg og boliger, men kanskje er ikke alle regler konsekvente eller logiske. Vi mener det finnes andre tiltak som ville ha vært bedre og bedre anvendelse av samfunnets penger. Det er alt for lite fokus på mer komplekse problemstillinger, hvor man tenker litt lengre frem og litt mer holdbart enn bare å legge en stripe med metall i gulvet.

"(...) vi mener det er viktig, riktig viktig, at alle eller flest mulig har adgang til offentlige bygg og boliger, men kanskje er ikke alle regler konsekvente eller logiske."

Mette Melandsø

"Det er alt for lite fokus på mer komplekse problemstillinger, hvor man tenker litt lengere frem og litt mer holdbart enn bare å legge en stripe med metall i gulvet."

Mette Melandsø

CR Så hvis man ser kravene som et verktøy er det så brukbart som et middel til at oppnå universell utforming, eller kan man utvikle en annen strategi som passer bedre til praksis?
MM Ja, det vil jeg tro, det er klart man må ha noen helt klare krave, for eksempel trinnfri adgang, det gjelder jo ikke bare rullestolbrukere, men også gamle med gåstol, småbarnsforeldre med barnevogn, det er jo typisk en regel som jeg mener er ganske viktig, men når det blir så spesifikt som det er i regelverket så er det problematisk. Det som jeg har så vanskelig med å forstå er når det blir sånn en detaljstyring som det er nå, og som kun hjelper en marginalgruppe og knapt nok det, da synes jeg det blir latterlig…

"(...) når det blir sånn en detaljstyring som det er nå, og som kun hjelper en marginalgruppe og knapt nok det, da synes jeg det blir latterlig… Og også litt skummelt, for da mister man jo respekten for de regler som er veldig viktige å overholde."

Mette Melandsø

Og også litt skummelt, for da mister man jo respekten for de regler som er veldig viktige å overholde. Jeg har mye mer tro på at man kan jobbe politisk med å endre holdninger, sånn at det blir helt naturlig at man tilrettelegger for alle. Sånn er det jo egentlig også langt frem, men når man har veldig begrenset ressurser, så synes jeg det blir veldig dårlig ressursbruk, når man for eksempel i et kontorbygg hvor man vet at det nesten ikke befinner seg barn til daglig må ha dobbeltrekkverk i alle trapper. Det blir rett og slett for dumt, hvorfor skal man det, hvorfor kunne man ikke heller bruke pengene et annet sted.

CR Ville det vært en idé i å snakke om den likeverdige løsning, for å bruke et språk som kunne åpne opp for færre begrensninger enn den rolle som universell utforming har fått nå?
MM Ja, kanskje, det er jo det det handler om, om likeverdighet.

"Det er utrolig viktig å jobbe med bevisstgjøring, det er jo et spørsmål om holdning. Problemstillingen og viten må inn på skolenivå, og det fra starten av. Det må være noe som er med som element hele veien og det er ikke nok med et enkelt kurs eller en workshop. Det er viktig å starte den nødvendige bevisstgjøring fra begynnelsen."

Mette Melandsø

CR Hva kan være en bedre strategi for praksis?
MM Problemet er at det er så mange konkrete regler og en ekstrem detaljstyring som passer i en teoretisk verden. Detaljstyringen blir helt meningsløs fordi den ofte ikke passer til det enkelte bygg. Selvfølgelig er det nødvendig med noen basale krav som for eksempel trinnfri adkomst. Det er utrolig viktig å jobbe med bevisstgjøring, det er jo et spørsmål om holdning. Problemstillingen og viten må inn på skolenivå, og det fra starten av. Det må være noe som er med som element hele veien og det er ikke nok med et enkelt kurs eller en workshop. Det er viktig å starte den nødvendige bevisstgjøring fra begynnelsen. Det er heller ikke nok at fokusere på program eller brukerperspektivet i faste forskrifter/standarder, programmet for en bygningstype endres jo hele tiden og brukerperspektivet endres også hele tiden. De er jo også dynamiske. For eksempel i forhold skolebygg, programmet har jo endret seg mens vi har arbeidet med dem, og brukerperspektivet kan ofte være langt mer flerkulturelt enn tidligere. Og det er langt flere for tidlig fødte enn før, hvilket gir andre behov. I tillegg så forandres undervisningsformer seg jo også hele tiden.

"Arkitektene må ha langt større kunnskap og innsikt enn de har nå. Ulike behov endres jo hele tiden gjennom et liv og den dynamikk i både brukerperspektiv og program må man ta på seg som arkitekt. Det krever at man har kunnskap og erfaring å trekke på."

Mette Melandsø

CR Det er altså et spørsmål om kunnskap og bevisstgjøring hos arkitektene?
MM Arkitektene må ha langt større kunnskap og innsikt enn de har nå. Ulike behov endres jo hele tiden gjennom et liv og den dynamikk i både brukerperspektiv og program må man ta på seg som arkitekt. Det krever at man har kunnskap og erfaring å trekke på. Noen regler må det jo være og for eksempel er det ikke greit at gå inn bakdøren, man må få alle inn gjennom hoveddøren, dét er jo

et spørsmål om likeverd.

"I forhold til universell utforming opplever vi sjeldent at det er en bruker med funksjonsnedsettelse som klager eller kritiserer prosjektet, det er oftest forskriftene som diskvalifiserer prosjektet eller detaljer i det."

Mette Melandsø

CR Hvordan arbeider dere med brukere?
MM Det avhenger av prosjektet, men generelt har vi alltid jobbet med brukere og vi etablerer alltid en brukergruppe i forbindelse med et prosjekt. Vi holder workshops og diskuterer konkrete problemer. Vi benytter oss mye av store modeller hvor man kan flytte rundt på tingene eller store tegninger man kan tegne på. Det er en effektiv og brukbar måte at få brukerne til å engasjere seg og leve seg inn i prosjektet, og til å forstå det. I forhold til universell utforming opplever vi sjeldent at det er en bruker med funksjonsnedsettelse som klager eller kritiserer prosjektet, det er oftest forskriftene som diskvalifiserer prosjektet eller detaljer i det.

"Jeg har primært to innvendinger mot universell utforming regelverket; det ene er at det bør være større fokus på hva som egentlig er intensjonen bak regelverket, og det andre at detaljstyringen som ofte skjuler intensjonene er ofte meningsløs fordi det ikke relaterer til kontekst eller program.."

Mette Melandsø

CR Har du noe du gjerne vil tilføye?
MM Jeg har primært to innvendinger mot universell utforming regelverket; det ene er at det bør være større fokus på hva som egentlig er intensjonen bak regelverket, og det andre at detaljstyringen som ofte skjuler intensjonene er ofte meningsløs fordi det ikke relaterer til kontekst eller program.

CR Og om Kvernhuset ungdomsskole?
MM Det nivåsprang som er inne i bygningen ville man tradisjonelt, og ifølge forskrifter og standarder, ha løst ved å tegne en trappe med noen trinn og en rampe ved siden, men i stedet valgte vi at lage et stort hellende gulvflate, så hele gulvet blir skjevt. For alle. Jeg vet ikke om vi 'gikk ut over' forskriftene, men vi fant vår egen løsning eller fortolkning. Ut over den fysiske adgang var lyssetning og akustikk utrolig viktige elementer i prosjektet. I en bredere forståelse av universell utforming arbeidet vi også med at en del av ungdommen har utfordringer med sosial tilpasning, og hvordan kunne vi gjøre det mulig for dem å bevege seg i det offentlige arealet og samtidig ha mulighet for å trekke seg tilbake. Det er mange plasser i bygget hvor man kan gjemme seg bort. Dessuten lagde vi lærerrommet i midten for å skape større trygghet for alle. Og vi lagde biblioteket på tvers av de tre undervisningsenheter blant annet fordi vi tenkte på de som er sjenerte som også skulle ha mulighet for å bevege seg inn i lokalene som ellers er litt skremmende. De aspekter er også viktige i forhold til universell utforming og det er viktig å huske at den komplekse arkitekturtenkning er mye mer enn kun det fysiske.



Stokkøya SUB.
Foto arkitektene PIR II

CR Og om Stokkøya SUB?
MM Det ligger et av de vakreste steder, helt ut til den vestvendte strand med fantastiske naturopplevelser. Man kan komme helt frem, helt ned til stranden og stedet, med både bil og buss, og på hjul. Det gjelder både SUB huset og strandbaren. Man kan komme helt ut i vannet via en rullestolrampe, og i rommene i SUB huset er alle toaletter/bad dimensjonert til rullestol, men det ser ikke ut som et rullestoltoalett eller bad, det fungerer bare for alle. Det er en del av konseptet, at det skal bare fungere for alle uten at det er fokuset, og så er det at det blir bra. Det er også ett av rommene som ikke har noen vegger, så det er mye fri gulvplass.

CR Jeg har inntrykk av at det sanselige betyr mye i deres arbeide, både i prosessen og prosjektene, vil du si noen ord om det til sist?
MM Ja, det sanselige betyder utrolig mye for oss. Vi tar oftest utgangspunkt i stedet og i de kvaliteter som er på stedet og på tomten. For eksempel i Kvernhuset fikk vi en tomt midt i skogen med et svaberg. Det var helt atypisk for et standard skolebygg, og vi kunne ikke og ville ikke bygge et standard skolebygg. Tomten krevede sanselige materialer og vi brukte kun de materialer som allerede var på stedet. Tomtens materialer ble husets materialer. Det er jo også en kvalitet for ungdommen som skulle bruke huset, å komme helt tett på, og det fantastisk fine svaberg som ungdommen kan komme tett på og se på, se hva som skjer når man skjærer i det eller pusser på det. Der er også noen viktige pedagogiske aspekter i det. På Stokkøya, her forlater man jo byen for å komme til stedet. Det er et sted man reiser til for å bo på en annen måte, og stedet skal by på andre opplevelser enn dem i byen. Det er også viktig å understreke stedets kvaliteter. For eksempel er overlysene i rommene plassert sånn at man kan se stjernehimmelen, og dét kan man jo aldri i byen.



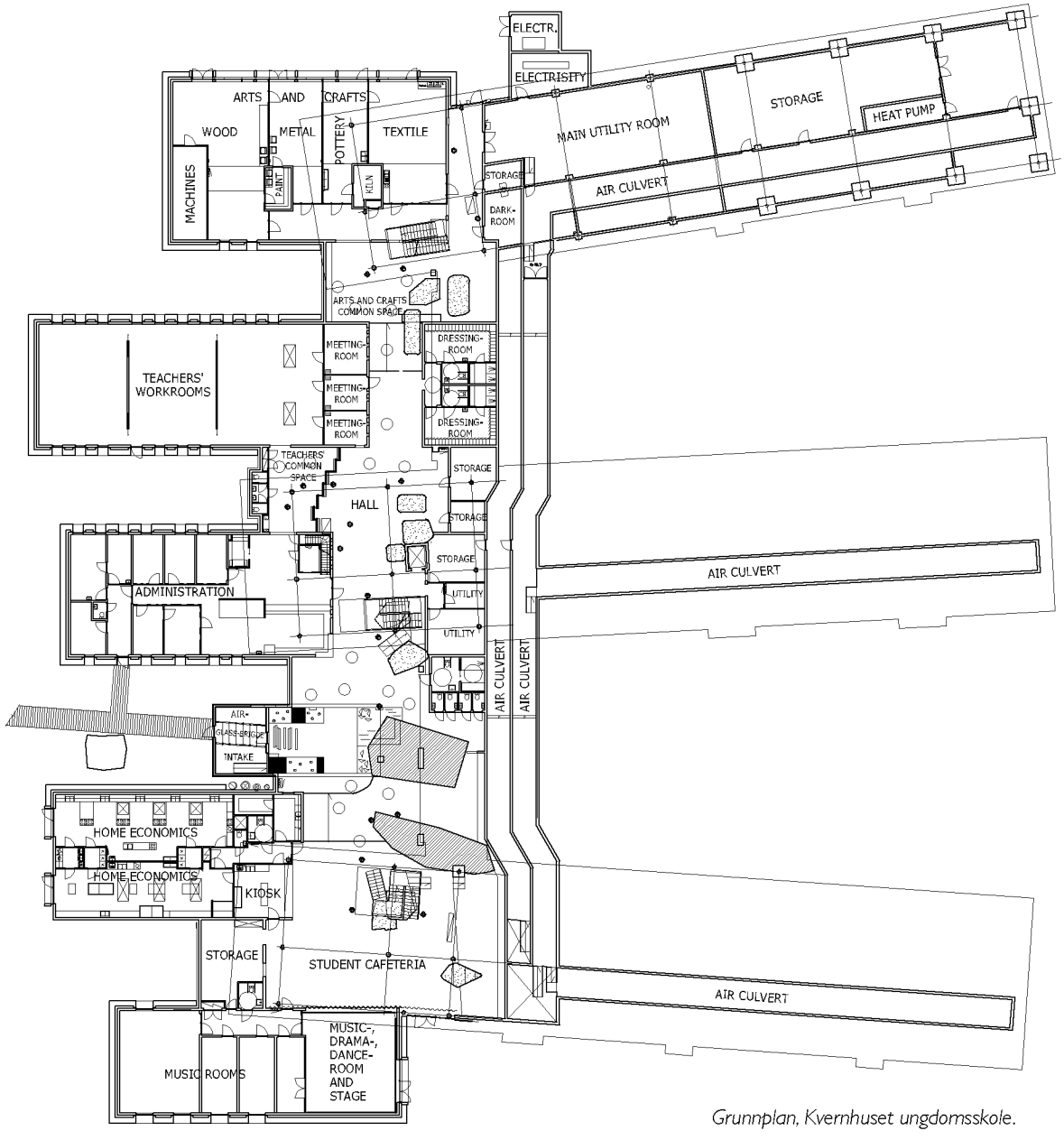
Kvernhuset ungdomsskole.
Foto arkitektene PIR II

om kvernhuset ungdomsskole

Kvernhuset ungdomsskole ligger nord for Fredriksstad sentrum. Tomten har en markant kolle i retning nord-sør og er omkranset av furutrær. Hovedtanken har vært å bevare tomtens kvaliteter., og blant annet er ytterveggene er laget av stein fra sprengning på tomten og dte er også blit brukt trevirke fra tomten.Anlegget består av en skole i to etasjer og en frittliggende treningshall.

Klient	Fredrikstad kommune
Arkitekter	Pir II AS, Duncan Lewis Architects
Bygget	2002
Areal	8800 m^2

Plasseringen midt i skogen og naturens nærvær midt og rundt bygget understreker sansningen av lyd, lukt, lys og stofflighet. Bygningens organisering og romlige variasjon stimulerer den kinestetiske sans, og dermed opplevelsen av tilstedeværelse og eksistens. Materialene er enkle og tilgjengelige og stimulerer taktilt, akkurat som dagslyset og lydlandskapet er variert. Byggingen er multisanselig.



Grunnplan, Kvernhuset ungdomsskole.

om stokkøya SUB

Stokkøya SUB består av tolv utleiehytter på Fosenhalvøya i Sør-Trøndelag. Hyttene er inspirert av jordkjellere, og ligger derfor delvis under jorden. Dette er også gjort for å minske inngrepet i naturen.

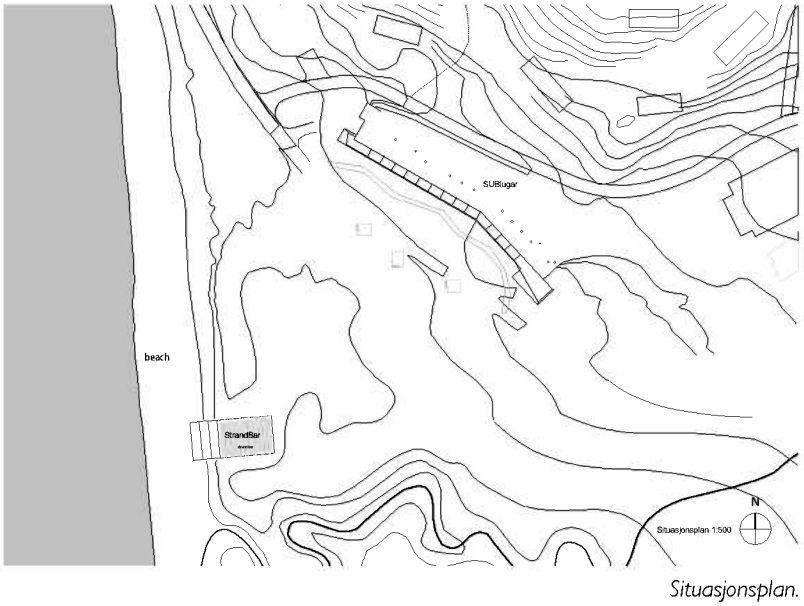
Klient	Roar Svenning
Arkitekter	Pir II AS
Bygget	2009



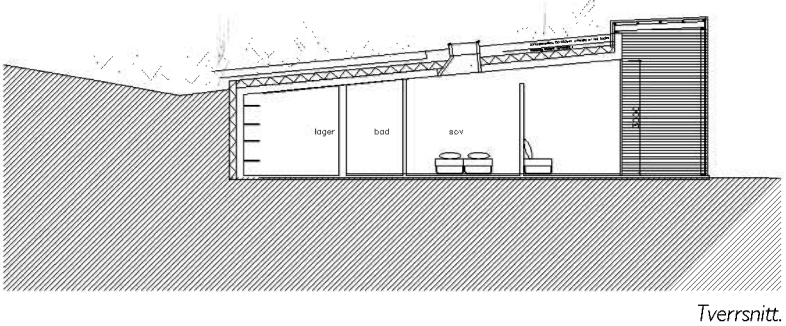
Lugar, Stokkøya SUB.
Foto arkitektene PIR II

SUB lugarene består av velproporsjonerte rom i menneskelig skala, som betyr at man kan overskue rommet både fysisk og mentalt og navigere trygt med en synsnedsettelse. Hvis man har en hørselsnedsettelse er loftshøyden stor nok til at rommet på tross av sine dimensjoner ikke blir for trangt og den fremskutte avskjermning tilbyr en fint balansert åpenhet ut til landskapet uten at beboeren er på utstilling. Materialene er enkle og klare med stofflig nyansering og variert stimulering av følesansen.

Dagslyset i rommet er nyansert og filtrert, og overlysene tilbyr både lyd og stilhet, lys og mørke. Plasseringen i landskapet forsterker dufter og lyde og opplevelsen av kroppen i elementene. Prosjektet stimulerer i sin helhet den kinestetiske sans og ikke minst opplevelsen av å eksistere i en større sammenheng.



Situasjonsplan.



Tverrsnitt.

tyin tegnestue arkitekter

Tyin Tegnestue ble etablert i 2008 og kontoret har gjennomført prosjekter i blant annet Thailand, Uganda, Sumatra og Norge. Kontoret drives av Andreas G. Gjertsen og Yashar Hanstad og holder til i Trondheim. Tyin har vunnet en rekke internasjonale priser blant annet for barnehjemmet Soe Ker Tie House.

- Jeg har ikke en følelse av at universell utforming bærer arkitektur frem.

Andreas G. Gjertsen,
TYIN tegnestue arkitekter

Camilla Ryhl (CR) Jeg forstår at dere kanskje ikke har jobbet så mye med universell utforming i tradisjonell forstand i Norge ennå, fordi dere er en nyetablert tegnestue. Men nettopp derfor er det også viktig å høre hva dere tenker om begrepet universell utforming og om tilgjengelighet til arkitekturopplevelsen, og hvordan dere jobber med de sanselige aspekter og brukere i deres prosjekter. Stemmer det at dere nå har bygget et naust eller to i Norge?
Andreas G. Gjertsen (AG) Jo det stemmer, vi har bygget et naust og så har vi et til naust som er inne til søkning, og så er vi i gang med et par boligprosjekter i Trondheim. Vi kjenner jo til både konseptet og regelverket, og det positive og det negative ved mye av det, selv om vi ennå ikke kjenner til det i dybden.

CR Hvordan forstår du begrepet universell utforming?
Ja, det er jo både den politisk korrekte og den mindre politisk korrekte tolkning. Vi vet jo at poenget med universell utforming er at det skal være tilgjengelig for alle, og poenget med det, er jo at det ikke skal tilpasses rullestol og blinde, men at flest mulig skal ha best mulig tilgang til flest mulig av de bygg vi bygger i dag. Om det blir realiteten det er jeg ikke helt sikker på, jeg har følelsen av at man i forhold til reglementet ser det som en hemsko, noe man må få godkjent og som man må imøtekomme, krav som man i utgangspunktet ikke ser verdien av som arkitekt. Det er litt holdningen, som jeg hører den diskutert over lunsj på diverse kontorer. Men min forståelse av universell utforming, mitt hovedproblem kan du si, er at man i hele diskusjonen glemmer sunn fornuft, og man ender derfor opp med å ha en veldig teknokratisk tilgang til noe som egentlig handler om mennesker. Og jeg tror at med god dialog så kan man komme mye lengere enn med alle disse krav som blir lagt fra politisk hold. Problemet er jo, at det ikke er mulig at måle om det er oppnådd, det er så lett at det forsvinner i grøten, for at si det slik.

"(...) min forståelse av universell utforming, mitt hovedproblem kan du si, er at man i hele diskusjonen glemmer sunn fornuft, og man ender derfor opp med å ha en veldig teknokratisk tilgang til noe som egentlig handler om mennesker..

Andreas G. Gjertsen

"(...) det blir veldig subjektivt hvis man skal ha et måleapparat som handler om menneskers opplevelse av hvor godt en bygning imøtekommer de kravene som er stilt."

Andreas G. Gjertsen

CR Det at det ikke er mulig å måle, er det fordi man ikke gjør det eller er det fordi det rent teknisk er vanskelig å måle?
AG Jeg tenker at det blir veldig subjektivt hvis man skal ha et måleapparat som handler om menneskers opplevelse av hvor godt en bygning imøtekommer de krav som er stilt. Så kan noen synes det er veldig godt, mens andre kan bli veldig forbannet fordi de ikke får tilgang på den måte som de ønsker. Det er jo veldig generelle svar jeg gir, men det er jo også fordi dette er ting som vi ennå ikke har jobbet så mye med. Vi har jo et par prosjekter som vi både prosjekterer og bygger, så det er en litt annen slags hands-on prosess, og så kommer vi liksom ikke inn i en sånn klassisk prosjekteringsrolle kan du si. Men vi har også vært involvert i prosjekter hvor det å arbeide med universell utforming har vært en naturlig del av prosjekteringen, det er klart.

"(...) jeg har ikke en følelse av at universell utforming bærer arkitektur frem."

Andreas G. Gjertsen

CR Begrepet og regelverket er jo to forskjellige ting, men i forhold til begge er det noe positivt ved universell utforming?
AG Det er vel litt som med begrepene bærekraft og energieffektivitet, det er jo positive intensjoner, ordet er i seg selv positivt ladet, men jeg føler at mange arkitekter som jeg har snakket med om universell utforming, de føler at det er noe som man bare må få et stempel på, noe som man må komme seg rundt på enklest mulig måte - jeg har ikke en følelse av at universell utforming bærer arkitektur frem. Men det gjelder som sagt også bærekraft og energieffektivitet, det skal sertifiseres og godkjennes, men det er ingen som finner sin arkitektur i det og det er jo egentlig litt merkelig. Man kan kanskje bruke det som argument, men ikke som prinsipp.

"(...) jeg føler kanskje at vi i stedet for at prøve å få til, at alle får likt tilbud, at alle skal få mulighet for de samme tingene, må vi kanskje godta å omfavne det, at vi er forskjellige."

Andreas G. Gjertsen

CR Hva ville være en bedre strategi hvis intensjonene er å bygge inkluderende?
AG Jeg tror, nå er det her jo veldig subjektivt, men jeg føler kanskje at vi i stedet for å prøve å få til at alle får likt tilbud, at alle skal få mulighet for de samme tingene, må vi kanskje godta å omfavne det, at vi er forskjellige. Jeg tenker for eksempel på det at barn kan ha mulighet for at komme til i bygg hvor voksne ikke synes det er så behagelig å være, og det kan gi arkitekturen positive verdier. Det samme gjelder mennesker med syns- eller hørselsnedsettelse, altså de kan få en annen opplevelse av arkitekturen enn det som andre mennesker får. Vi vet jo at hvis man for eksempel mister synet, så er det de andre sanser som tar over, og så blir taktilitet og lydbildet veldig viktig, og det er en opplevelse som vi som har synet og hørelsen går glipp av. Og på en måte kan man jo si at det er en del

av rikdommen med arkitekturen, at den kan oppleves med mer enn bare synet. Det er jo Juhani Pallasmaa som først introduserte de tanker for oss, det at man sanser arkitekturen med hele apparatet, og ikke bare synet. Og at man kan si at sansene også styrker følelsen av trygghet og tilstedeværelse og genius loci på en måte.

CR Jeg er også veldig opptatt av Pallasmaa i mitt arbeid, men bruker dere den multisanselige tilgang i deres måte å jobbe på?
AG Jeg tror ikke vi er så bevisste om det i så fall, jeg tror vi hittil har vært tvunget til å tenke på veldig mange av de sosiale aspekter ved et prosjekt. Altså ikke bare selve bruken av bygget, men også hvordan det blir introdusert, hvordan det blir utformet, hvordan det blir bygget og ja, hvordan det oppleves at det blir bygget noe. Det handler om hvordan man involverer lederskap i lokalsamfunnet, om å ta hver bruker med på det område de kan bidra. Altså, barn kan ikke bidrag til hovedkonstruksjonen, fordi det er farlig og den risiko skal vi ikke utsette dem for, men det er veldig viktig at barnene er med på en del av prosjektet som betyder noe, og det kan for eksempel være at barnene skal ha mulighet for å uttale seg om hvilke funksjoner og opplevelser de ønsker å få dekket, og i gjennomføringen kan det være de kan ta del i det som handler om fargesetting eller innredning...Eller hvor barn har sitt rom og hvor voksne har sitt rom og hvor man setter grensen. Og det handler jo om at barn har andre behov enn voksne i mange sammenhenger, og det synes vi jo er positivt. I forhold til universell utforming så kan det noen ganger virke som om man prøver å få alle til å ha det like kjedelig.

"(...) barn har andre behov enn voksne i mange sammenhenger og det synes vi jo er positivt. I forhold til universell utforming så kan det noen ganger virke som om man prøver å få alle til å ha det like kjedelig."

Andreas G. Gjertsen

CR Du snakker også om det sosiale, så når utgangspunktet for universell utforming i virkeligheten er en tanke om det inkluderende, det å ta høyde for og anerkjenne menneskelig diversitet, bør de sosiale aspekter så også være en tydelig del av begrepsforståelsen?
AG Ja, det er vel veldig naturlig å tenke at det sosiale må ha en stor rolle når vi snakker om menneskelig diversitet, noen er jo glad i å være veldig sosiale og eksponere seg selv og sine, andre er mer opptatt av å finne ro og trygghet i noe som er overskuelig og velkjent. Og det handler jo rett og slett om komfort, følelsen av tilhørighet, og i tillegg har du sosiale grupperinger hvor det i utgangspunktet er konflikter til stede. Vi har jo merket det i noen av de mindre samfunnene, som vi har jobbet med, der er det jo ungdommer som ruser seg, og så er det barn som ikke ruser seg, og foreldre som er bekymret for de barn som ikke ruser seg. Men det er klart at de barn som ruser seg har jo veldig behov for tilhørighet og beskyttelse, og alle de ting som trygge barn på en måte allerede

"(...) det sosiale må ha en stor rolle når vi snakker om menneskelig diversitet, noen er jo glad i å være veldig sosiale og eksponere seg selv og sine, andre er mer opptatt av å finne ro og trygghet i noe som er overskuelig og velkjent."

Andreas G. Gjertsen

"(...) jeg er veldig opptatt av at universell utforming bør ta på seg sosiale aspekter."

Andreas G. Gjertsen



Interiør, Cassia Coop Training Centre
Foto arkitektene TYIN/Pasi Aalto

har. Og skal vi så i våre prosjekter være åpne for at de sosiale aspekter som kanskje ikke er så ønskelige i en tett by, her snakker vi selvfølgelig om vold og kriminalitet og narkotika og den type ting, skal vi erkjenne eksistensen av det og la arkitekturen ta det på seg som en del av det som finnes i byområdekonteksten. De negative sosiale aspekter må også få et rom de kan ikke designes vekk. I vårt prosjekt i Bangkok som heter 'Klong Toey Community Lantern' var det ungdommer som sniffet lim, og det var mange som ønsket at de skulle lukkes ute, at de ikke skulle få tilgang fordi de mindre barna måtte ha et sted hvor de kunne føle seg trygge. Men de barna som sniffer lim er jo en veldig viktig del av området, pluss at det arbeide vi lager skal jo ta det faktum inn at noen barn ruser seg, det kan man ikke bare overse. Så jeg er veldig opptatt av at universell utforming bør ta på seg sosiale aspekter. Hvordan, det har jeg ikke svaret på.

CR I et ønske om å avklare de sanselige aspekter av universell utforming, altså det jeg kaller sanselig tilgjengelighet og dermed mener jeg tilgjengelighet til opplevelsen av arkitekturens sanselige kvaliteter, ville det gi mening for dere å utvide begrepet til ikke bare å være fysisk tilgjengelighet, men også sanselig tilgjengelighet?
AG Ja, absolutt! Jeg tror at det er en del av den utfordring vi har med regelverket i Norge, at det veldig raskt handler om fysiske omgivelser, og det skal kunne måles i bredden på dørene og høyden på taket og i desibel, mens man kanskje glemmer i begrepet hvordan man kan måle trygghet og tilhørighet, hvordan skal man måle om et sted er mer eller mindre åpent eller ikke.
Vi har et prosjekt som for nylig var et diplomprosjekt her i Trondheim, som nå skal settes opp på sykehuset, Frirom. Det er et sorgbearbeidningsrom for mennesker som har mistet barn til kreft. Og der begynner man jo å snakke om universell utforming, om det finnes en arkitektur som er mer eller mindre egnet til å takle livskriser, og det synes jeg jo så absolutt bør være med i holdningen til hva universell utforming skal kunne ta seg av. Nyansene når arkitekturen et sted er utformet for store folkemengder, og andre steder er utformet for rolige og mer introverte aktiviteter. Og det er jo der mange av de kravene som kommer fra staten kommer i konflikt med hverandre, altså for eksempel bredden på en dør som skal imøtekomme kravene for rullestol mot kravet om å ha en lukket og intim sfære – og hva er viktigst, hvordan skal man prioritere forskjellen på verdien av en følelse av trygghet mot verdien av en følelse av tilgjengelighet?

CR Hvorfor tror du det er blitt sånn?

"(...) den utfordring vi har med regelverket i Norge, at det veldig raskt handler om fysiske omgivelser, og det skal kunne måles i bredden på dørene og høyden på taket og i desibel, mens man kanskje glemmer i begrepet hvordan man kan måle trygghet og tilhørighet, hvordan skal man måle om et sted er mer eller mindre åpent eller ikke."

Andreas G. Gjertsen

– og hva er viktigst, hvordan skal man prioritere forskjellen på verdien av en følelse av trygghet mot verdien av en følelse av tilgjengelighet?

Andreas G. Gjertsen

"Vi er frustrerte over at ramper blir 80 meter lange og dørbredder hele tiden blir større, når man samtidig prøver å holde allting sikkert og mulig."

Andreas G. Gjertsen

AG Ja, det er et godt spørsmål. Jeg tror det handler om at det skal måles i kroner og øre til slutt fordi det er et statsbudsjett som skal gå opp, og det skal skrives svart på hvitt, og derfor det skal det kunne etterprøves. Men det er veldig vanskelig å etterprøve en subjektiv eller på en måte en sjelelig opplevelse av noe. Det er klart at man har mange former for brukerundersøkelser hvor det med opplevd komfort og opplevd tilgjengelighet kan være noe annet enn det med millimeter og stigningsgrad, men det er nok vanskeligere å argumentere for når man snakker med byråkrater og utbyggere.

CR Skal arkitektene mer på banen, skal de bli bedre til å få innflytelse?
AG Det tror jeg dessverre ikke vi kommer, jeg tror vi er litt passive også fordi vi føler at vi allerede har nok krav. Jeg tror vi fortsatt sliter litt med arven fra modernismen hvor alt skal være så utrolig internasjonalt, men vi bor jo tross alt i Norden. Vi har jo på en måte hvor egne krav og våres egen stil, men jeg tror ikke nødvendigvis at den arkitektur vi har som ideal er så ideell for norske forhold. Og det betyr selvfølgelig at vi blir frustrerte og vi ønsker at slippe av med noen av alle de mange krav. Vi er frustrerte over at ramper blir 80 meter lange og dørbredder hele tiden blir større, når man samtidig prøver å holde allting sikkert og mulig, det blir en sånn konflikt mellom krav fra utbyggere og myndigheter og også fra arkitektene selv.

CR Kunne arkitekter blitt bedre til å formidle arkitekturens kompleksitet til myndighetene og ikke minst til brukerne?
AG Ja, absolutt! Jeg tror kanskje det er en kombinasjon av at byggeprosessen er blitt så kompleks, at vi må lære oss et eget språk for at få igjennom det som vi ønsker i arkitekturen. Og jeg tror mange arkitektskoler i Europa, og sikkert også i USA, innprenter studentene til å ha et veldig stort fokus på konsepttankegang og formalisme, det er på en måte det ene. Det andre er at jeg tror det er blitt så spesialisert å være arkitekt at vi må utdanne dem vi jobber med i hva arkitektur betyr og hva den kan bidra med. Akkurat som brukerorganisasjonene som skal kjempe for ulike brukergruppers behov i et bygg, de må jo opplyse utbyggerne om hvorfor det er viktig med tilgjengelighet for mennesker i rullestol, og hvorfor er det så viktig med belysningen. Det samme tror jeg gjelder at vi som arkitekter må opplyse om hvorfor arkitekturen er viktig, og hvilke verdier den kan bidra med. Som for eksempel forskjellen mellom et trygt og intimt rom, og et stort og mer åpent rom - det kan handle om hvilken verdi man kan bidra med bare ved å velge spesifikke materialer på gulv og vegg og loft, som ikke nødvendigvis

handler om et teknisk produkt, men om sunn fornuft og vilje til å utfordre konvensjoner. Så absolutt, jeg tror vi må bli veldig flinke på å formidle, jeg tror det er mange arkitekter som er gode til det, men det er også mange som blir fortapt i administrasjon og budsjetter og møtevirksomhet.

CR En annen ting er viten om brukeren, noen ganger i diskusjonen om universell utforming blir det snakket om at man i stedet for å slakke på regelverket og kravene, så bør man satse mer på viten og innsikt og forståelse, altså hva er bakgrunnen for kravene, både hos praktiserende aktører i byggbransjen, men særlig på skolenivå. Jo før man som kommende arkitekt forstår bakgrunnen, jo bedre kan man kanskje løse oppgaven og på lengere sikt forme kravene. Hva tror du om det?

"(...) kunnskap er en viktig nøkkel i det her, og den store utfordringen for mange universiteter er at studentene veldig ofte ikke får reelle klienter; de får oppdiktede klienter. Og oppdiktede klienter er veldig lette å forme etter eget behov."

Andreas G. Gjertsen

AG Det tror jeg absolutt er viktig, jeg tror kunnskap er en viktig nøkkel i det her, og den store utfordringen for mange universiteter er at studentene veldig ofte ikke får reelle klienter; de får oppdiktede klienter. Og oppdiktede klienter er veldig lette å forme etter eget behov. Når man finner opp Per og Kari med to barn, og det ikke er plass til et ordentlig kontor så er Per bare ikke hjemmearbeidende lengre, og så jobber han i stedet på en fabrikk i nærheten, og er det ikke plass til to garasjer så har de bare én bil. Men i virkeligheten er klienter jo ekte folk med ekte behov. Og man kan ikke bare si 'nei, det her har du ikke behov for', folk har jo bruk for arkitekter, men de har også utrolig kompleks bakgrunn og utrolig komplekse behov. Hvis det skulle være ett særlig fokus under utdannelsen, så skulle det være å introdusere studentene for problemstillingen så tidlig som overhodet mulig, og også la dem møte ekte klienter i studio. Det er jo klart at riktig mange instituttledere i hele verden er veldig engstelige for å slippe studentene løs på ekte folk, og det forstår jeg, men det trenger jo ikke nødvendigvis være et hus som skal bygges. Men det er veldig viktig at problemstillingen er reell og at klientens behov er reelle, hvis ikke så blir universell utformingskravene ikke forståelige.

"(...) det er veldig viktig at problemstillingen er reell og at klientens behov er reelle, hvis ikke så blir universell utformingskravene ikke forståelige."

Andreas G. Gjertsen

CR Det fører oss videre til det med brukeren; hvem er brukeren, og hvordan jobber dere med brukeren i deres prosjekter?

AG Ja, som du påpeker, er vi veldig ferske i faget og som følge av det er det ennå ikke noen av våres prosjekter eller klienter som har vært helt like. Det vi har gjort ute i felten, i både Uganda og Thailand, er for det første å bygge opp et forhold mellom bruker og oss. Det handler om å informere om at vi har tenkt å lage et prosjekt, og det handler om at få de som er med til at fortelle oss, gjennom intervjuer, tegninger, modeller, presentasjoner, mest

"(...) vi ønsker ikke å bli sentimentale og synes synd på dem, for da tror jeg ikke vi kan gjøre en god jobb som arkitekter."

Andreas G. Gjertsen

mulig informasjon om brukeren; å komme litt inn under huden på lokalsamfunnet. Det handler ikke om å bli kjent med brukeren der hvor vi jobber, for vi ønsker at ha et profesjonelt forhold til dem, vi ønsker ikke at vi skal bli sentimentale. Vi jobber med mange mennesker som har det ganske tøft og vi ønsker ikke å bli sentimentale og synes synd på dem, for da tror jeg ikke vi kan gjøre en god jobb som arkitekter. Vi må fokusere på det vi kan og det som vi kan bidra med, og så er det mange aspekter som vi overhodet ikke kan hjelpe med, for eksempel inntekt og helsetilbud.

CR Når det kommer til det med de sanselige aspekter, hva kan du så si noe om hva det er for en viten dere trekker på i deres praksis; spør dere brukeren, diskuterer dere med brukerne eller med hverandre, leser dere litteratur eller er det intuitivt?
AG Det er en god miks av alle metodene du nevnte der. Vi starter ofte med bare å være litt tilgjengelige, altså vise oss litt, for vi er jo veldig fremmede i mange av de situasjoner vi kommer i, og det tror jeg også stemmer i en europeisk kontekst for den saks skyld, folk vet ikke helt hva det er vi arkitekter holder på med, og man kan bli veldig nervøs av det eller for oss. Så det er viktig å vise oss og vise at vi er helt vanlige, og så prøver vi å bli litt mer konkrete. Vår oppgave er ikke å få brukeren til å tegne bygget for oss, men det handler om å få brukeren til å gi oss informasjon sånn at vi kan oversette det til arkitektur. Det er veldig nyttig med intervju hvor vi snakker om abstrakte ting som mål og drømmer for fremtiden. Eller vi bygger modell av området for at vi kan se hvordan ser brukeren sitt eget sted, for vi ser det jo forskjellig, vi ser det med våre arkitektbriller og de ser det med deres beboerbriller, og det kan være veldig stor avstand mellom de to ulike synene. Og sånn kan vi få veldig viktig informasjon som handler nettopp om det sanselige. På den måte har vi fått informasjon om hvilke hus er hjemsøkt, hvor det ikke er hyggelig å være eller hvor nabolaget har en litt skummelt stemning, hvor det er et gammelt tre som er veldig viktig for lokalsamfunnet fordi det har åndelig betydning. De ting tror jeg ikke vi får vite under vanlige byggemøter. Vi må ut og finne folk der de bor og la dem som er involvert i prosjektet virkelig bli involvert i prosjektet. Og det tar ganske lang tid og ganske arbeidskrevende. Jeg forstår godt hvorfor det ofte blir nedprioritert i europeiske prosjekter hvor budsjettet ofte er veldig stramt, og noen har investert mange penger og det er stor risiko.

"Jeg håper der blir mindre tekniske krav, og at vi bygger opp en holdning i arkitektstanden som handler om å fokusere på at det ikke bare er én type mennesker som skal bruke bygget."

Andreas G. Gjertsen

CR Hvis du tenker fremover, du som skal praktisere de neste årene, hvordan ser du universell utforming fremover, er vi på rette spor?
AG Ja, det er ennå et godt spørsmål. Jeg tror, jeg håper i hvert fall,

"Det handler om holdning, at man lar arkitekturen bli formet av sin holdning i stedet for at man må stille krav gjennom lover for at arkitekturen skal bli god nok."

Andreas G. Gjertsen

at det blir en mer og mer naturlig del av måten vi tenker på. Jeg håper der blir mindre tekniske krav, og at vi bygger opp en holdning i arkitektstanden som handler om å fokusere på at det ikke bare er én type mennesker som skal bruke bygget. Jeg tror det handler litt om det samme som med energitankegangen, det var lenge litt sensasjonspreget da man fikk til passivhus, mens nå begynner det å bli mer naturlig - byggene skal være energieffektive. Noen arbeider med at det skal bli ennå mer effektivt, og andre arbeider med at det er en naturlig del av deres arkitektur, men det er ikke lengere et spørsmål om det skal være eller ei. Det handler om holdning, at man lar arkitekturen bli formet av sin holdning i stedet for at man på en måte må stille krav gjennom lover for at arkitekturen skal bli god nok. Og så kommer vi tilbake til det med idealet om en internasjonal stil i arkitekturen. I Norge håper jeg vi kommer til å se en stilendring, som kommer til å handle om at tykke vegger ikke er noe man skal prøve å detaljere vekk, man kan ikke få bygningen til å se ut som om det kunne ha stått i Spania, man skal i stedet omfavne at her i Norge trenger vi tykke vegger og gode vinduer i tykt glass. Og på samme måte skal vi omfavne det at offentlige bygg trenger å være tilgjengelig for mange forskjellige typer folk, og at det skal gi rom til diversitet i opplevelsen av arkitekturen. Jeg tror egentlig det kommer i feil rekkefølge nå, vi lager arkitektur og så prøver vi at klemme inn i en universell utformings-form, men det bør egentlig være omvendt, så man lager et universelt tilgjengelig konsept og så bygger man på det, og så vil arkitekturen ta form etter det og det vil ende opp med at arkitekturen blir mye mer tilgjengelig for flest mulig enn den kanskje har vært de siste 30 årene.

CR Cassia Co-op Training Centre på Sumatra er en case i dette prosjekt i forhold til sanselig tilgjengelighet, tilgjengelighet til den sanselige opplevelse av bygget, er det noe spesielt du ønsker å si om prosjektet?
AG Ja, sanselig tilgjengelighet, tilgjengelighet i den forståelse kommer veldig tett på vårt materialvalg i prosjektet på Sumatra. Og det handler om at mange av de materialer vi bruker ofte har et sosialt stigma eller er negativt ladet, fordi de er billige. Det er en merkelig situasjon, fordi når vi møter et ideal om at de rike viser vei, og de fattige viser det som er dårlig, for så får materialene også med tiden negative konnotasjoner, selv om de er fullt brukelige og vakre materialer. Vi har hatt mange diskusjoner i prosjektet om hvorfor vi ikke kunne bruke dyrere materialer enn det kaneltre som vi har brukt, fordi de lokale mente det var bedre med et dyrere materiale. De hadde ikke noe egentlig bevis på at det dyrere teknisk sett var et bedre materiale, de kunne kun vise det ved at si 'det har

"(...) her var et bygg som var lagd til den fattigeste del av befolkningen i det lokale område som oppleves som tilgjengelig i sanselig kvaliteter , ja man kan vel si at det er en del av tilgjengelighetsdiskusjonen som ikke nødvendigvis handler om stigningsgrader …"

Andreas G. Gjertsen

de dyre hus og det koster mer, så må det være bedre'. Og det samme med mursteinen vi har brukt, for vi hadde mulighet for at få tak i dyrere murstein tolv timer unna, men området var fullt av små virksomheter som lager lokalt produserte brente murstein, og det var helt sikkert en teknisk forskjell på de mursteinene som var lokal produsert og de som var fabrikkprodusert. Men det var ikke nok forskjell til at det var rimelig å forsvare det å bruke dyrere murstein. Og det blir også viktig på den måte å vise, at det går an å bruke billigere tilgjengelig materiale, så bygget blir både estetisk tiltrekkende og sosialt attråverdig. Og bekreftelsen på at vi klarte det, var den dag vi tok bilde av huset så var det veldig ryddig der og ingen folk var flyttet inn med deres ting ennå, og det kom en familie forbi og spurte om det var et hotell. Det tok vi som et kompliment. Hvis dette bygget, som skal være et litt enkelt og sparsommelig administrasjonsbygg som er laget av det billigste av de billige materialer, kan oppleves som et hotell i den kontekst, så er vi kommet langt. Og her var et bygg som var lagd til den fattigeste del av befolkningen i det lokale område som oppleves som tilgjengelig i sanselig kvaliteter , ja man kan vel si at det er en del av tilgjengelighetsdiskusjonen som ikke nødvendigvis handler om stigningsgrader ….

CR Jeg ser også en veldig høy grad av taktilitet og stofflighet, med mange fine både små og store rom relatert til kontekst. Jeg ser veldig mange av det som jeg vil kalle de multisanselige kvaliteter i huset.
AG Ja, og det føler vi jo er noe av de ting som arkitekturen kan bidra med i universell utforming diskusjonen, og som ofte blir oversett og ikke tatt med. Jeg tror også at bygningene vi lager er forståelige og ydmyke, mens moderne arkitektur som bygges i dag… Ja, vi har jo hundrevis, kanskje tusenvis av materialer som kan brukes, men som arkitekturen bygges i dag, så skjuler man også måten man bygger på. Man setter jo stein og stål mot betong, det er det ikke noe magi over, man prøver likesom kun formmessig å uttrykke noe, her er et volumen som går gjennom et annet volum, men det er helt umulig at forstå hvordan har de fått det til. Jeg tror kanskje det er lettere i de prosjekter vi har fått til, fordi tømmer er tømmer og muren som bærer er pusset på en måte så man ser det er en murvegg, og det er ikke noe hokuspokus i det. Det er jo en taktilitet som kommer frem, og så tror jeg at man forstår huset med mer enn øynene, man kan ta på det og merke, at her er en tømmerstokk og her en ståldrager, og man legger ikke skjul på at bygningen er konstruert på en spesiell måte.

"(...) jeg tror vi som arkitekter også er skyldige i å prøve å unngå universell utformingskrav fordi det gir oss merarbeid. Og jeg forstår veldig godt at arkitekter har problemer med regelverket, for det er vanskelig å lage god arkitektur i våre dager med alle de krav som skal imøtekommes (...)."

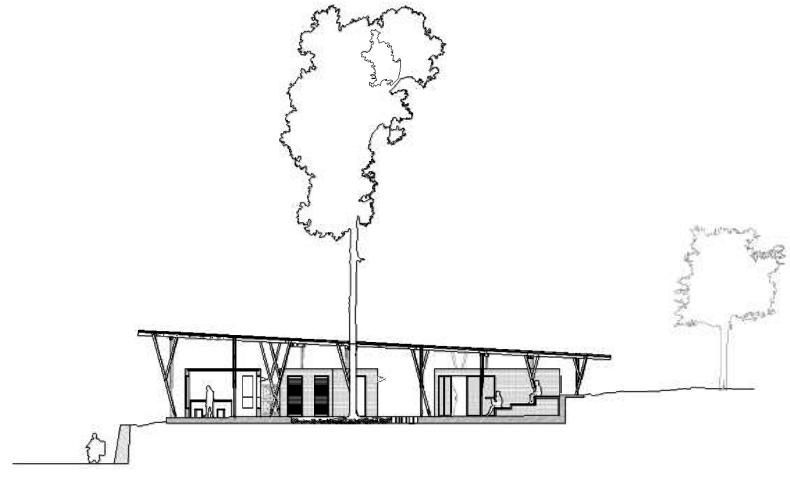
Andreas G. Gjertsen

CR Det er jo en direkte referanse til Pallasmaa, at man forstår det med mer enn øynene?
AG Jeg tror det ligger i oss, for vi har hatt lærere som har vært veldig opptatt av det, og samtidig har vi møtt en del tradisjonell arkitektur i Thailand og Uganda, i både små og store byer, som snakket til oss på en helt annen måte enn en gipsvegg og zinkplatebekledning gjør.
Jeg tror det er veldig underbevisst hos oss, jeg tror ikke vi tenker så presist over det, jeg tror vi lager ting som vi blir trigget av, som pirrer oss, og som vi mener, har fornuft. Det er jo ikke urimelige ting vi gjør, håper jeg.

CR Innen vi avslutter, er der noe du vil tilføye, noe jeg har glemt å spørre om?
AG Nei, jeg kommer ikke på noe, jeg tror vi som arkitekter også er skyldige i å prøve å unngå universell utformingskrav fordi det gir oss merarbeid. Og jeg forstår veldig godt at arkitekter har problemer med regelverket, for det er vanskelig å lage god arkitektur i våre dager med alle de krav som skal imøtekommes, og jeg synes ikke det er merkelig at arkitekturen lider på grunn av det. Vi blir utslitte, vi får det ganske enkelt ikke til å sjonglere alle ballene samtidig. Jeg har ikke lyst til at sitte på en høy hest og påstå at vi får noe bedre til.



Cassia Coop Training Centre
Foto arkitektene TYIN/Pasi Aalto



Snitt gjennom Cassia Coop Training Centre

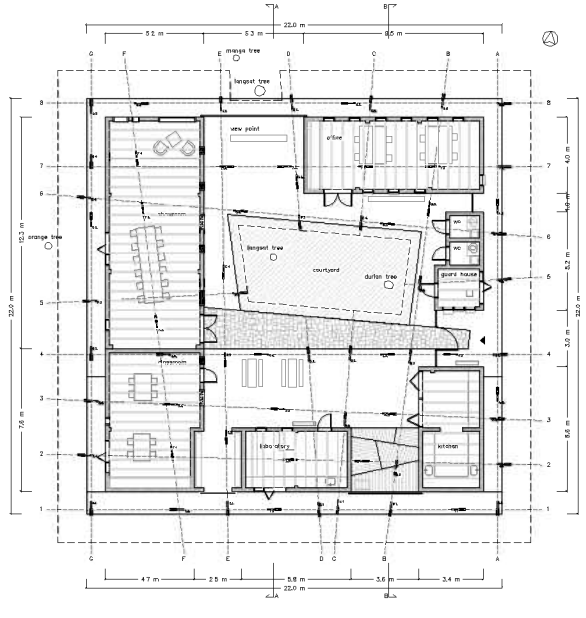
cassia coop training centre

Cassia coop training centre befinner seg på Sumatra, Indonesia. Anlegget er en skole for opplæring av lokale bønder og arbeidere. Bygget består av en lett trekonstruksjon som dekker over en base av tegl og betong. Materialene som er blitt brukt er hovedsaklig lokalt produsert teglstein og kanaltre. Hele prosjektet består av ti enkle detaljer.

Klient	Patrick Barthelemy
Arkitekter	Gjermund Wibe, Morten Staubo, Therese Jonassen, Kasama Yamtree, Andreas Gjertsen, Yashar Hanstad
Studenter	Rozita Rahman, Bronwyn Long, Sarah Louati, Zofia Pietrowska, Zifeng Wei
Bygget	aug - okt 2011
	med støtte fra LINK Arkitektur

De enkle og naturlige materialer som anvendes avhengig av funksjon er lett forståelige, og skaper mange klare kontraster, stimulerer følesansen og understøtter opplevelse, komfort, identitet og nærvær. Tre, tegl og lær tilbyder varme og bløte overflater med variert grad av struktur og inviterer til kroppskontakt og berøring. Bruken av kaneltreet i åpninger mellom rom og gårdsrom stimulerer syns-, føle- og luktesansen. De naturlige materialer stimulerer opplevelsen av hjemlighet.

Gårdsrommets plassering skaper overblikk og kontroll, og blir en ramme for det sosiale liv i en skala hvor alle uansett sanselig funksjonsnedsettelse kan delta uten å miste seg selv. Proporsjonene på både gårdsrommet og romenhetene fastholder en menneskelig skala og den åpne forbindelse mellom teglvegg og tak sikrer en romhøyde som imøtekommer hørehemmedes behov for stor volum, åpenhet og fornemmelse av rommet utenfor. Den naturlige ventilasjon i huset forsterker ytterligere lyd og lukt, og husets generelle åpenhet oppleves imøtekommende og inviterende, og stimulerer sosiale og eksistensielle kvaliteter. Huset er i høy grad multisanselige og er sanselig tilgjengelig.



Plan Cassia Coop Training Centre

arkitektfirmaet merete lind mikkelsen

Merete Lind Mikkelsen tok sin diplom i 1995. Etter endt utdannelse underviste hun ved arkitekthøyskolen i Århus, før hun opprettet sitt eget arkitekturkontor i København i 2009. Lind Mikkelsen har spesialisert seg i rehabilitering av gamle gods på den danske landsbygda.

- I vårt arbeid snakker vi ikke om hvordan det skal se ut, men hvordan det skal oppleves.

Merete Lind Mikkelsen,
Arkitektfirmaet Merete Lind Mikkelsen

"Vi arbeider mye med arkitekturens sanselige aspekter, både det du hører og lukter og merker, alt det der gjør at du føler bygningen. Det er likeså viktig som det visuelle. Så det er ikke kun ett aspekt i spill i våre bygninger. Det er vår holdning til det, og det er alltid viktig."

Merete Lind Mikkelsen

Camilla Ryhl (CR) Jeg har spurt deg om du vil delta i dette intervjuet fordi du på Lungholm Gods har arbeidet bevisst med husets sanselige kvaliteter i forhold til tilgjengelighet, og fordi jeg vet at du også har kunnskap og tanker om universell utforming. Arbeider dere på kontoret med universell design eller tilgjengelighet?
Merete Lind Mikkelsen (MLM) Universelt design er et mye bedre uttryk enn tilgjngelighet fordi det er mer romlig, og det inngår i alle våre oppgaver på forskjellige nivåer. Etter at vi lagde Lungholm Gods, er vi blitt meget oppmerksomme på at hvis vi arbeider med universell utformning i den forstand at en bygning skal være god for alle, som har en eller annen form for funktionsnedsettelse, så blir bygget også godt for alle andre. Vi arbeider mye med arkitekturens sanselige aspekter, både det du hører og lukter og merker, alt det som gjør at du føler bygningen. Det er akkurat like viktig som det visuelle. Så det er ikke kun ett aspekt i spill i våre bygninger. Det er vår holdning til det, og det er alltid viktig. Vi har de overveielser med fra starten. Da begynder vi å definere hvordan vi får hele bredden i oppgaven med - og med hvilke materialer, da sanseligheden i høy grad bæres av materialene. Derfor må vi tenke på aspekter ved universelle design inn fra starten, innen vi overhovedet tegner noe.

CR Hva sier byggherren til prioritering av det universelle i deres prosess?
MLM Det er ikke noe vi egentlig spesifiserer, i og med at det er en del av vår metode, så de vet det nok rett og slett ikke. Det de fleste byggherrer tenker mest på er hvordan bygget kommer til å se ut. Og så er det noen få, og kanskje blir det flere og flere, som begynner å forstå at det også har betydning hvordan huset virker på én. Det handler jo i bunn og grunn om det er godt å være et sted, altså, om huset snakker til flere sanser. Og det forstår folk

godt når vi har snakket om det. Men de stiller ikke krav om det i utgangspunktet. Men vi opplever overhodet ikke noen motstand når vi tegner et hus hvor vi tenker det universelle inn, overhodet ikke. Vi kan godt ta noen diskusjoner rundt tilgjengelighet rundt adkomst, fordi folk er veldig forvirret over at de får et hus hvor de ikke selv kan bestemme om det skal være noen trinn opp til deres hovedinngang eller ikke. Det er uforståelig for mange mennesker. Mange forstår argumentet om at man skal kunne komme inn i huset hvis man blir dårligt til beins, men det er uforståelig for de fleste at man ikke man selv kan bestemme hvordan man løser det. Det føles som en stor krenkelse av det private. Vi synes jo det skal være en trinnløs inngang. Vi følger lovgivningen, men vi fortolker den også så fritt vi kan og forholder oss mest til logikken bak den, fordi lovgivningen handler i dag om centimetermål på noen punkter, og det gir ikke et godt hus.

"Mange forstår argumentet om at man skal kunne komme inn i huset hvis man blir dårligt til beins, men det er uforståelig for de fleste at man ikke man selv kan bestemme hvordan man løser det. Det føles som en stor krenkelse av det private."

Merete Lind Mikkelsen

CR Går dere lengre enn lovgivning krever?
MLM Ja, det gjør vi nok uten egentlig å tenke over det, i forhold til flere aspekter, for eksempel adgang, lyd og opplevelseskvaliteten i det hele tatt. Og faktisk også i den grad i forhold til kvaliteten av inneklimaet. Inneklimakravene er ekstremt uklare, fordi det ikke er så mye kunnskap på området. Derfor gjør vi mye ut av å lære så mye som mulig om materialer, og vi utvikler også selv nye, eller vi får branntestet og lydtestet noen materialer vi gjerne vil bruke, for eksempel tekstilbekledning eller filt. Vi vil i våres prosjekter gjerne begrense den negative virkning på inneklimaet, og i den forbindelse er det viktig at vi forstår bakgrunnen for lovgivningen og derfra selv kan komme med nye løsninger. Vi bruker uforholdsmessig mye tid på å programmere og å undersøke.

"Vi vil i våres prosjekter gjerne begrense den negative virkning på inneklimaet, og i den forbin-delse er det viktig at vi forstår bakgrunnen for lovgivningen og derfra selv kan komme med nye løsninger."

Merete Lind Mikkelsen

CR Hvilken kunnskap og erfaring bruker du på når du arbeider?
MLM Dels så bruker jeg den erfaring vi selv har, og vi evaluerer våres prosjekter ganske grundig. Hvis vi for eksempel skulle lage et nytt prosjekt med samme ambisjoner for tilgjengelighet som Lungholm Gods så ville jeg i dag etablert noen brukergrupper slik vi fikk nyansert vår egen viten. Men min erfaring er også at det er vanskelig å finne brukere som kan formidle en bredde i forhold til deres egen funksjonsevner. Vi bruker også mange ressurser på å studere historiske eksempler, og vi har funnet mye viktig viten og kunnskap i de gamle husene, de er ofte multisanselige i deres virkemidler. Det er stor nyansering i stimuleringen, du kan kjenne ulike lukter i forskjellig fra rom, du kan høre forskjell, og du kan kjenne forskjell. Den forståelse vi har fått fra de gamle husene har betydd at vi ikke lengere arbeider med å definere et hovedgrep

"(...) min erfaring er også at det er vanskelig å finne brukere som kan formidle en bredde i forhold til deres egen funksjonsevner."

Merete Lind Mikkelsen

"Vi bruker også mange ressurser på å studere historiske eksempler, og vi har funnet mye viktig viten og kunnskap i de gamle husene, de er ofte multi-sanselige i deres vir-kemidler. Det er stor nyansering i stimuleringen, du kan kjenne ulike lukter i forskjel-lig fra rom, du kan høre forskjell, og du kan kjenne forskjell."

Merete Lind Mikkelsen

"I vårt arbeid snakker vi ikke om hvordan det skal se ut, men hvordan det skal oppleves."

Merete Lind Mikkelsen

"(...) man forstår jo ikke et hus, hvis man aldri har vært der. Og man ved ikke hvordan en løsning virker hvis man ikke har opplevet den. Det er det et problem å kopiere en form eller et konsept."

Merete Lind Mikkelsen

"Det er akkurat det samme med tilgjengelighet og universell design, at hvis du bare ser på hvordan løsningen ser ut i et annet hus, så har du ikke det riktige utgangspunktet, for du kan aldri bare oversette direkte ved å bruke den samme løsning i ditt hus. Det blir i hvert fall dårlig."

Merete Lind Mikkelsen

"(...) det bør ikke kun handle om å komme inn, fordi vi bør forutsette at det vet fagfolk godt hvordan man kan få til. Men hva skjer der når du er inne i rommet? Der blir helhetsopplevelsen enormt viktig, og de detaljfokuserte krav kan ikke løse den oppgaven alene."

Merete Lind Mikkelsen

"Faren ved dem er jo at de dikterer løsningene og begrenser muligheten for å komme med alternative løsninger, og det er en veldig stor fare."

Merete Lind Mikkelsen

eller konsept som låser oss i en organisasjonsplan basert på et konsept. I vårt arbeid snakker vi ikke om hvordan det skal se ut, men hvordan det skal oppleves. Og det tar vi fatt på fra begynnelsen.

CR Så dere bruker både viten, erfaring og inspirasjon i eksisterende eksempler, særlig historiske. Men det er også viktig for dere at dere selv kommer ut og opplever dem?
MLM Ja, det er veldig viktig. Vi blir ikke inspirert av et pent bilde, vi blir nødt til å dra ut og oppleve bygningene selv. Og der har arkitektfaget en kjempe utfordring, fordi vi er blitt så visuelle. Mange føler de kjenner en bestemt arkitekt fordi de har sett noen bilder av noe han har lagd. Men man forstår jo ikke et hus, hvis man aldri har vært der. Og man vet ikke hvordan en løsning virker hvis man ikke har opplevet den. Det er det et problem å kopiere en form eller et konsept. Det er akkurat det samme med tilgjengelighet og universell design, at hvis du bare ser på hvordan løsningen ser ut i et annet hus, så har du ikke det riktige utgangspunktet, for du kan aldri bare oversette direkte ved å bruke den samme løsning i ditt hus. Det blir i hvert fall dårlig. Du skal forstå hva bakgrunnen for tiltakene er. Så formidlingen skal formidle bakgrunnen. Jeg tror man kunne bli bedre til å formidle for eksempel ved hjelp av film eller lydopptak. I mine øyne er det i virkeligheten tre like viktige formidlingsoppgaver; å formidle prosessen, formidle opplevelsen og formidle detaljene.

Det handler det også om en differensiering mellom helhet og detalj, og man er veldig detaljfokusert i kravene. Det er jo fordi utgangspunktet var at du ikke kunne komme inn i huset. Det var en høy kant i veien. Men vår utvikling som fag er kommet så langt nå at det ikke er nødvendig med fokus bare på detaljer. At det bør ikke kun handle om å komme inn, fordi vi bør forutsette at det vet fagfolk godt hvordan man kan få til. Men hva skjer der når du er inne i rommet? Der blir helhetsopplevelsen enormt viktig, og de detaljfokuserte krav kan ikke løse den oppgaven alene.

CR Hva med anvisninger og bygningsreglement som verktøy, hva kan de, hva kan de ikke?
MLM Faren ved dem er jo at de dikterer løsningene og begrenser muligheten for å komme med alternative løsninger, og det er en veldig stor fare. Det offentlige toalett er et godt eksempel på hva som skjer når kravene dikterer en løsning og anvisningstegningene blir brukt som sjablong. Så får man i mange tilfeller et veldig stort rom med ett toalett og én håndvask, som man kan ikke nå. Man kan lett komme inn på toalettet, men man kan ikke bruke det. Så blir det tydelig at noen bare har kopiert noen tegninger eller bilder



Vestfløyen, Lungholm Slot
Foto Liv M. Søyseth

uten at forstå hva som ligger bak kravene. Det er jo ikke snakk om arkitektur overhodet. Bygningsreglementet er generelt blitt mer og mer funksjonsbasert, men akkurat i forhold til tilgjengelighet er det altså godt nok med noen meget presise krav. Det mangler noen ordentlige eksempler, så man kan se at det kan godt ende med å se ordentlig ut, og samtidig være et bidrag til alle. Som reglene er nå, bidrar det kun til frustrasjon over at det ser ut ikke ut! Og det mangler også en diskusjon rundt materialer, hvordan det oppleves å røre, å kjenne på. Og kravene til lyd er utrolig unyanserte, det er jo en vitenskap å arbeide med lyd. De multisanselige aspekter er helt fraværende i regelverket.

"Og det mangler også en diskusjon rundt materialer, hvordan det oppleves å røre, å kjenne på. Og kravene til lyd er utrolig unyanserte, det er jo en vitenskap å arbeide med lyd. De multisanselige aspekter er helt fraværende i regelverket."

Merete Lind Mikkelsen

Konkrete eksempler er veldig viktige, fordi man har bruk for å få en fornemmelse av at det her kan bli godt. Hvis tilgjengelighet og universell design skal implementeres ordentlig, hvis det skal bli sånn man i praksis alltid bare tenker, selvfølgelig skal folk kunne komme inn, og selvfølgelig skal folk kunne finne frem, og selvfølgelig skal de ha en opplevelse likegyldig hvem de er, så kan man ikke arbeide med et skjema. Så må man ha bilder på hva som er mulig og hvor komplekst det er. Det nåværende regelverk fører kun til en slags katalogprosjektering som er begrensende for muligheten for å lage en arkitektur som strekker seg videre. Man har en intensjon om den brede inkluderende, men den blir ikke fulgt opp. Kravene er stadig alt for detaljerte og alt for unyanserte, og de fokuserer primært på rullestol og synshandikappede. Myndighetene med ansvar for å formidle og implementere tilgjengelighet må også ha ansvar for at bredden i brukerne er representert. Hele bredden.

"Det nåværende regelverk fører kun til en slags katalogprosjektering som er begren-sende for muligheten for å lage en arkitektur som strekker seg videre."

Merete Lind Mikkelsen

"Kravene er stadig alt for detaljerte og alt for unyanserte, og de fokuserer primært på rullestol og synshandikappede."

Merete Lind Mikkelsen

CR Man blir i tilgjengelighetsdiskusjonen ofte møtt med et argument om at mål-krav og spesifikke krav i bygningsreglement også er begrensende for den kreative prosess. Hva tenker du om det?
MLM Det er det jo også på en måte, hvis ikke man kjenner kravene veldig godt, og hvis man ikke forstår bakgrunnen for kravene. Altså at man har viten om brukernes forutsetninger. Målkravene erstatter en konkret holdning, og her nærmer vi oss en verdiskussjon som aldri er blitt tatt. Jeg mener at diskusjonen om tilgjengelighet i høy grad handler om verdighet og om, hvorvidt man opplever likeverd. Og det kan vi ikke komme oss ut av, og vi skal heller ikke. Jeg synes for eksempel det er en riktig god idé at man kan komme inn i alle hus trinnløst, men jeg er ikke enig i at man skal komme inn alle innganger trinnløst. Så der er kravene begrensende og oppleves egentlig som urimelige. Det er som om fordi man har undervurderet tilgjengelighetsaspektet i alt for lang tid, skal det nå tilbakebetales og kompenseres for. Og det virker lite troverdig. Man

"Målkravene erstatter en konkret holdning, og her nærmer vi oss en verdiskussjon som aldri er blitt tatt. Jeg mener at diskusjonen om tilgjengelighet i høy grad handler om verdighet og om, hvorvidt man opplever likeverd.."

Merete Lind Mikkelsen

"Man skal passe på at faget ikke mister respekten for de kravene som stilles, for da får vi dårlige løsninger."

Merete Lind Mikkelsen

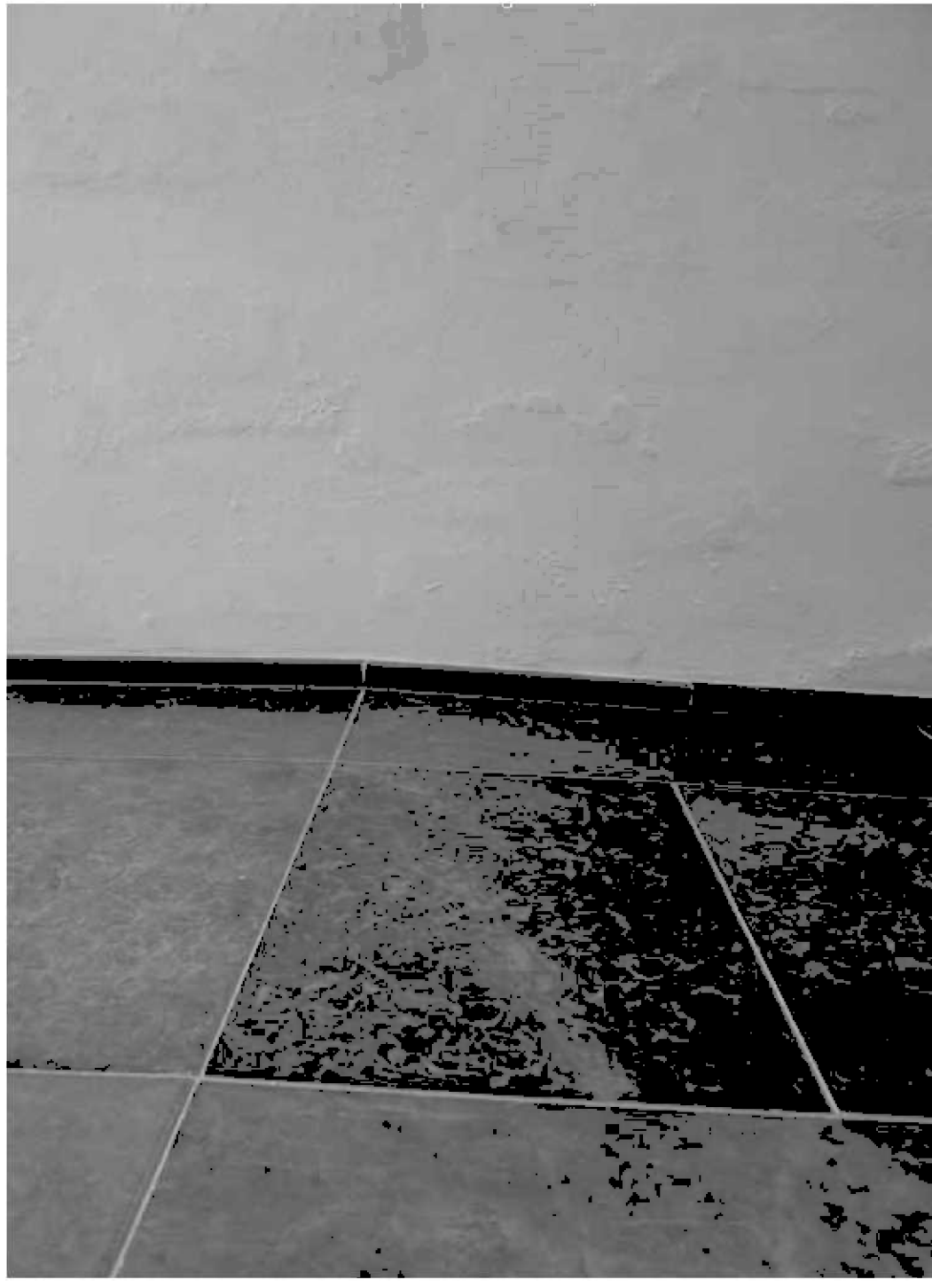
"(...) tilgjengelighet nå bare å handler om noen skjemaer hvor man kun fokuserer på hvor mange centimeter der skal være opp og ned og noen helt fastlåste løsninger. Og helt uten en diskusjon om rimelighet."

Merete Lind Mikkelsen

skal passe på at faget ikke mister respekten for de krav som stilles, for da får vi dårlige løsninger. Hvis man stillete krav om at det skal være adgang for alle på en verdig måte, så ville man ikke plassere en trinnløs adgang på baksiden av et hus, men ta stilling til hvordan man løser det. Tenke over det. Jeg vet ikke om det er mulig, men jeg tror på at man skal forsøke å gi plass til det verdibaserte, for eksempel ved å avlevere en skriftlig begrunnelse på samme vis som man lager en brannteknisk redegjørelse i forbindelse med byggetillatelse. Sånn som det er nå stilles det bare meget stramme krav, som ofte er ulogiske og uten overveielser om rimelighet. Det stilles for eksempel krav i noen situasjoner, hvor du absolutt ikke kan komme inn i bygningen, men alligevel skal det være et tilgjengelig toalett. Så blir det hele lite troverdig!

I de fredede bygninger er man tvunget inn i en annerledes diskussjon enn i nye hus. Her blir man nødt til å tenke nytt, og så får man laget noen løsninger som ikke er så rigide i forhold til regelverket, men som kanskje er bedre. Jeg mener man kan bruke den erfaring til å håndtere et nytt bygg også.

CR Altså, én ting er at man kanskje faglig må komme på banen med et nytt språk omkring tilgjengelighet, men skal arkitektene også komme mer på banen og bli bedre til å formidle arkitekturens kompleksitet for ikke bli presset opp i et hjørne?
MLM Ja, jeg har for eksempel opplevd på Lungholm Gods at en besøkende som selv satt i rullestol ankom utrolig kritisk og frustrert, men etter en lang dag med tid til at diskutere løsninger og bakgrunnen for løsningene konstaterte han at han ikke var klar over at det kunne være så vanskelig at få det hele til å gå opp. Han ville ikke ha forstått prosjektets kompleksitet hvis vi ikke begge hadde tatt oss tid til at snakke oss gjennom huset. Ett middel til større faglig fokus og offentlig formidling av problemet er jo konkurranser. Men det er langt mellom de konkurranser som for alvor handler om de gode helhetsløsninger i forbindelse med tilgjengelighet eller universell design. Og det er jo alltid noe som kan sette fokus på kompleksiteten og nyansene. Altså, det tror jeg godt man kunne få mye ut av faglig, men jeg vet ikke om der er prestisje nok i det, som det er nå. Når jeg tenker over det nå, så tror jeg godt det kan være en parallell til arbeidet med restaurering, som jo lenge var litt lavstatus, men nå er det faglig anerkjent som et kunstnerisk arbeidsfelt, og det er jo det arkitektene gjerne vil, det er jo å sette et avtrykk. Og hvis du finner ut av, at det kan du også godt innenfor tilgjengelighetsområdet, så skal det nok gå bra.



Detalj helning, gulv.
Foto arkitektene MLM

CR Vi har snakket litt om hvorvidt begrepene gir mening og om de kan brukes, men hvordan opplever du at faget generelt fortolker tilgjengelighet og universelt design?
MLM Jeg tror ikke det er mange som overhodet bekymrer seg om hva som ligger bak krav og begreper. Problemet er at tilgjengelighet nå bare å handler om noen skjemaer hvor man kun fokuserer på hvor mange centimeter det skal være opp og ned og noen helt fastlåste løsninger. Og helt uten en diskusjon om rimelighet. Det er ingen nyanser, og man blir bare tilsidesatt hvis man ikke oppfyller kravene som kun fokuserer på en liten gruppe mennesker. Det er for mange arkitekter kommet til å handle om sure mennesker som stiller urimelige krav.

"Det viktige med formidlingen og den faglige diskusjon er jo at det spesifikke er en del av en helhet. Det er i hvert fall en riktig viktig del. Det ligger også litt i universelt design… Når jeg tenker på tilgjengelighet, så tenker jeg på designelementer. Universell utforming kan bedre romme arkitekturen som helhet."

Merete Lind Mikkelsen

CR Når vi diskuterer formidling og språkbruk, hva tenker du så om universelt design, vil det være et begrep man kan sette et faglig preg på?
MLM Det viktige med formidlingen og den faglige diskusjon er jo at det spesifikke er en del av en helhet. Det er i hvert fall en riktig viktig del. Det ligger også litt i universelt design... Når jeg tenker på tilgjengelighet, så tenker jeg på designelementer. Universell utforming kan bedre romme arkitekturen som helhet, synes jeg. Men man kunne kanskje også snakke om universell formgivning, men det ved jeg ikke helt om det blir for komplisert. Men realiteten er hvert fall at det universelle, det har ikke noen verdiklang ennå i den danske kontekst. Folk har jo panikk for å bli satt i en bås fordi tilgjengelighet ikke oppfattes som en kvalitet. Lungholm Gods markedsfører for eksempel ikke tilgjengeligheten selv om den er helt sentral og integrert i huset, faktisk så nedtoner de det aspektet fullstendig. De er simpelt hen redde for at folk skal tro at det her er en institusjon, og her er ikke hyggelig å være. Så ille er det blitt. Det er et fyord å si at det er tilgjengelig.

"Hvis man kunne løfte det opp over tilgjengelighet og detaljer og opp på det høyeste faglige og verdimessige nivå. Så kunne det blitt interessant."

Merete Lind Mikkelsen

CR Kan man kanskje bruke det universelle som en løftestang i en faglig verdidiskusjon, og er det så viktig å ha fokus på helheten?
MLM Absolutt, og så vil det være viktig å ha fokus på helheten, og det at det handler om arkitekturens kvalitet. Og det synes jeg man skulle formidle bedre enn man gjør nå. Hvis man kunne løfte det opp over tilgjengelighet og detaljer og opp på det høyeste faglige og verdimessige nivå. Så kunne det blitt interessant. Og det ville også være en vesentlig forandring. For det er jo litt den samme diskusjonen, at tilgjengelighet vekker assosiasjoner til midlertidige trappeheiser, håndlister til gamle mennesker, ting der er midlertidige og som ikke er særlig pent. Det burde i stedet kobles sammen med bestandighet, varighet, ordentlighet og høy kvalitet. Vi lager det for



Dusjen i Vestfløyen.
Foto Liv M. Søyseth

alltid, fordi det her, og det vet vi er riktig. Så ville det være fantastisk. Men det kan vi ikke, hvis man skal fylle 20 % av en liten leilighet med et bad som er unødig stort og med en skyvedør som kan alt. Det skal være overbevisende, og det skal komme fra hjertet, hvis holdningen skal endres. Men jeg tror på at man kan endre holdningen.

CR I forhold til Lungholm Gods, hvordan definerer du som arkitekten tilgjengelighet eller universelt i det prosjektet?
Intensjonen var at alle uansett funktionsnedsettelse kunne være der. Det som jeg i utgangspunkt syntes var viktigest var måten man kom inn i huset på, og måten man ferdes i huset på. At vi ikke adskilte folk fra hverandre, og at alle folk skulle kunne være med. Lungholm er en fredet bygning, og programmet ble tilpasset det huset kunne. I Vestfløyen kunne det simpelthen ikke la seg gjøre å få alle inn på samme måten, fordi da skulle vi fjernet det vi kom for at passe på - de mange fortellinger som danner huset gjennom fire hundre år. Men vi kunne få folk inn i alle rommene på én eller annen måte. Derfor definerede vi at løsningen måtte bli at det er riktig godt for alle noen steder, men ikke for alle alle steder. At det er forskjellige kvaliteter for forskjellige mennesker. Og det har jo gitt en rikdom i huset, som alle gjester kan oppleve.

Så det ble noe annet enn det vi først trodde; det at vi skulle gjøre alt for alle på samme måte. Det var feil utgangspunkt og det kunne ikke la seg gjøre. Jeg synes det å prøve å løse utfordringen for alle, har gitt anledning til en ny måte å tenke på som er langt sterkere, men som også krever at folk respekterer at det her det er et annet sted enn der de pleier å være. Derfor er vi blitt oppmerksomme på hvor farligt det er å skape en norm for, hvordan tingene skal være. Hvis tilgjengelighetskravene er som de er i dag, så blir det sånn at man blir utilfreds hvis det ikke er som det står i boken, i stedet for at man ser positivt på nye løsninger. Når det er en stereotyp så blir man sur hvis ikke stereotypen blir oppfylt.

Det vi har gjort på Lungholm, som er annerledes, er at vi ikke har et herretoalet eller et dametoalet, en herregarderobe og en damegarderobe, og vi har heller ikke et dampbad, for det ble helt umuligt å ha store og krevende romligheter til de mange forskjellige grupper av funktionsnedsettelse som vi håndterede. Så det er ett rom man dusjer i, og det gjør alle. Man må selv dele det opp i herrer og damer, man kan også dele det opp i tider og si, nå er vi her altså, og vi vil ikke at andre kommer inn. Og det krever noe av den enkelte bruker.

Vårt utgansgsåunkt er at vi ikke kan lage det likt for alle, men vi kan lage noe godt for alle. Det har gitt en mye bedre forståelse for begrebet universell utforming. Det er selvfølgelig noen ting vi kunne kommet lengere med, jeg synes for eksempel at vi mangler å fullføre det akustiske vi startet på. Men jeg synes at det at vi insisterede på at alle kan komme alle steder, men på forskjellig vis, har jo gjort at du for eksempel kan godt komme opp på anden sal, selv om du ikke kan sove eller bruke badet deroppe. Og jeg synes, med utgangspunktet om at det skulle være verdig for alle, det synes jeg også at det langt på vei er blitt.

CR Hva vil du peke på som særlig vellykket eller vellykket?
MLM I den kontekst at det er et historisk og fredet bygg, så synes jeg at det lykkes godt å unngå følelsen av institusjon. Jeg synes at atmosfæren i bygningen er veldig fin, og det er den blitt fordi vi har fokusert på at det skulle være hyggelig å være der for alle. Jeg synes faktisk at bygningsreglementet og de krav som er i dag er med på å styrke en forståelse av at de folk som har bruk for en trinnløs adgang, de er likegyldige til hvordan tingene ser ut. Det er som om at hvis du sitter i en rullestol eller er hjerneskadet så har du ikke noen estetisk sans. Eller hvis du er blind, så er du sånn sett likeglad med hvordan det føles å røre ved tingene, det er bare viktig at det er jevnt å gå på, og det er likegyldig om det lukter plastikk. I den forstand synes jeg det er en helt horribel holdning som formidles i bygningsreglementet. Jeg ville selv være dypt ulykkelig, hvis jeg skulle leve i den verden av heslighet, som jeg synes er kjennetegnende for de løsninger som oppfyller alle lovkravene. Fordi det er på bekostning av de sanselige kvaliteter. Det er jo ikke nevnt i Bygningsreglementet at det skal være et stimulerende miljø. At det betyr noe avgjørende å kunne lytte, lufte, se og merke de rom man er i. Så jeg mener at det er en arroganse fra lovgivernes side at det ikke stilles krav om, at det skal være stimulerende, at det kun er en negativ bunnramme. Og det må handikaporganisasjonene være en del av. Det forundrer meg veldig, hvis du for eksempel fjerner det det du kommer for å oppleve i historiske bygg, fordi du ikke har en forståelse for at det også skal være stimulerende, så mister du alle kvalitetene. Og jeg er virkelig stolt av at det på Lungholm lykkes å bevare de kvaliteter som var og lage stimulerende opplevelser for alle. Vi har faktisk gjort det bedre. Og så er der noe jeg er beklager, som jeg synes er riktig viktig, og det er at da vi startede på den her oppgaven så var det ikke noen hovedtrapp på Lungholm, og jeg besluttet at det skulle det være innen vi var ferdige med oppgaven. Jeg hadde også det utgangspunktet at Lungholm har i dag en eier som sitter i kjørestol, og det er en del av godsets historie. Det har før vært alle

"Det er jo ikke nevnt i Bygningsreglementet at det skal være et stimulerende miljø. At det betyr noe avgjørende å kunne lytte, lufte, se og merke de rom man er i."

Merete Lind Mikkelsen

"På Lungholm lykkes å bevare de kvaliteter som var og lage stimulerende opplevelser for alle."

Merete Lind Mikkelsen

mulige andre eiere som har bygget til i deres tid, og det er en del av det en bygning absorberer igjennom sin historie. Og jeg synes det er enormt viktig at den også absorberer at nå er det en eier i rullestol. Men så viser det seg at vi ikke kan lage den utvendige hovedtrappen fordi det er for stor høydeforskjell. Det er ikke plass til å lage en ordentlig rampe og vi kan ikke lage en åpen heis. Så det eneste vi kunne velge var en trappeheis på hovedtrappen. Og det er ikke verdig. Jeg kunne se Erik sitte der snøvær i desembermåned, og så har det vært frost og tøvær, og så går den i stå på vei opp. Så vi måtte holde fast i at løsningen skulle være verdig for alle og derfor kommer alle ikke inn av den samme inngangen. Men du kommer inn stille og rolig... Og verdig.



Sauna i Vestfløyen, Lungholm Slot.
Foto Liv M. Søyseth



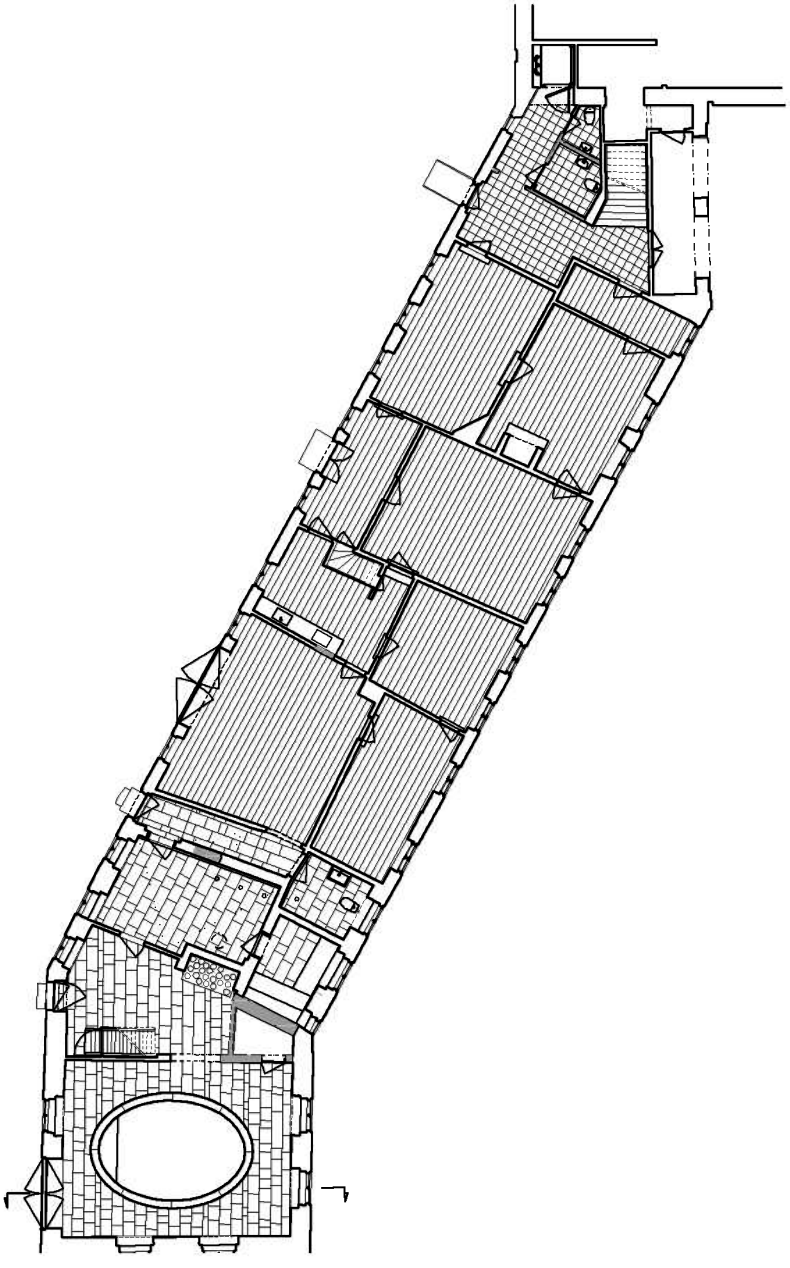
Foto arkitektene MLM

om lungholm slot - vestfløyen

Lungholm Slot ligger på Lolland i Danmark. Slottets historie går over fire hundre år tilbake og er i dag fredet. Det ble totalrenovert fra 2007 til 2010 med tanke på å få leiet det ut til feriegjester eller firmaer. Slottets eier er handikappet etter en ulykke, og slottet ble renovert utfra en uttalt målsetning om gjøres tilgjengelig for alle. Vestfløyen ble renovert som et velværesenter med massasjerom, dusj, sauna og svømmebasseng.

Klient	Eric Rudolph baron de Bertouch-Lehn
Arkitekter	Arkitektfirmaet Merete Lind Mikkelsen AS, Schødt Arkitekter AS, Varmings Tegnestue Aps, Niels Christoffersen
Rådgivende ingeniører	Skude & Jacobsen Ingeniører AS
Bygget	1639
Renovert	2007-2010

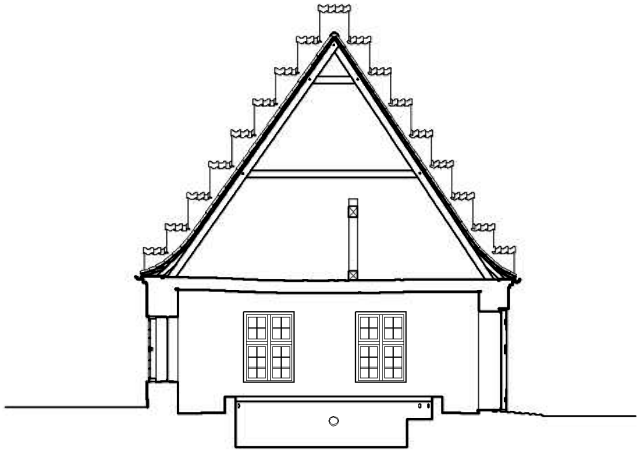
Det varierte romforløp gjennom det historiske hus stimulerer alle sanser; synet, hørelsen, lukt, føle- og den kinestetiske sans. Hvert rom tilbyr variasjon i dagslys, etterklang, stofflighet, duft, proporsjoner, romlig sammenheng og relasjon til uterommet. Materialenes varierte stofflighet stimulerer både syns- og følesansen, og understøtter både opplevelse og identitet.



Plan, Vestfløyen.



Bassengkanten.
Foto arkitektene MLM



Snitt, bassenget.

Bevegelsen gjennom huset er lett å lese samtidig med at det nyanserte plan krever tilstedeværelse og oppmerksomhet, og stimulerer den kinestetiske sans. Huset tilbyr multisanselig stimulering, hvor hver sans stimuleres med enkle virkefulle midler og peilemerker av lys, lyd, lukte og proporsjoner, som leder, stimulerer og utfordrer brukeren gjennom huset. Den konsekvente fokus på vann som sentralt element tilfører en ekstra kroppslig dimensjon og understøtter komfort, trygghet og omsorg.

nord architects copenhagen

Nord Architects Copenghagen ble etablert i 2003 av Johannes Molander Pedersen og Morten Rask Gregersen. Kontoret holder til i København, Danmark. Kontoret har blant annet også tegnet Naturvidenskabernes Hus på Bjerringbro.

- Det er jo ikke bare tilgjengelighet, det er jo en haug av krav tilsammen. Krav om tilgjengelighet er jo bare en liten del av det hele.

Morten Gregersen,
Nord Architects Copenhagen

Camilla Ryhl (CR) Utgangspunktet er universell utforming og tilgjengelighet i en bred forståelse, som blant annet inkluderer sanselige aspekter av arkitektonisk kvalitet, lyd og lys, og forståelse av rommet og orienteringen og skala og noen elementer, som ofte forsvinner, og prosjekter som fokuserer på en målgruppe, som kanskje ikke er den tradisjonelle forståelse av rullestolbrukeren. Hvis vi starter med begrepsforståelsen, så opererer man ofte med begrepene tilgjengelighet og universelt design, og så brukes også begrepet likeverdig løsning. De tre begreper, hvordan forstår du dem?
Morten Gregersen (MG) Dette er noen kategorier som jeg normalt ikke orienterer meg imot. Men det første begrepet tilgjengelighet er knyttet til myndighetene og krav for meg. Og det er jo generelt i alle prosjekter at det er noen krav fra myndighetene man må leve opp til. Så det er helt basalt, altså trinnløst ved inngangene og alt sånn. Sånn helt klassiske ting. Og så kan man si det er noen særlige prosjekter som har noen særlige forutsetninger omkring tilgjengelighet, som for eksempel Sundhetscentret, hvor man skal ta særlig høyde for tilgjengelighet. Vi lagde også engang en skole for handikappede i Gentofte kommune, og de hadde også fokus på tilgjengelighet i det prosjektet. Så det er det jeg vil si omkring tilgjengelighet.

CR Og hva tenker du om universelt design og den likeverdige løsning?
MG Universelt design. Det kjenner jeg slett ikke, det har jeg aldri

hørt før. Det vet jeg ikke hva er. For meg virker det veldig bredt.
CR Og den ligeverdige løsning?
MG Det kjenner jeg heller ikke som et formbegrep, men det høres sympatisk ut, og kanskje lettere forståelig enn det universelle, det er jo mye bredere.

"Den likeverdige løsningen kjenner jeg heller ikke som et formbegrep, men det høres sympatisk ut, kanskje lettere forståelig enn det universelle, det er jo mye bredere."

Morten Gregersen

CR Så tilgjengelighet handler mye om krav og bygningsreglementer?
MG Ja, altså, generelt kan man si, når man prosjekterer, at det er jo forutsetningen at man må leve opp til noen krav, og så er det selvfølgelig også byggherrens holdninger til tingene, noe som betyr mye. Det er jo noe som kan være beskrevet i en konkurranse eller at man i dialogen senere med brukerne kommer inn på det. Så det er ikke et dogme vi legger ned over et prosjekt, det er noe som kommer fra byggherren, og derfra formuleres det noen særlige forutsetninger for prosjektet. Og man kan si, at i Sundhedscentret var det selvfølgelig spesielt, fordi brukerne er ofte veldig dårlige, og de skal kunne komme inn og ut på en god måte. Så det har det selvfølgelig vært mer tilstede enn i andre prosjekter.

"I Sundhedscentret var det selvfølgelig spesielt, fordi brukerne er ofte veldig dårlige, og de skal kunne komme inn og ut på en god måte."

Morten Gregersen

CR Så du vil ikke si at dere arbeider dedikert med tilgjengelighet?
MG Jo, men det er veldig vanskelig å snakke generelt om det. Men tilgjengelighet er jo bredt, hvis man tar en plass som den vi har tegnet nedenfor huset her, det prosjektet handlet om at det var et stort gjerde rundt omkring hele ballbanen der nede, og så var det ikke noe mer. Så vår oppgave bestod i å åpne det opp og å gjøre det til et offentlig sted. Så i det prosjektet er tilgjengelighet for meg noe annet enn det man klassisk tenker, nettopp at handikappede skal ha god adgang, og at det skal være komfortabelt. Her var det en annen form for tilgjengelighet, å åpne et tidligere privat område opp og gjøre det offentlig tilgjengelig. Så det er mer på et bymessig nivå at man for eksempel skaper en blanding mellom et byrom og en skole. Og det er et tema vi arbeider med i mange prosjekter.

"Så i det prosjektet er tilgjengelighet for meg noe annet enn det man klassisk tenker, nettopp at handikappede skal ha god adgang, og at det skal være komfortabelt."

Morten Gregersen

CR Men det handler vel også om kulturell og sosial tilgjengelighet?
MG Ja, det gjør det, og det er ofte sånn at man kan si at et offentlig rom kan være mer eller mindre privatisert, alt etter hvordan det er utformet arkitektonisk. Og vi har i hvert fall i allmennyttige boligforeninger møtt motstand mot det å gjøre utearealer til mer offentlige. Så det har ofte vært noen kamper vi har måtte ta for at det skulle lykkes.

CR Så er det det med kroppen, altså den fysiologiske diversitet, noen vil jo nettopp si at det er det handikaptilgjengelighet og tilgjengelighetskravene handler om. Arbeider dere med det utover

det som er kravene i bygningsreglementet, eller er det kun hvis deres byggherre stiller det som krav?
MG Altså, man kan si, det dekker jo mange ting. Man kan si hele ankomsten til en by er selvfølgelig noe man kan artikulere mer eller mindre arkitektonisk. Men det er ikke de ord vi bruker, det er noen andre ord, tror jeg. Altså, ord, men det er mer en bevissthet man har, når man designer altså for eksempel her kommer man til bygningen, her går man inn, her gjør man det og det, og det er en opplevelse at man blir ledet til de riktige steder på en naturlig måte. I stedet for at det er et stort skilt, som peker dit man skal, så kan det være noen åpninger i strukturen, som skaper oversikt, og som gjør det lett å orientere seg når man er kommet inn. Men det er veldig forskjellig fra bygning til bygning, eller om det er et lite rom eller et stort rom. Og hvilket formål bygningen har. Skal bygget være veldig fleksibelt, eller skal det være mer stasjonært. Så jeg tror, den måten vi arbeider med det, er at vi alltid er bevisste om at få kvaliteter inn i det byggeprogram som er gitt fra byggherrens side, og vi utfordrer det og skaper dermed meget arkitektonisk kvalitet. Og der tror jeg at for oss er det viktig at det er åpenhet og gjennomsiktighet i bygningen. Sundhedscentret, som har et hovedgrep som gir riktig stor overflate eller fasade, fordi du har den indre gård, og det gir en smal bygningskropp, og det er veldig ressurskrevende å lage. Men det gir noen kvaliteter i kraft av orienteringen i det indre rommet man hele tiden ser. Også nisjene for eksempel, det at man raskt kan komme ut av et lokale og komme til et mer stille sted, hvor man kan sitte og slappe av. Det er jo typisk noe som ikke er presisert i programmet, der står bare at man gjerne vil ha en masse nisjer, men det er ikke satt av kvadratmeter til det. Du har jo typisk et program, hvor du har en masse gitte størrelser på toaletter og kontorer og så videre, og det ganger du så med 1,33, og så er det i den bruttofaktor du finner gangareal og nisjer. De arkitektoniske kvaliteter er ofte i de ekstra kvadratmeter, for dem som er definert i byggeprogrammet - de er allerede gitt. Det er det byggherrerådgiveren, som typisk er ingeniør, har sittet og regnet seg frem til, at et kontor skal være 12 m^2 og ha så mange kontorplasser, og toalettet skal være sånn og sånn, så du får jo tilslutt en ligning. Men det er jo ofte bruttofaktoren, som ganger byggeprogrammet kvadratmeter med 1,33, som gir muligheten for det spennende rom.

"Det er mer en bevissthet man har, når man designer altså for eksempel her kommer man til bygningen, her går man inn, her gjør man det og det, og det er en opplevelse at man blir ledet til de riktige steder på en naturlig måte."

Morten Gregersen

"Den måte vi arbeider med det, er at vi alltid er bevisste om at få kvaliteter inn i det byggeprogram som er gitt fra byggherrens side, og vi utfordrer det og skaper dermed meget arkitektonisk kvalitet. Og der tror jeg at for oss er det viktig at det er åpenhet og gjennomsiktighet i bygningen."

Morten Gregersen

CR Som også er der dere har deres kreative råderom i virkeligheten?
MG Ja, det kan man si. Det begrep du beskjeftiger deg med, tilgjengelighet i sin forskriftsmessige forstand ligger vel i høy grad i byggeprogrammets kvadratmetere.

"Tilgjengelighet i sin forskriftsmessige forstand ligger vel i høy grad i byggeprogrammets kvadratmetere."

Morten Gregersen

CR Det er ikke så oppløftende i virkeligheten at det kreative råderom er så begrenset?
MG Det er forskjellig fra prosjekt til prosjekt, kan man si. I Naturvidenskabernes Hus var programmet faktisk ikke var lagd på forhånd, vi skulle inn og definere programmet sammen med brukerne, så det var veldig åpent prosjekt, men det er et atypisk prosjekt kan man si. I et sånn prosjekt har man mulighet for at gå lengere med noen ting. Men det er jo ofte slik konkurranser også blir vunnet, at du er smart og har utfordret mulighetene i de ekstra kvadratmeterne. Altså, det er i de ekstra kvadratmetrene at byggherren skal se kvalitetene i det arkitektoniske og være villig til at gi en merpris for det.

CR Ja, men det med begrensninger, begrensninger kan jo være begrensende, men de kan jo også være utfordrende og forsere en kreativ prosess. Det kommer jo an på hvordan man ser tingene?
MG Ja, det virker begge veier, men det er jo sånn, at når man setter ting inn i excel ark med kvadratmeter og økonomi, så blir det også veldig fort en realitet, hvor du aktivt skal inn og prioritere, hvis du for eksempel vil ha noe mer kvalitativt minglearеal, skal det tas fra noe av det andre. Og typisk i offentlig byggeri er det en fast kvadratmeterpris som er forbundet et definert antall kvadratmeter. I København kommune er det sånn at i Sundhedscentret er det Social- og sundhedsforvaltningen som betaler leien av de kvadratmeter som er i sentret. Det er ikke utgiften til bygget som koster, det er driften etterpå som koster. Men nå blir det veldig pragmatisk.

CR Du nevnte før det å si mye om opplevelse, at det er i de der 1,33 i bruttofaktoren, at du har ditt råderom for å skape opplevelseskvalitet.
MG Det blir litt firkantet, men noen av de rommene vil også kunne være mer eller mindre åpne alt etter om man vil åpne kontorer og plasser eller hva nå funksjonen er. Altså, det er forskjellige forutsetninger fra prosjekt til prosjekt, kan man si. Men det er helt klart, for mange klienter handler det om at få det funksjonelle behov løst, og så kommer arkitekturen som et pluss deretter. Jo bedre det er løst, jo bedre er det selvfølgelig. Men det er helt klart, at når man sitter med et konkurranseprogram, er det kvalitative noe som oppstår både i minglearealet, men også i hvordan plasserer man seg på tomten, hvordan åpner man opp og alle sånn noen ting, selve hovedgrepet i bygningen. Fordi, hele bygningsvolumenet kan også åpne seg opp på forskjellige måter.

"Jeg synes selvfølgelig man skal leve opp til de krav, fordi de uttrykker en holdning til, at de steder vi bygger, skal være for alle, selvfølgelig. Men rent designmessig kan man si at de lovkrav som er, ofte ikke er åpne overfor andre idéer til hvordan tingene kan løses. "

Morten Gregersen

"Det er jo ikke bare tilgjengelighet, det er jo en haug av krav tilsammen. Krav om tilgjengelighet er jo bare en liten del av det hele."

Morten Gregersen

CR Jeg tenker på det med tilgjengelighet, fordi nå snakker vi både om noe kvalitativt og noen muligheter, men også om noen begrensninger, noen meget pragmatiske rammer, som ligger i faget og i byggekulturen sånn som den er nå. Men tilgjengelighet, handikaptilgjengelighet, BR-kravene, får jo mye kritikk fra faget, som at de er for detaljert, og at løsningene er ferdige fremfor å peke på bakgrunnen eller oppgaven som skal løses. Hva tenker du om det?
MG Ja, men, jeg synes selvfølgelig man skal leve opp til de krav, fordi de uttrykker en holdning til at de steder vi bygger, skal være for alle, selvfølgelig. Men rent designmessig kan man si at de kravene som er, ofte ikke er åpne overfor andre idéer til hvordan tingene kan løses. Så jeg tror det er en konflikt, når man forutsetter regler fra starten og ikke ser mer holistisk på det fra myndighetenes side. Det er reelt noen ting som ikke kan la seg gjøre, fordi kravene er som de er. Så det gir noen begrensninger, som så kan løses på forskjellige måter, men det kan ofte være fordyrende for byggherren. Så hvis du på den ene side har en høy kvalitet i et prosjekt, og det kan lykkes i forhold tilgjengelighet, men koster noe ekstra penger, så er realiteten at du ofte er nødt til at akseptere et dårligere prosjekt til den samme summen penger. Og så er det jo et problem. Og det er der, tror jeg, at vi steiler som fag. Det er jo ikke bare tilgjengelighet, det er jo en haug av krav tilsammen. Krav om tilgjengelighet er jo bare en liten del av det hele. Altså, hvis du tar energi og brann, som nok er den største delen, så er det jo alt sammen noe som modulerer det vi kan gjøre, og noe vi hele tiden skal bli bedre til og forholde oss til. Så vi er jo også i en utviklingsprosess hele tiden, hvor alle de krav som kommer skal integreres i et prosjekt. Så når du har et konsept, som kan ta fem minutter å lage, eller det kan også ta to uker, så er du nødt til at komme igjennom den fase hvor du erkjenner hva som kan la seg gjøre og hva kan ikke la seg gjøre. Og det er egentlig der man gjerne vil nå frem til, å kunne se mer holistisk på det, så reglene ikke er så firkantede, men mer åpne. Altså, det morsomme i forhold til Sundhedscentret var for eksempel at bare til ankomsten var det fem konkurranseforslag, og de var alle sammen helt forskjellige. Vårt forslag hadde inngang fra Nørre Alle direkte, og hadde en sekundær inngang fra De Gamles By, fordi det handlede om at for noe kreftpasienter er meget tabubelagt å gå inn og søke hjelp når man er kreftpasient, så her man så har muligheten for at gå rundt om huset og komme mer uforstyrret inn. Forslag to hadde også direkte adgang fra gaten, forslag tre hadde oppe fra parken. Forslag fire gikk inn her nede fra denne ene side, så man gikk inn i et hjørne og snek seg innenfor. Og det siste, forslag 5, hadde kun inngang fra baksiden av



Center for kræft og sundhed
Foto Silje Strøm Solberg

huset. Så de fem konkurranseforslag viser jo samlet en stilling til tilgjengelighetsbegrepet som handlede om kreftpasienter, og om det tabubelagte i hvordan man kommer til en bygning, og hvordan man kommer trygt og verdig til en bygning. Hvordan skaper man ikke minst også en sammenheng med De Gamles By, fordi man ønskede ikke fra sentrets side å bli en del av De Gamles By, fordi det er et pleiehjem, og det kommer ganske mange unge mennesker til huset. Det skulle ikke virke som om sentret var en del av De Gamles By. Og tilgjengeligheten, som du kan se, er forskjellig fra prosjekt til prosjekt, hvordan man oppfattede det å komme til bygning usjenert, som vi kunne med våres forslag var å tilby to muligheter. Stedet skulle for oss ikke legge opp til at det var sånn et sted, hvor man ikke stod for det man var, så det krever at man går over den terskel, og når du kommer over den terskel så er du en del av det fellesskap der er i huset. Og handikapmessig var det rent pragmatisk, at på baksiden kunne man parkere en bil ved heisen og komme inn den vei. Det kunne man ikke fra Nørre Alle, hvor du må over en sykkelsti.

"Og tilgjengeligheten, som du kan se, er forskjellig fra prosjekt til prosjekt, hvordan man oppfattede det å komme til bygning usjenert."

Morten Gregersen

CR Jeg kom til å tenke på, at det kan godt være at man i handikapsammenheng snakker om det likeverdige, men kanskje handler det bare om det verdige?
MG Ja, men det tror jeg også i høy grad på. Jeg tror også mer det er det begrep vi arbeider med på tegnestuen, at det ikke er tilgjengelighet for noen spesielt. Jeg tror bare vi gjør det helt naturlig og tenker det som en integrert del av vårt arbeid. At det er så teknisk gjør det noen ganger er vanskelig å gjøre, det er noe annet. Så jeg tror mye mer på, at likeverdighetsbegrep er et godt begrep som dekker virkeligheten. Det virker også mye bedre enn det universelle, fordi det virker veldig bredt, altså sånn rent teoretisk. Det universelle virker mer som et top-down begrep, hvor det likeverdige virker mer som sånn buttom-up. Med 'likeverd' tager man utgangspunkt i mennesket, det likeverdige, hvor det universelle virker sånn at det dekker alt. Og gjør det nesten umulig å operere med.

"Jeg tror også mer det er det begrep vi arbeider med på tegnestuen, at det ikke er tilgjengelighet for noen spesielt. Jeg tror bare vi gjør det helt naturlig og tenker det som en integrert del av vårt arbeid."

Morten Gregersen

Med 'likeverd' tar man utgangspunkt i mennesket, det likeverdige, mens det universelle virker som at det dekker alt. Og gjør det nesten umulig å operere med.

Morten Gregersen

CR Tilgjengelighetskravene, dem skal jeg tilbake til for å runde av. Dere arbeider jo veldig mye brukere, tar utgangspunkt i deres brukere. Men hvis man bare ser på reglene, opplever du at de rommer en diversitet i seg?
MG Nei, det er noen av dem der har en nulltoleranse i seg, det må man jo erkjenne omkring trinnløs adgang og sånne ting. Så reglene er jo som de er, og noen av dem er kanskje mer eller mindre bøyelige. Altså, jeg synes som sagt, at noen av reglene kunne godt

trenge til å være mer åpne. Men på den andre side kan man si, det er også opp til myndighetene hvordan de tolker noen av reglene. Et eksempel: i Naturvidenskabernes Hus hadde vi et interessant vern, det var en netting, oppe i tredje etasjers høyde, som går helt fra gulv til loft. Så du går bare til en netting. Det er ikke noen gelender. Og da vi var til den siste gjennomgang med myndighetene var det en ny saksbehandler med, som sa at vedkommende ville ikke ha godkjent det uten en gelender. Men det ville vår saksbehandler selv om det gikk fra gulv til loft. Det var mer sånn en komfort ting, at noen føler det ubehagelig å gå der, og andre gjør det ikke.

Men det er igjen et eksempel på at hvis vi hadde sittet med feil saksbehandler, så hadde man insistert på at det skulle være en gelender foran nettingen, og så hadde dette forsvunnet.

Morten Gregersen

CR Det var i virkeligheten en transparent vegg?
MG Ja, og jeg synes det er en virkelig kul detalj. Men det er igjen et eksempel på at hvis vi hadde sittet med feil saksbehandler så hadde man insistert på at det skulle være en gelender foran nettingen, og så hadde dette forsvunnet.

"Jeg har ikke noe i mot at man gjør arkitekter til dem som gjerne vil gjøre allting godt, men vi er kun en liten del av å bygge. Det er ganske mange andre involvert."

Morten Gregersen

CR Hvis man kunne løsne opp for det detaljspesifikke i målkravene i Bygning-reglementet, tror du så arkitektene som stand ville kunne løfte oppgaven?
MG Jeg vet ikke om arkitektene kunne det, men det er også byggherrer involvert og entreprenører, og ikke minst penger. Altså, jeg har ikke noe i mot at man gjør arkitekter til dem som gjerne vil gjøre allting godt, men vi er kun en liten del av å bygge. Det er ganske mange andre involvert. Og så tror jeg også, utdannelsesmessig er det jo heller ikke noe vi lærer fra skolene og så videre. Jeg vet ikke engang, hvordan det er nå, men jeg tror jeg var på ett kurs om tilgjengelighet da jeg tok utdannelsen. Men jeg tror, kanskje en bedre dialog mellom myndigheter og arkitekter kunne vært fornuftig, at det var en eller annen samklang mellom dem, hvordan man gjør ting og løser problemene.

"En bedre dialog mellom myndigheter og arkitekter kunne vært fornuftig, at det var en eller annen samklang mellom dem, hvordan man gjør ting og løser problemene."

Morten Gregersen

CR Ville du føle at du som en aktør i byggeriets komplekse struktur har viten nok til å kunne lande det riktig hvis man gjorde kravene funksjonsbaserede, som så mange andre krav i bygningsreglementet er blitt?
MG Det tror jeg kommer mye an på det enkelte prosjekt, altså, hva som er i fokus fra byggherrens side. Altså, hele rådgiverrollen er jo at rådgi sin byggherre, men det er jo stadig vekk byggherren som tar beslutningene i siste omgang. Så hierarkiet er jo ikke at det er oss som bestemmer, hvordan det skal være. Det hører til sjeldenhetene i alle fall. Jeg tror, for noen av kravene er det riktig, at noen byggherrer ikke vil prioritere det, hvis ikke det var gitt i loven, det er helt sikkert. Og der er selvfølgelig forskjell også på offentlige

"(...) hele rådgiverrollen er jo at rådgi sin byggherre, men det er jo stadig vekk byggherren som tar beslutningene i siste omgang. Så hierarkiet er jo ikke at det er oss som bestemmer, hvordan det skal være. Det hører til sjeldenhetene i alle fall."

Morten Gregersen



Fasade Center for kræft og sundhed
Foto Silje Strøm Solberg

og private byggherrer.

CR Så det høres ut som om det er hos byggherrene man skal jobbe med. Altså, det er ikke bare et spørsmål om at arkitektstudenter skal introdusert til området mens de går i skole, og all kunnskap skal bygges opp hos rådgiverene, men at...
MG Altså, det morsomme med arkitekter er jo, at vi sitter alle mulige forskjellige steder i byggbransjen. Altså, vi er jo både hos entreprenørene, vi er hos ingeniørene også faktisk, vi er også hos byggherrer. Altså, riktig mange av de offentlige byggherrer har jo arkitekter som sitter som byggherre. Så jeg tror helt klart, at hvis man lærer noe av de tingene under utdannelsen så vil det være veldig bra. Det er kanskje mer pragmatisk, men de danske arkitektskoler har jo ikke et fokus generelt på alle de ting man skal lære. Altså, når du kommer ut fra arkitektskolen kan du jo ikke tegne et hus, hvis man skal være litt provoserende. Du kan designe et hus, men det kan jo ikke bygges. Så jeg tror på den måte at vi da ville ønske, at de vi har ansatt direkte fra skolen kunne noe av de ting. Helt sikkert. Altså, de vet jo ikke hva bygningsregle-mentet er, når de starter, og det vil da være en kjempe fordel, hvis de visste hva det var. Og det er jo bare et omdreiningspunkt for prosjektet at de ting er i orden. Så litt mer pragmatikk vil være å foretrekke, tror jeg.

CR Hvordan forholder dere dere til brukere deres?
MG De er i høy grad integrert i mange av de prosjekter vi lager og har vært det helt fra starten da vi startet vår praksis. Altså, vi startede med offentlige boliglag som skulle renoveres. Det er 10 år siden, når brukerinvolvering var i sin spede begynnelse. Så det var det vi startet med og utviklet nye redskaper til, for å kunne involvere brukerne på en god måte i prosessen. Nå har vi eksistert i noen år, og noen byggherrer legger stor vekt på det, mens andre igjen legger mindre vekt på det. Og det er igjen ikke oss som dikterer om brukerne er et omdreiningspunkt for et prosjekt. Men når vi har mulighet for det er det en meget integrert del at vi utvikler prosjektet sammen med dem, altså helt ned til de første tanker og idéer. Og det kan også være senere i prosessen. Vi har ikke et fast dogme i forhold til metode, fordi det er unikt fra prosjekt til pro-sjekt, og brukerne er også veldig forskjellige. Jeg tror mer det er våres generelle tilnærming, og så har vi noen forskjellige metoder, og erfaring, ikke minst, om hvordan man kan utvikle et prosjekt sammen med brukerne. Akkurat nå er vi kommet med i et prosjekt for revalideringen om å bygge omkring noe som heter Kvotehuset i Nyborg, og vi har akkurat vunnet en barnehage, der det skal kjøre en brukerinndragelsesprosess. Så det er et stort fokus

"Det er igjen ikke oss som dikterer om brukerne er et omdreiningspunkt for et prosjekt. Men når vi har mulighet for det er det en meget integrert del at vi utvikler prosjektet sammen med dem, altså helt ned til de første tanker og idéer. "

Morten Gregersen

"I dialogen med brukerne leter vi etter en spesifikk viten og noen idéer, som man ikke får som rådgiver nødvendigvis. Så det gir et større mulighetsfelt for oss kan man si. Og betyr kanskje i virkeligheten også, at vi kan tenke litt mer holistisk omkring prosjekter, og kvalifisere at det er et produkt som handler om dem, og ikke om oss. Det handler kanskje også om likeverdighet."

Morten Gregersen

hos oss. Og i Sundhedscentret, var det også et stort fokus, hvor brukerne har vært med til å danne konkurranseprogrammet. De satt som rådgivere for dommerkomitéen og var involvert under hele prosjekteringen. I dialogen med brukerne leter vi etter en spesifikk kunnskap og noen idéer, som man ikke får som rådgiver nødvendigvis. Så det gir et større mulighetsfelt for oss kan man si. Og betyr kanskje i virkeligheten også, at vi kan tenke litt mer holistisk omkring prosjekter, og kvalifisere at det er et produkt som handler om dem, og ikke om oss. Det handler kanskje også om likeverdighet. Rent overordnet er det kanskje også det å utfordre byggherrerådgivningen, hvor det ellers veldig raskt kan ende i noen formelle strukturer. Når man spørre inn brukerne, hva behovet egentlig er, kan man ofte låse noen av de formelle strukturer opp igjen.

CR Sundhedshuset, var det unikt det at de hadde hatt brukerne med inne allerede i programfasen?
MG Nei, det skjer i flere prosjekter at brukerne er med til å danne programmet i større eller mindre grad. Det jeg synes var unikt ved Sundhedscentret var, at det var noe unike brukere. Det å være kreftpasient er jo ikke noe man ikke kan sette seg inn i som ikke-kreftpasient. Så det vi i virkeligheten hadde bruk for var noen holdninger og noen feedback-mekanismer på de tingene vi tegnet, om vi var på den riktige vei, og at de kunne komme med idéer til, hvordan tingene kunne løses. Vi hadde for eksempel også noe grafikk på veggene som på et tidspunkt var akvarell, som egentlig var rett flott, men som brukerne refererte til som mugg, som også er kreftfremkallende. Det vi hele tiden skaper som arkitekter er jo bildeskapende for alle mennesker, men vi reagerer alle sammen forskjellig på det. Så det er meget viktig å få den respons løpende i et prosjekt, så man ikke plutselig bygger noe som noen slett ikke kan forholde seg til. Og der synes jeg Sundhedscentret var spesielt, for feed-back på et vis du normalt ikke vil blir møtt med. Altså en holdning omkring en farge eller et materialvalg vil normalt være en subjektiv holdning, om man godt kan like gul eller blå. Hvor det her blir mer konkret og argumentert med utgangspunkt i kreften som er deres felles referanse, gruppen evnede i dialog med seg selv at gjøre det til det. Man kan si at arkitektur på den måten jo vekker følelser på alle mulige forskjellige leder og kanter. Det kan også være der var noen som synes at det sorte hadde vært riktig flott og estetisk og ikke forbundet med død. Men der har prosjektet jo sitt eget liv kan man si, det blir utfordret på forskjellige nivåer på forskjellige tidspunkter. Arkitektur vekker jo følelser i folk. Og i noen prosjekter selvfølgelig være mer lydhør enn i andre. Noen

"Arkitektur vekker jo følelser i folk."

Morten Gregersen

"Det er jo ikke sånn at brukerne skal diktere alt, men de informerer oss og gir oss viten, som vi kan bruke videre. Altså, vi anser det ikke som at det å inndra er demokratisk, sånn at det er brukerne som bestemmer, hva som skal være. Men det gir oss viten og inspirasjon til at gå den riktige vei."

Morten Gregersen

ganger skal brukerne også utfordres for å komme videre, fordi vi som arkitekter også har en faglighet som kan gjøre seg gjeldende på lengere sikt, vi evner å se lengere inn i fremtiden enn de fleste mennesker gjør.

CR Jeg kan forestille meg at det at man kommer med en spesialkompetanse på noen forskjellige områder, det krever en fin balanse, så den individuelle inn-sikt imøtekommes?
MG Det er jo ikke sånn at brukerne skal diktere alt, men de informerer oss og gir oss viten, som vi kan bruke videre. Altså, vi anser det ikke som at det å inndra er demokratisk, sånn at det er brukerne som bestemmer, hva som skal være. Men det gir oss viten og inspirasjon til at gå den riktige vei. Men på den måte synes jeg at brukerun-dersøkelse også blitt gjort for bredt de siste 10-12 år, jeg stadig synes at vi har noen demokratiske spilleregler for hvordan tingene foregår, og det er egentlig dem man orienterer seg mot primært som arkitekter. Og så får man viten og inspirasjon fra brukerne man kan bruke videre.

CR I diskusjonen rundt tilgjengelighet så blir organisasjonene ofte kritisert for at de har for mye å si. Har du noen tanker om det?
MG Vi har faktisk ikke arbeidet på noen prosjekter hvor vi har vært utfordret direkte av organisasjonene. Det har vært mer en dialog med myndighetene. I Sundhedscentret arbeidede vi med brukene på en veldig direkte måte. Et eksempel er møbelvalget, hvor man lagde det frem til brukerne å beslutte, hva var den mest komfortable stol, og hvilken man kom best opp av og så videre. De stemte om det og var heldigvis ofte enige om hva de syntes var best. Så jeg synes at det er meget unikt fra prosess til prosess hva det er man kan bruke av redskap. I det her prosjekt hadde vi også mulighet for å lage en innretning og en møblering som var bedre enn i et normalt offent-lig byggeri, hvilket jo også var en gave. Fordi hvis det hadde vært et normalt budsjett vi hadde arbeidet med, hadde det sikkert vært vanskeligere å finne noen møbler med de kvaliteter som de valgte har. Huset valgte å prioritere å få kvalitetsmøbler og de gikk i dialog med de møbelprodusenter. Og der kan man si, mye av det er skjedd i det offentlige med innkjøpsavtaler og så videre demmer jo opp for våres frie valg for den offentlige klient, og det er det de har prøvd å utfordre i Sundhedshuset. Samarbeidet med brukerne og ikke minst senterlederen, som virkelig har kjempet for de brukere i et system som vil noe andre ting, viser oss betydningen av at det er noen ildsjeler som driver noen ting og kan komme langt, og dermed skaper noe mer holistisk. Man oppnår noe ved å legge seg i selen og

"Når man arbeider med et prosjekt er man hele tiden på forskjellige stadier, og den viten og de idéer vi får, skal hele tiden filtreres gjennom alle reglene på den best mulige måte, så hvis man plutselig setter foten ned og låser det hele med lovgivningen så slår det mange idéer ihjel."

Morten Gregersen

"(...) de som sitter og lager reglene er jo teknikere, de sitter og beregner på etterklang og alt mulig annet, men de regner ikke adferden med. Det kan jo ikke stå i et excelark hvordan man skal oppdra barn til å være i skolen."

Morten Gregersen

utfordre ting. Men det krever at man har et overskudd og energi til å komme igjennom med tingene.

CR Ja, det peker litt på spørsmålet om det så er i formgivningen eller om det er i den store komplekse helhet man skal fokusere?
MG Ja altså, skjemaer er i høy grad en hverdag for oss, og skal også diktere noen ting, som skal være i orden, også i forhold til tilgjengelighet. Men jeg synes problemet er det at når man arbeider med et prosjekt er man hele tiden på forskjellige stadier, og den viten og de idéer vi får, skal hele tiden filtreres gjennom alle reglene på den best mulige måte, så hvis man plutselig setter foten ned og låser det hele med lovgivningen så slår det mange idéer ihjel. Altså, når jeg kikker på alle de regler om akustikk så tenker jeg når har vi nådd grensen? Hvis du tegner en skole, så kommer ecofonplatene kravlende ned av veggene som reglene er nå, og vi skaper en verden som er så begrensende at det nesten ikke er interessant lengre. Det er sånn en reell bekymring, at noen av kravene kanskje går for langt, og organisasjonene skal kanskje holde litt igjen. Mange av de ressurser som det krever administrativt kan i virkeligheten brukes kvali-tativt i et prosjekt. For eksempel i forhold til akustikk og barn handler jo i høy grad om, hvilken adferd det er i en institusjon, hvordan barna er oppdratt, når er man stille, og når er man ikke stille. Vi opplevede ute i Gentofte Kommune at noen av de lokaler som ble virkelig godt akustisk regulert rent faktisk gjorde at noen stille elever ikke kom til orde lengere når alt var dempet. Hvis du skaper noe som har noe klang og som gjør at du endrer adferd, ja men så endrer du adferd. Men de som sitter og lager reglene er jo teknikere, de sitter og beregner på etterklang og alt mulig annet, men de regner ikke adferden med. Det kan jo ikke stå i et excelark hvordan man skal oppdra barn til å være i skolen.

CR For å runde av, har du et forslag til en fremtidig strategi hvis vi virkelig skal lage kvalitetsbyggeri som også er inkluderende. Skal vi gjøre noe annet enn det vi gjør nå?
MG Jeg vil si på et rent pragmatisk nivå er det noe med prosessen, at du har så mange forskjellige faser som ikke flyter samme, noe som betyr at vi taper viktig viten. For eksempel i Fremtidens Barnehjem i Kerteminde, var vi med helt fra starten i dialogen med brukerne, men på grunn av anskaffelsesreglene blir vi skjøvet ut. Og all den viten vi har samlet i prosjektet blir jo i en eller annen grad forulempet. Altså, når vi snakker om det kvalitative, hvordan prosjektet bearbeides for at reglene blir overholdt, og at alt fortsatt har den nødvendige kvalitet. Så kunnskap, og kontinuiteten i kunnskapen er alfa og omega. Men som man nå skjærer prosessen

opp og hele tiden bryter den viteninnsamling som finner sted, at man faktisk ofte blir arkitekt for totalentreprenøren og ikke for byggherren. Det sitter så mange arkitekter rundt grøten og alle vil gjøre det godt, men i den kompleksitet som oppstår, gir det ikke mening lengere. Og man taper kunnskap i alle henseender. Når man tenker over det så er det utrolig enkelt å bygge hus. Altså, man har gjort det i tusenvis av år, men det er blitt gjort til noe som er totalt Star Wars-aktig i kraft av at regler og innkjøpsmodeller som skaper en fragmentering av viten. Og alt det er jo satt i verk for at spare penger og skape konkurranse. Man kan spørre seg selv om det i det lange løp virkelig gjør det. Jeg var i Barcelona i siste uke og så noen fantastiske gamle bygg, som man ikke kunne ha bygget i dag. Det vil være fullstendig ulovlig, men de er fantastiske, og folk har det fantastisk i dem. Så enkelt kan det være. Men det kan også gjøres utrolig komplekst.

CR Jeg synes at Sundhedshuset er interessant i denne sammenhengen fordi jeg kan se en masse kvaliteter i huset, som går ut over den fysiske tilgjengelighet, og som peker på det som jeg kaller sanselig tilgjengelighet, altså lys og lyd og forståelse, skala, logikk, det å kunne lese et hus. Hva tenker du om det? Vil du være enig om jeg kalte dette prosjektet for sanselig tilgjengelig?
MG Det synes jeg man kan. Altså, vårt utgangspunkt fra starten var at vi var inspirert av blant annet religiøse bygge som klostret og også muslimsk byggeri, som i høy grad har noen innebygde arkitektoniske kvaliteter, som dem du nevnte nå. Altså, det er både et romlig hierarki i dem, og det er noen spesielle steder i huset, omdreiningspunkter og så videre. Og mange av kvalitetene har overlevd fra konkurransen til ferdig hus. Så den oversiktligheten og den måte å bevege seg på, det kan du også se i forhold til hovedgrepet. Vårt hovedgrep er å legge alle de private rom ut til sidene for nettopp å skape det spesielle rommet innadvendt, og det du påpeker det er jo alt sammen til stede i fellesarealene og særlig i gårdsrommet. Det er det, som er rommet. Det er rommene rundt om de predefinerte funksjoner som har kvaliteten, og det har vi jo gjort ved at skille alle de predefinerte funksjoner fra, så når du går inn på et kontor, så er det jo ikke interessant, det er bare et kontor. Men når du går ut av det, så har du fellesskapet, du har muligheter for å orientere deg, du har gjennomsiktighet og muligheter for alt mulig annet. Det er det som er kvaliteten i det.

CR Hva var det som ikke har lykkes?
MG Vi hadde ikke tilsyn med prosjektet, det var vanskelig. Altså, gulvet det har vi aldri ført tilsyn på. Det ble helt ut et par dager innen det skulle leveres, så på den måte var det en hard prosess.

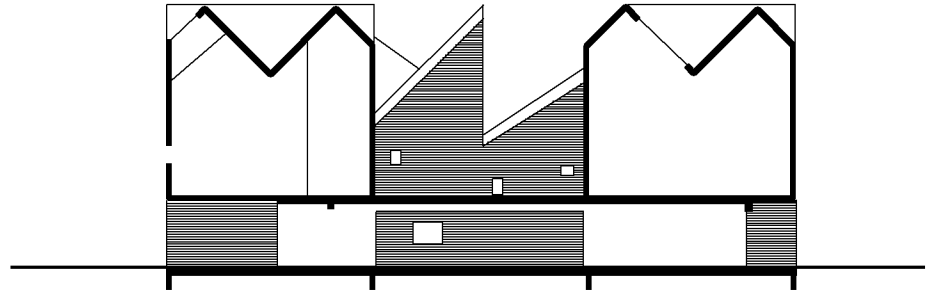


Indre gårdsrom, Center for kræft og sundhed
Foto Silje Strøm Solberg

Men ellers er vi jo kjempeglade for prosjektet, og ikke minst er brukerne glade for det. Det er jo det primære. Det er fantastisk at komme dit. Altså, vi får e-poster fra brukerne og alle mulige, og de er veldig glade for bygget. De er overveldet over at kommunen har bygget sånn bygg til dem faktisk. Man gir faktisk en sårbar gruppe et verdig hus og dermed også verdighet.

"Man gir faktisk en sårbar gruppe et verdig hus og dermed også verdighet."

Morten Gregersen



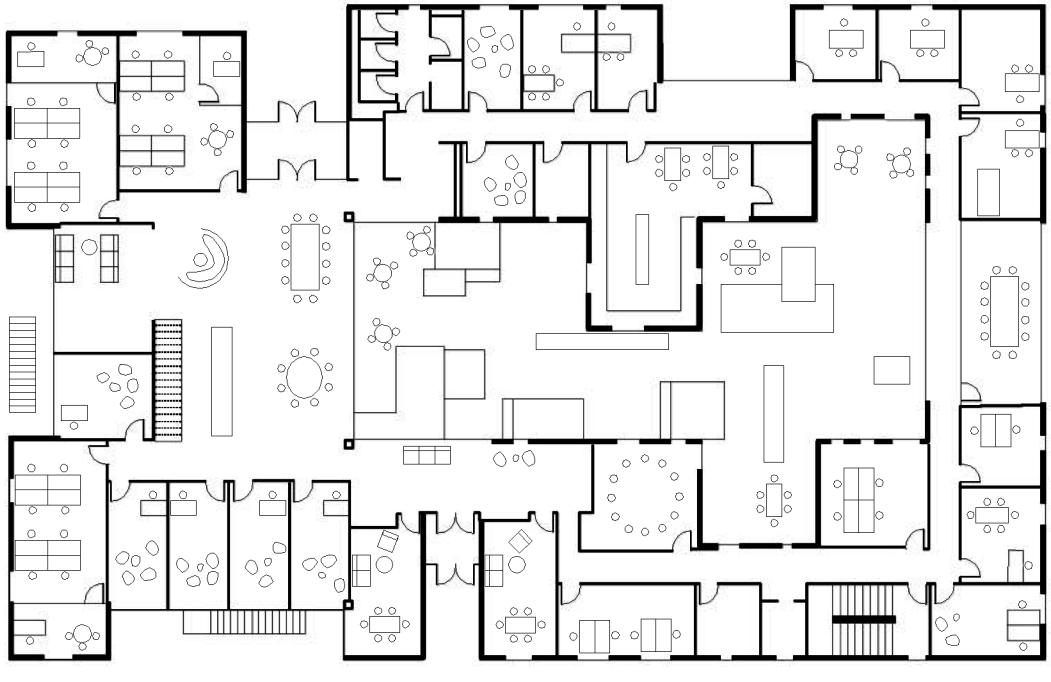
Snitt med indre gårdsrom.

om center for kræft og sundhed

Center for kræft og sundhed ligger på Nørrebro i København. Grunnkonseptet er en rekke småhus satt sammen til ett stort hus med et indre gårdsrom som virker som et referansepunkt. Den ytre fasaden er kledd med aluminiumsplater, mens fasaden i det indre gårdsrommet er kledd med tre.

Klient	København kommune
Arkitekter	Nord Architects Copenhagen
Bygget	2010-2011
Areal	2 246 m^2

Den overskuelige og menneskelige skala som huset helhet og detaljer understøtter opplevelsen av trygghet, gjenkjennelighet, hjemlighet og omsorg. Huset er lett å lese både visuelt og kinestetisk, mentalt og fysisk. Gårdsrommets materialvalg og skala stimulerer kroppsfornemmelse og følesans og nyansene i rommets plan sikrer trygghet og overblikk. Gangforløpet i huset nedbryter skala og gjør hele huset overskuelig, og det ubrutte gangforløp understøtter navigasjon og overblikk hos personer med synsnedsettelse. Ankomsten i huset og rommet proporsjoner er imøtekommende og understreker følelsen av både trygghet og opplevelse. Virkemidlene er enkle og resulterer i fokuserte sanseopplevelse som ikke forvirrer eller overstimulerer brukeren. Dagslyset er variert og bløtt, både gjennom overlys og åpningene mot gårdsrommet. De konsekvente utkikk inn mot gården og utad mot det omkringliggende byrom sikrer at personer med nedsatt hørsel ikke opplever å være lukket inne. Akustikken er bløt og imøtekommende og sikrer ro og god taleforståelse. Den innadvendte karakter i huset understreker opplevelsen av en favnende sanseopplevelse fremfor en forvirrende overstimulering.



Plan bakkenivå

s l a

SLA ble etablert i 1994 som Stig L. Andersson Landskabsarkitekter, fra 2005 har firmaet hatt navnet SLA AS. SLA er et by- og rådgivningskontor som arbeider med landskap, byrom og byplanlegging. Stig L. Andersson er kreativ direktør og eier, Mette Skjold er tegnestuesjef og Hanne Bruun Møller er partner.

- (...) jeg synes egentlig det er nok krav, men jeg synes det som mangler er oppfølgning.

Ulla Hornsyld, prosjektleder SLA

Camilla Ryhl (CR) Arbeider dere med tilgjengelighet og universelt design på kontoret?
Ulla Hornsyld (UH) Ja, det er et viktig tema for oss. Og så har vi jo også opplevd at en av vår handikappede rådgivere falt og brakk håndleddet under en rådgivning, på grunn av noen få trinn. Siden den veldig håndgripelige erfaring har vi selvfølgelig være ennå mer oppmerksomme på det.Vi vil gjerne gjøre det til en del av vår designstrategi, så man ikke nødvendigvis ser at det er tilgjengelighet, men det er bare en del av designet. SEB ble dannet på bakgrunn av en tanke om at landskapet skulle være fullstendig tilgjengelig for alle. Så det er en viktig parameter for oss, og vi blir frustrerte når det ikke kan gå opp i en høyere enhet fordi enten kommunen eller byggherren ikke vil være med på det vi foreslår. Men utgangspunktet er full tilgjengelighet for alle i alle byrom.

CR Er det en forskjell på tilgjengelighet og universelt design for dere?
UH Nei, det er nok ikke noen forskjell. Samtidig, det ene begrepet er vel full adgang til bygninger i sin helhet, og det andre handler mer om ledelinjer og oppmerksomhetsfelter, altså detaljene, men jeg er ikke sikker... I Norge, hvor vi også lager mange prosjekter, er det utarbeidet noen generelle bestemmelser, men de gir ikke alltid mening, fordi man bygger på fjellet, og det er det ikke mulig å lage full tilgjengelighet til alle. Det gir ingen mening. Og så skal du sprenge noe av fjellet vekk og det blir jo fort alt for dyrt, så er det ikke noen som har råd til å bygge. Jeg hadde en sak, hvor vi ville plante bjørketrær i Lillehammer, og så sa de at vi kunne ikke plante bjørketrær fordi det står i lokalplanen. Det er pollenforbud. Og så kikket jeg ut av vinduet, og det var bjørketrær over alt, det var faktisk en hel skog av bjørketrær! Det ga ingen mening at man ikke måtte plante de få bjørketrær jeg foreslo. Det vil gå mange hundre år før de hadde fått fjernet de siste bjørketrærne på den såkalte

"(...)og så sa de, vi kunne ikke plante bjørketrær, fordi det står i lokalplanen. Det er pollenforbud. Og så kikket jeg ut av vinduet, og det var bjørketrær over alt, det var faktisk en hel skog av bjørketrær!"

Ulla Hornsyld

pollenfri plassen. Sånn er det jo med regler. Og særlig i Norge må det være vanskelig, fordi det er noen steder hvor det kan la seg gjøre, og så er det andre steder som på fjellet, hvor jo slett ikke kan la seg gjøre.

"(...) det som er vanskeligst for oss, er å imøtekomme både de svaksynte og dem som er bevegelseshemmet. Altså, hvem vekter vi høyest, og hvordan kommuniserer vi det."

Ulla Hornsyld

CR Hvordan opplever du dialogen med brukerne?
UH Brukerne har jo selvfølgelig masse forskjellige behov, og det som er vanskeligst for oss, er å imøtekomme både de svaksynte og dem som er bevegelseshemmet. Altså, hvem vekter vi høyest, og hvordan kommuniserer vi det. Og det er selvfølgelig ikke vår intensjon, men det er ikke alltid det går opp. Og det har ofte vært rullestolbrukerne man har lagt størst vekt på, mer enn de blinde eller svaksynte synes jeg. Altså, man lager oftere en rampe enn en trapp.

"Og man kan vel ikke prioritere det ene handikap frem for det andre, for selvfølgelig skal de alle sammen ha best mulig adgang, men det er ikke alltid plass til det."

Ulla Hornsyld

CR Ja, vet du hvorfor det er sånn?
UH Kanskje fordi de blinde i prinsippet godt kan gå opp en rampe, mens rullestolbrukerne kan ikke gå opp en trapp. Så derfor blir det jo dem som blir vektet høyest. Og man kan vel ikke prioritere det ene handikap frem for det andre, for selvfølgelig skal de alle sammen ha best mulig adgang, men det er ikke alltid plass til det. Det var det for eksempel ikke i SEB. Det var lagd trapper inn, men gangforløpet ble så vanskelig, enten alt for langt eller veldig slynget hele veien opp igjennom. Men nå er rampen der. Så det ga jo ikke noen mening med trappene. Og så ble det penere. Men kanskje kunne man godt ha laget et par små trapper. Det er mitt tilbakeblikk på det, det ville også ha imøtekommet mange andre brukere, hvis det hadde vært noen trinn.

"(...) det ville også ha imøtekommet mange andre brukere, hvis det hadde vært noen trinn."

Ulla Hornsyld

CR Så du tenker du ikke om det er det ene eller det andre begrep, når du sitter og arbeider med det, du tenker bare det skal være for alle?
UH Det er viktig for oss at vi tenker på alle brukere, også dem uten handikap. Det skal heller ikke være vanskelig for dem som ikke har et handikap. I prosjektet til Tivoli Kongressenter, er det et stort tak i midten, som vi ville lage til et grønt, men vi kunne ikke få plass til en rampe, det ble alt for langt. Den eneste mulige løsning ville blitt veldig kostbar, og byggherren syntes også det var en dårlig idé designmessig. Så sa kommunen at hvis ikke alle kunne få adgang så måtte ingen få adgang. Og det syntes jeg hverken gleder de svaksynte eller rullestolbrukerne eller dem som ikke har noe handikap, så jeg synes det er fullstendig tåpelig at man ikke kan se mer nyansert på det. Alle situasjoner er jo forskjellige, og jeg synes alle i utgangspunkt skal ha tilgjengelighet, men man bør også kunne

"Så sa kommunen at hvis ikke alle kunne få adgang så måtte ingen få adgang. Og det syntes jeg hverken gleder de svaksynte eller rullestol-brukerne eller dem som ikke har noe handikap, så jeg synes det er fullsten-dig tåpelig at man ikke kan se mer nyansert på det."

Ulla Hornsyld

se på at det også er mange mennesker som ikke har noe handikap. Og det er det jeg noen ganger blir frustrert over. Hvis man skal lag en kant som er for de blinde, som er 6 cm høy, men man ved at alle andre vil gå og snuble over den, fordi de ikke legger merke til den. Så gir det ingen mening.

CR Så det er minoriteten som kommer til å sette dagsorden?
UH Ja, det synes jeg er litt spesielt. Noen ganger virker de her ledelinjer helt håpløse, hvis det er en husmur eller en kant som kan fungere som naturlig ledelinje i stedet. Jeg synes det skal være krav til tilgjengelighet, og jeg synes det er viktig at vi kommer ut og sjekker, at det blir gjort og at det blir gjort ordentlig. Ikke minst fordi det også er byggherrer som hopper over det og sier, vi lager det hvis de kommer og ber om det, og hvis de ikke ber om det, så lager vi det ikke. Jeg mener man som utgangspunkt skal oppfylle reglene og kravene, men at man skal i høyere grad kunne se på den enkelte sak og gi dispensasjon for at oppnå et godt byrom for alle, altså. Men jeg kan også godt se det kan være vanskelig.

"(...) det blir så trist når alt blir flatt, det er ikke noen opplevelse for hverken den ene eller den andre i å bevege seg igjennom landskapet, hvis det hele er litt leverposteifarget."

Ulla Hornsyld

CR Påvirker kravene ditt kreative råderom?
UH Ja, fordi det blir så trist når alt blir flatt, det er ikke noen opplevelse for hverken den ene eller den andre i å bevege seg igjennom landskapet, hvis det hele er litt leverposteifarget. Og kravene til mørke og lyse kanter på trappetrinn, de er vanskelige å få løst pent, synes jeg. Men altså i forhold til å være oppmerksom på at alle kan forstå et rom, og bevege seg i et rom, og å oppleve et rom, så synes jeg jo det gir mening. Jeg tror også det er et spørsmål om å akseptere at det er en måte å arbeide på. På samme måte som man skal møte brann, det er et nødvendig onde kan man si. Og man vil jo gjerne at alle skal like byrommet, og hvis kravene er det som skal til for at folk er tilfredse med et byrom, så er det jo ikke noe vi ikke vil oppfylle. Men det kan være vanskelig å få plass til både trapper og ramper, og å få det til å se ordentlig ut. Så det ville selvfølgelig være rart at man kunne si; ja, men det er rampen som gjelder, også selv om de egentlig gjerne ville ha en trapp. I forhold til det kreative råderom, så synes jeg for eksempel at ledelinjene er blitt veldig brede og derfor ganske voldsomme. Det var penere med den klare, enkle og smale linjen. Men jeg kan da godt se det kanskje er vanskelig. På SEB ble det avtalt at det ikke kom en ledelinje hele veien opp igjennom rampeforløpet, men at man i stedet orienterer seg etter kantene. Det er noen som er glade for det, og noen som ikke er så glade for det, tror jeg. Men det var egentlig én måte at løse det på, hvor det gikk opp i en høyere enhet, at det kun var de rillete oppmerksomhetsfelter på enden av rampen. Og det er jo en

"I forhold til det kreative råderom, så synes jeg for eksempel at ledelinjene er blitt veldig brede og derfor ganske voldsomme. Det var penere med den klare, enkle og smale linjen."

Ulla Hornsyld

"(...) det er jo en annen type byrom enn et stasjonsområde det må også ha betydning i forhold til hvilken type byrom man har med å gjøre."

Ulla Hornsyld



Foto arkitektene SLA

annen type byrom enn et stasjonsområde det må også ha betydning i forhold til hvilken type byrom man har med å gjøre.

CR Søker dere ofte dispensasjon?
UH Vi benytter oss av den profesjonelle tilgjengelighetsrådgivning som finnes på Statens Byggeforskningsinstitut, men i noen prosjekter erkjenner vi også bare, at vi ikke oppfyller kravene eller vi fortolker dem fritt, fordi vi ikke mener de gir mening. Det betyr også utrolig mye hvem som er saksbehandler i godkjennelsesprosessen, og ofte kan beslutninger variere fra kontor til kontor, særlig i en stor kommune som København. Det kan absolutt være inkonsekvent.

CR Hvilken viten trekker dere på når dere skal løse problemstillinger og få tilgjengeligheten integrert i et helt design?
UH Altså vi bruker regelverket som utgangspunkt. Og oppfyller alle de punkter som er i det, for det blir vi nødt til i forhold til byggetillatelser. Og hvis byggherren ikke allerede har tilknyttet en profesjonell tilgjengelighetsrådgiver så pleier vi selv å ta kontakt og få prosjektet kvalitetssikret. Ikke fordi vi ikke kan reglene selv, men for å få gode ideer eller en diskusjon om prosjektet, så vi er sikre på vi har løst det korrekt. Vi ser også mye på andres prosjekter og tar vårt inntrykk med hjem og prøver dem. Det er viktig for oss at det ikke blir for teknisk, idet det også skal være robust når vi bruker det på uteareale ne, så det ikke blir et problem etterpå. Det er også derfor det ofte blir en integrert del av designet, en benk man følger, eller et eller annet.

"(...) det er en spesiell opplevelse for alle, som både kan være over tid og årstider, men også kan være unikt når du går inn i byrommet. Det gjør jo at vi hele tiden tenker i nye løsninger, nye måter å tenke tilgjengelighet på og utfordre den. Det er viktig for oss at vi virkelig tenker våres brukere som alle."

Ulla Hornsyld

CR Du sier tilgjengelighet er en del av deres strategi fra starten av, hva er deres overordnede tilgang til prosjektene?
UH Det er at det skal være en særlig opplevelse når du gå inn i nytt byrom og opplever det. Og det er en særlig opplevelse for alle, som både kan være over tid og årstider, men også kan være unikt når du går inn i byrommet. Det gjør jo at vi hele tiden tenker i nye løsninger, nye måter å tenke tilgjengelighet på og utfordre den. Det er viktig for oss at vi virkelig tenker våre brukere som alle. Selv skaterene, vi tenkte dem ikke direkte inn i prosjektet, men vi visste nok at de godt ville komme. Jeg kan også godt se at det kanskje kan være et problem for folk der er svaksynte eller lignende, men til gjengjeld så kan man jo høre dem.

CR Ofte kommer tilgjengelighet til å handle riktig mye om designtiltak som øker handikaptilgjengeligheten. Mens universelt design i den danske sammenhengen er et litt ubeskrevet blad, og derfor stadig har muligheten for at bli fortolket, som det opprinnelig

er tenkt, at det handler om å se alle brukere.
UH Ja. Og i den norske kontekst har den nettopp bare fått et tvist imot den forståelse vi i Danmark har av tilgjengelighet. Altså, den universelle utforming i Norge handler jo om noen spesifikke brukere. Men i den opprinnelige forståelse så er skaterene jo like viktige, og vesentlige brukere, eller de har ikke lavere prioritert enn den synshandikappede. De har bare noen andre behov. Og én ting er at de også har hjul og kan ha stor glede av stedet, og så har de jo også deres måte å henge ut på eller å sitte på eller at stå på, eller hva det nå er, som i en universell tanke også skal imøtekomme. Og vi har nok alltid opplevd at skaterene flytter inn. Og det er likegyldig hva vi har lagd, det kan være murer som er tre meter høye, hvor det egentlig ikke var meningen den skulle bruke den, man at man skulle spille ball opp av den, og så skater de på dem og synes det er det beste i verden. Så ja, de er der bare.

"Altså, den universelle utforming i Norge handler jo om noen spesifikke brukere."

Ulla Hornsyld

"(...) én ting er at de også har hjul og kan ha stor glede av stedet, og så har de jo også deres måte å henge ut på eller å sitte på eller at stå på, eller hva det nå er, som i en universell tanke også skal imøtekomme."

Ulla Hornsyld

CR Jeg vender tilbake til det med kravene. Det eksisterer en diskusjon om hvorvidt kravene bør være funksjonsbaserte som andre krav i bygningsreglementet eller forbli målkrav som nå. Hva mener dere om det?
UH Ja, det kunne man godt. Altså, man kunne minimere de presise kravene og satse på de funksjonsbaserte, det er en god måte å løse det på, og så er ansvaret opp til den enkelte rådgiver. Ja, det synes jeg kunne vært en kjempe god idé! Jeg tror vi ville fått noen bedre byrom, mindre stringente, og uten ledelinjer som bare leder fra a til b, uten å gi mening, men som bare er til besvær. Det ville nok gi god mening å satse på de funksjonsbaserte krav. Og så tror jeg der er mange som allikevel vil følge kravene i bygningsreglementet slik at de er på den sikre side i forhold til å forsvare byggherren hvis det skulle komme spørsmål.

"(...) man kunne minimere de presise kravene og satse på de funksjonsbaserte, det er en god måte å løse det på, og så er ansvaret opp til den enkelte rådgiver."

Ulla Hornsyld

CR Tror du rådgiverne kan løse oppgaven, har de kunnskap og kompetanse nok til det?
UH Ja, noen har i hvert fall. Noen krav skulle nok stadig vekk være målkrav. Men jeg tror man skal huske på at rådgiverne prøver ikke å gjøre livet vanskelig for noen. Jeg tror egentlig de som utgangspunkt alltid prøver på å lage et godt prosjekt, et optimalt prosjekt, og at de gjerne vil at alle skal kunne bruke det og være glade for det. Noe annet gir ikke mening. Så derfor tror jeg ikke man skal være så redd for det funksjonsbaserte. Men det skal jo fortsatt være adgang for alle, og det krever at det er en rampe eller en annen brukbar løsning. Så hvis man har det for øye så tror jeg godt man kunne basere seg mer på det funksjonsbaserede, så lenge det var supplert med anvisninger.

"(...) Jeg tror vi ville få noen bedre byrom, mindre stringente, og uten ledelinjer som bare leder fra a til b, uten å gi mening, men bare er til besvær. Det ville nok gi god mening å satse på de funksjonsbaserte krav."

Ulla Hornsyld



Foto arkitektene SLA

CR Ofte i faglige sammenhenger blir tilgjengelighet og universelt design blir fortolket som fysisk tilgjengelighet. Ville det gi mening for deg hvis vi også begynner å snakke om sanselig tilgjengelighet?
UH Jeg vet ikke hvordan man kan formulere det som krav, men ja, det ville være en god idé. I SEB prosjektet handler det om at naturen kommer inn i byen, at du kan høre beplantningen, du kan høre bladene rasle eller bare sitte og høre fuglene som flytter inn, eller lyden av den belegning du går over. Det sanselige er veldig sentralt for oss.

CR Det virker ikke umiddelbart som om det er begrensende for din kreativitet eller tegnestuens muligheter for å sette deres preg på prosjektene, på tross av regelverket?
UH Nei, det er kun innimellom hvor det kan være vanskelig at få plass til alt, altså fordi rommet er begrenset eller at det er rampe-/trinnforhold som ikke nødvendigvis går opp i en høyere enhet. Og så er det kravet til repoer, at de skal være vannrette, men det er de jo ikke, de må jo helle, fordi vannet skal kunne renne av. Det kravet har jeg alltid syntes var merkelig. Det gir ikke noen mening og det utfordrer min faglige stolthet.

"Det kravet har jeg alltid syntes var merkelig. Det gir ikke noen mening og det utfordrer min faglige stolthet."

Ulla Hornsyld

CR Hvis du skulle komme med et forslag for fremtiden, altså hvis vi skulle tro på at det bygde miljø og også uterommene var ennå mer tilgjengelige om 10 år, hva skulle man så satse på, hva er viktigst og hvordan kan vi gjøre det ennå bedre?
UH Ja, jeg synes egentlig det er nok krav, men jeg synes det som mangler er oppfølgning. Og ja, det gir et større innblikk at man hører, hva brukerne tenker, så man kan tilpasse det. Og så opplever jeg at jeg innimellom savner det store flotte trappeanlegget - hvordan kan man introdusere det igjen som arkitektonisk element uten at det absolutt skal ha en rampe ved siden av seg? Og gode eksempelsamlinger er alltid viktige, så vi kan bli inspirert. Og det er viktig at også de kommunale saksbehandlere ser andre mulige løsninger på kravene, dét ville ikke skade. Jeg tror det er viktig at det også eksisterer en åpenhet for at den løsning som er tegnet i anvisningen, det er ikke nødvendigvis den eneste løsning.

"(...) jeg synes egentlig det er nok krav, men jeg synes det som mangler er oppfølgning."

Ulla Hornsyld

"Jeg tror det er viktig at det også eksisterer en åpenhet for at den løsning som er tegnet i anvisningen, det er ikke nødvendigvis den eneste løsning."

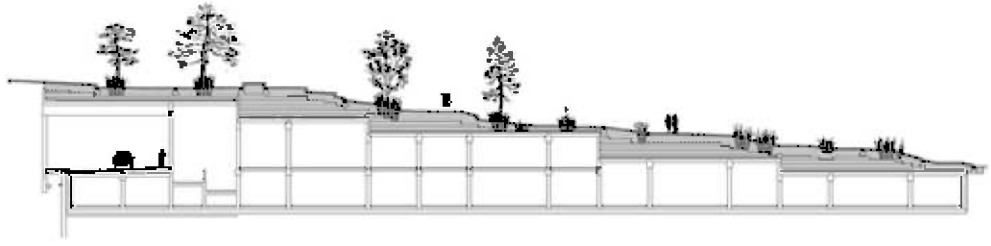
Ulla Hornsyld

CR Fokuserer dere på tilgjengelighet når dere formidler SEB-prosjektet?
UH Ja, det gjør vi, og særlig på løsningene i terrenget. Men altså også på det at det bare er full tilgjengelighet for alle. Vi har jo flere lignende prosjekter, for eksempel ett i Bjørvika i Oslo hvor vi egentlig tegner et rampeforløp, men et ikke særlig synlig

rampeforløp, det er bare den her skrånende flate, som alle igjen har adgang til, som både løser vannet og nivåforskjellen.

CR Er det noen utfordringer eller prioriteringer i SEB prosjektet som er viktige å få med?
UH Det er jo noen få steder, hvor trinnene møter rampen hvor kantene ikke er høye nok, og det oppstår en mindre fare for å falle. Vi tok sjansen, men man kan jo ikke løse det 100 %, ikke alltid. Hvis vi skulle ha satt en kant opp som kunne ha sikret brukeren med blindestokk, så hadde vi mister den flytende bevegelse som ligger i at den ene form blir til en ny form og fortsetter opp i en tredje form. Og den flyten, den kunne vi jo ikke ha lagd hvis vi skulle ha sikret de kritiske møtene. Jeg tror man blir nødt til å våge litt i forhold til noen ting for å forbedre seg, og forbedre hele området. Men da kan det jo også oppstå noen problemer hvor vi senere ser at det var ikke bra. Det handler jo ikke kun om å kjøre rullestolen opp, det handler også om den gamle damen eller den forvirrede eller ham som har travelt og tror at han kan løpe, og så ser han ikke at det faktisk var et nivå. Men det er alle jo litt i samme båt, vil jeg si, og dermed blir det jo også universell design. Det krever at man er oppmerksom på de få punkter rundt omkring i anlegget.

Det med at folk klatrer på de trinn som er litt høyere er jo også en kvalitet. København kommune har begynt å si, at når det er meter nivåforskjell så skal det være vern, kanskje også mindre enn meter, dvs. der kan nesten ikke være trinn mer uten at det er vern. Men det måtte vi jo ha på SEB, så reglene blir også fortolket forskjellig. Men det er helt sikkert noen gråsoner, det er det ingen tvil om, fortolkninger som er litt udefinerte, og man prøver seg litt frem. Man kan forestille seg at man lager en regel og forbyr de store sittetrinn, og så har man den i to år og finner ut, at det går bare ikke. Vi kunne jo ikke lage SEB og det spesielle byrommet hvis reglene forbød de store sittetrinnene. Og med hensyn til beplantningen og tilgjengelighet, så er jeg nok en sånn arkitekt som tar noen sjanser. Jeg synes det skulle være bjørketrær, og jeg visste godt det var noen som kunne gi motstand, men det var ikke noen som sa noe på det, og så tenkte jeg, ja men, så må det jo være fordi det er bra. Så det er heldigvis mange bjørketrær!



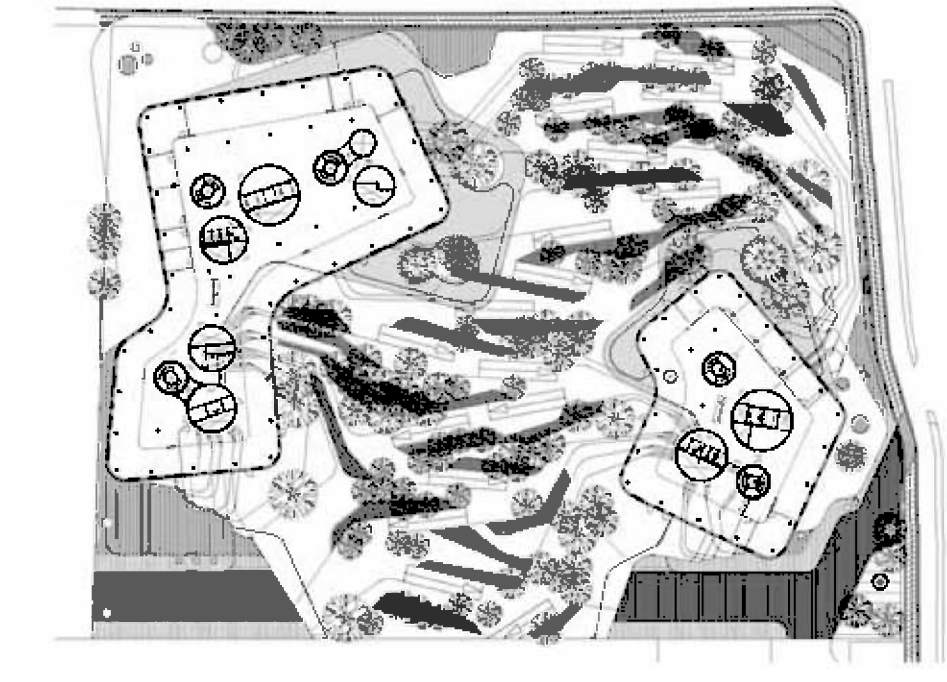
Snitt gjennom området.

om SEB bank & pension - the city dune

SEB bank & pension ligger ved havnen i København, et område som har hatt få offentlige plasser av høy kvalitet. SLA fikk oppgaven med å lage et uterom som skulle knytte de to hovedkvarterene sammen. Flere hvite betongdekker danner en sti som beveger seg oppover mellom beplantningen av tre og busker. Beplantningen danner permeable overflater som håndterer overskuddsvann, samt at beplantningen ellers skaper et gunstig mikroklima.

Klient	SEB Bank & pension
Arkitekt	SLA
Rådgivende ingeniør	Rambøll
Tegnet	2005-2007
Bygget	2007-2010
Areal	7 300 m^2

De forskutte planer og det integrerte rampeforløp, som utgjør hovedgrepet, stimulerer den kinestetiske sans kontinuerlig og den bølgende bevegelse utfordrer og stimulerer retningssans og identifikasjon. De taktile variasjoner i betongdekket informerer og stimulerer taktilt i de fineste nyanser. Rampens bevegelse fører sikkert gjennom landskapsrommet som er et variert duft og lydlandskap og de sporadiske planteåpninger øverst i anlegget fordrer tilstedeværelse av alle, uansett funksjonsevne. Fargene og materialiteten er enkel, lett avleslig og med stor kontrast, som både stimulerer synet og beroliger øyet. Det urbane landskapsrom tilbyr overblikk. Rommet er åpent og imøtekommende og inviterer alle inn, overskueligheden stimulerer trygghet og komfort og samtidig med at bevegelsen sikrer variert stimulering.



Plan over uteområdet

arkitektens perspektiv

Arkitektene som velvillig har stilt deres holdninger, erfaringer og prosjekter til rådighet for dette prosjekt peker på tvers av nasjonalitet, alder, erfaring og praksis på noen klare og gjennomgående temaer for en diskusjon av universell utforming i en arkitekturpraksis.

De syv samtaler gir et bilde av en naturlig holdningsmessig bredde blant de praktiserende arkitekter, en variasjon i den individuelle arkitekts faglige fokus og pasjon, men også en klar og overbevisende enighet om hvilke problemstillinger og utfordringer universell utforming skaper for den praktiserende arkitekt.

Intervjuenes kjernetemaer og arkitektenes tanker oppsummeres her i forhold til verdier og begrepsforståelse, regelverk og praksis, fortolkning og formidling samt en fremadrettede strategi.

verdier og begreper

Arkitekturen må naturligvis være inkluderende og tilgjengelig. Denne holdningen synes implisitt for alle de intervjuede arkitekter. Til gjengjeld legges det ikke skjul på at man forholder seg kritisk til hvordan tilgjengelighet og universell utforming implementeres og hvilke virkemidler som anvendes i prosessen.

Kritikken av implementeringsmetoden, som her oppleves som et begrensende og unyansert regelverk uten forståelse for vilkårene i praksis, begrunnes fra flere vinkler. Alle påpeker i flere vendinger at regelverket i både dansk og norsk kontekst er for stramt og for unyansert og helt uten mulighet for å forholde seg til spesifikk kontekst eller prosjektvilkår. Den manglende nyansering gis dessuten som årsak til at regelverket som det per dags dato er formulert begrenser det kreative råderom, og i visse tilfeller også arkitekturens kvalitet. Det påpekes at regelverket dikterer løsninger fremfor å beskrive oppgaven/ytelsen, og noen uttrykker en opplevelse av at regelverket dermed uttrykker manglende tillit til deres faglige kompetanse og virke. Der er dessuten flere som uttrykker forundring og frustrasjon ved at kravene synes å fokusere på noen brukergrupper fremfor andre, og at særlig rullestolbrukere og synshandikappede er tilgodesett, mens mange andre brukerbehov og funksjonsnedsettelser ikke er inkludert. Dette vekker både forundring og skepsis overfor begrepet "universell utforming" sin egentlige betydning og berettigelse og flere gir uttrykk for at det resulterer i at kravene blir lite troverdige og dermed meningsløse.

Deltakerne har alle erfaring med å samarbeide med brukere - noen i så utpreget grad at de har utviklet modeller og metoder for brukerdialog og samarbeid. De synes alle å være meget opptatt av og bevisste om hvilken rolle brukeren spiller i deres arbeidsprosess, og betydningen av den informasjon de kan få fra brukeren.

Det er også en gjennomgående frustrasjon og forundring over at regelverkets krav til universell utforming også inkluderer private boliger og selv om den offentlige debatt ikke er helt den samme i Danmark og Norge er erfaringen den samme; man forstår ikke, hverken som arkitekt eller byggherre, hvorfor man ikke har større beslutningskraft i sin private bolig.

Alle er enige om at målkrav som modell er begrensende og vanskelige å arbeide med i praksis og at funksjonsbaserede krav ville være en metode som ville gi mer mening i deres arkitektoniske praksis. Der er bred enighet om at man bør satse mer på verdiene og holdningene bak målsetningen om universell utforming fremfor å spisse kravene og fokusere på det målbare. Man er altså enig i målsetningen, men uenig i metoden.

> *Det nåværende regelverk fører kun til en slags katalogprosjektering som er begrensende for muligheten for å lage en arkitektur som strekker seg videre. Man har en intensjon om bred inkludering, men den blir ikke fulgt opp. Kravene er stadig alt for detaljerte og alt for unyanserete, og de fokuserer primært på rullestol og synshandikappede.*
>
> *Merete Lind Mikkelsen*
>
> *… barn har andre behov enn voksne i mange sammenhenger og det synes vi jo er positivt og i forhold til universell utforming så kan det noen gangre virke som om man prøver at få alle til at ha det like kjedelig.*
>
> *Andreas G. Gjertsen*

Når begrepets teoretiske betydning og anvendelighet i forhold til praksis tas opp som tema er det generelt mange kritiske innspill. Begrepet forstås som et teoretisk konsept med en bakenforliggende målsetning om å skape et inkluderende bygget miljø og sikre at alle mennesker har adgang til det offentlige rom. Målsetningen er det som nevnt ingen kritikk av, man tilslutter seg bredt, men uttrykker samtidig at universell utforming som begrep er et teoretisk og politisk ord uten relasjon til praksis.

> *…jeg er jo ikke skeptisk overfor det å gjøre arkitekturen tilgjengelig for alle, jeg er skeptisk overfor begrepet på et teoretisk plan. Jeg*

synes det er vanskelig at man prøver å late som om at det faktisk ikke er forskjeller og konflikter mellom forskjellige brukergrupper, det synes jeg er provoserende rett og slett.

Knut Hjeltnes

…jeg føler kanskje at vi i stedet for å prøve å få til at alle får likt tilbud, at alle skal få mulighet for de samme tingene, må vi kanskje godta og omfavne det at vi er forskjellige.

Andreas G. Gjertsen

Flere peker på at det på tross av sin intensjon om å inkludere menneskelig diversitet og utvide brukerforståelsen fra et snevert fokus på funksjonsnedsettelse til et bredere og alt-inkluderende fokus, i sitt nåværende bruk fortsatt fokuserer alt for snevert på enkelte brukergrupper som for eksempel rullestolbrukere og synshandikappede. Flere etterspør en viten og prioritering av andre brukergrupper, både med utgangspunkt i fysiologiske vilkår, men også sanselige, sosiale, kognitive og emosjonelle vilkår, som for eksempel for giktrammede, epilepsi, hørselshemmede, alder, to-språklige, to-kulturelle og introverte/ekstroverte forhold som bare en del av den brukerdiversitet arkitektene arbeider med i deres daglige praksis. Herved kritiseres universell utforming også for fortsatt å ha for snevert fokus på de fysiske forhold fremfor å være utfoldet til å romme sanselige, sosiale, kognitive, emosjonelle og kulturelle overveielser og realiteter.

Flere utdyper også utfordringen i å utvide forståelsen for universell utforming fra den nåværende, som synes å være at man i norsk kontekst primært forstår universell utforming som relatert til handikap og spesielle løsninger, mens man i dansk kontekst anser tilgjengelighet for 'tapt terreng' i forhold til faglig formidling og seriøsitet. Derved menes det at begge begreper oppleves negativt faglig og assosieres primært med ramper, heis, håndlister og andre spesifikke designløsninger rettet mot bruker med funksjonsnedsettelse.

Tilgjengelighet vekker assosiasjoner til midlertidige trappeheiser, håndlister til gamle mennesker, ting som er midlertidige og som ikke virker særlig skjønt. Det skal i stedet kobles sammen med bestandighet, varighet, ordentlighet og høy kvalitet.

Merete Lind Mikkelsen

Ut over kritikken av det man opplever som et snevert brukerfokus stilles det også spørsmål ved det helt grundleggende i å utvikle regelverk og metodiske systemer for noe som oppleves som nesten

umulig; at måle og vurdere menneskelig diversitet. Det eksisterer altså også en grunnleggende skepsis overfor hele prosjektet universell utforming på tross av enigheten om målsetningen.

> *I Norge er det blitt veldig politisk korrekt å investere i universell utforming, men der er forskjell på hva jeg legger i begrepet i forhold til hva som kommer ut i forskrifter og regelverk. Hvis målet, det politiske mål, er at alle skal kunne delta i samfunnet på like vilkår og uten hjelp av andre, så har jeg en klar innvending mot at det er noen interessegrupper som har fått igjennom utrolig mange krav og andre som er helt neglisjert.*
>
> *Mette Melandsø*
>
> *…min forståelse av universell utforming, mitt hovedproblem kan du si, er at man i hele diskusjonen glemmer sunn fornuft veldig ofte, at man ender opp med at ha en veldig teknokratisk tilgang til noe som handler om mennesker.*
>
> *Andreas G. Gjertsen*

Flere av arkitektene peker på at det vil være meningsfullt å koble begrepet sammen, eller kanskje erstatte det, med ord og begreper som likeverdighet og likeverdige løsninger. Det er ord og verdier som oppleves som klarere i tanke og fortolkning, og som gir mening i både arkitekturens praksis og mening. Flere peker også på at man ved å prioritere og formidle tanken om en likeverdige løsning samtidig åpner opp for en nyansering i designløsninger som bedre kan imøtekomme den faktiske bredde i diversitet de møter i praksis.

> *… jeg tror mye mer på det likeverdighetsbegrepet er et godt et som dekker virkeligheten. Det virker også mye bedre enn det universelle, fordi det virker veldig bredt, sånn rent teoretisk. (…) Med 'likeverd' tar man utgangspunkt i mennesket, det likeverdige, hvor det universelle virker som at det dekker alt. Og gjør det nesten umuligt å operere med.*
>
> *Morten Gregersen*
>
> *…jeg synes det nettopp er problemet med universell utforming, at man later som om at det som er fint for en gruppe er fint for alle, og det er det jo ikke. Det er ikke bare funksjonsfriske kontra funksjonshemmede, men også funksjonshemmede seg imellom som har forskjellige ønsker. Og det må man jo få med, og en arkitektur som spiller på flere kvaliteter tror jeg egentlig er bedre for alle parter.*
>
> *Knut Hjeltnes*

Generelt for alle de deltakende arkitekter at de både bevisst og ubevisst i sammenstiller begrepet universell utforming med regelverket. De er overordnet bevisste om at det er en differensiering mellom begrepet som visjon og tanke og regelverket som middel til å gjennomføre visjonen om større universell utforming i byggeriet. Men når samtalen glir og tankene flyter blir det tydeligere at de med referanse til praksis, erfaringer og metode tenker universell utforming som regelverket. Dette må forstås som en praksisrelatert realitet, der det i arkitektens daglige virke ikke er noen opplevd forskjell mellom begrep og regelverk, noe som kan peke tilbake på formidlingsoppgaven. Det synes også å henge sammen med at alle deltakerne også peker på at det å forholde seg til et komplekst og massivt regelverk er et kjerneelement i en arkitektpraksis. Akkurat som at regelverkets kompleksitet både finnes innenfor universell utforming-regelverket som det står alene og når det står i forbindelse med de mange regelområders, som brann, sikkerhet, bærekraft og så videre. Her preges hele situasjonen av mange og vanskelige innbyrdes motsetninger og prioriteringer.

Kritikken av regelverket skal altså ses både i forhold til de generelle regler og vilkår som en arkitekturpraksis navigerer i, men også i forhold til universell utforming regelverket alene.

Generelt beskrives det samlede regelverk som massivt og komplekst og ikke minst tidskrevende å administrere. En av de intervjuede forteller hvordan de på kontoret har dokumentert at tiden til administrasjon på et enkelt prosjekt er steget fra ca. 5% til 30-40% de siste 20 årene. Tiden tas fra prosjektering og den kreative fase av prosjektet, og det anses som problematisk for kvalitetene på prosjektene og arkitekturens muligheter. Administrasjonsbyrden og tiden det krever å bevare et overblikk over det komplekse regelverk nevnes også som årsak til at de praktiserende arkitekter ikke er mer synlige eller involvert i å prege både faglig diskusjonen og regelverkets utforming. Det er ikke tid.

Et annet generelt vilkår i tidens arkitekturpraksis synes å være at prosjektene generelt er presset på tid og økonomi, hvilket kommer til uttrykk på mange måter, men blant annet ved at romprogrammene ofte er så fastlagte og fastlåste, blant annet av regelverkets stramme krav, og det derfor er vanskelig å finne rom og ressurser til å utfolde arkitekturen og kreativiteten. Det differensieres mellom offentlig og privat byggherre, men i begge relasjoner understreker deltakerene også at de fungerer som

rådgivere for byggherren og at deres reelle innflytelse er helt avhengig av det enkelte prosjekt og den enkelte byggherre. Deres beslutningsråderom er i mange oppgaver begrensede.

> *… hele rådgiverrollen er jo å rådgive sin byggherre, men det er jo stadig vekk byggherren som tar beslutningene i siste instans. Så hierarkiet er jo ikke at det er oss som bestemmer, hvordan det skal være, kan man si. Det ville hørt til sjeldenhetene i alle fall.*
>
> *Morten Gregersen*

Det samme gjelder deres kreative råderom når det gjelder universell utformings-regelverket mer spesifikt.

Det gjelder overordnet at det er massiv kritikk av regelverket og at argumentene er mange og nyanserende. Målsetningen bak regelverket fremheves igjen som det positive, men formen, metoden og holdningen som regelverket representert kritiseres av alle deltakere, norske og danske. Kritikken peker på temaene detaljer versus helhet, brukerrepresentasjon, målkrav versus funksjonsbaserede krav samt en opplevelse av formynderi og manglende forståelse for praksis hos embetsverket som formulerer regelverket.

De er stor enighet om at kravene er alt for detaljerte uten å være nyanserte. De er for spesifikke, for fastlåste og for dikterende i deres form. En større fleksibilitet i fortolkningen og en langt større nyansering etterspørres med begrunnelse i at alle prosjekter er både funksjons- og kontekstspesifikke og at regelverket ikke reflekterer denne virkelighet. Ved å fokusere på detaljer og spesifikke løsninger minimeres betydningen av helheten og dette påpekes av flere som begrensende for prosjektenes arkitektoniske kvalitet. Flere påpeker at arkitektur eksisterer i en kontekstspesifikk helhet som ikke imøtekommes av regelverket fordi det beveger seg på detaljnivå. Mangelen på helhetstenkning påvirker også kvaliteten på lang sikt, idet detaljfokus og -styring oppleves som kortsiktig og uten hensyn til holdbarhet og kvalitet.

> *Det er alt for lite fokus på litt mer komplekse problemstillinger, hvor man tenker litt lengere frem og litt mer holdbart enn bare å legge en stripe med metal i gulvet.*
>
> *Mette Melandsø*

Man opplever dessuten at det mangler bredde i de brukerbehov som tilgodeses av regelverket, generelt prioriteres rullestolbrukere og synshandikappede, men det påpekes også at hvis universell

utforming som begrep skal utfolde brukerbegrepet er det et problem i at det allmenne oppleves som fraværende i regelverket mens det spesielle synes å være prioritert. Forskjellen i brukerforståelse fra tilgjengelighet til universell utforming er altså ikke slått igjennom i regelverket ifølge deltakerne. Flere påpeker at den manglende bredde i brukerforståelsen minimerer respekten for reglene og påvirker den faglige velvilje negativt.

Videre kritiseres regelverket av flere for å være formulert av embetsfolk og styrt av politikk, og derved ikke har noen faglig tyngde. Fraværet av byggfolk og arkitekter i prosessen nevnes uprovosert av noen av deltakerne, mens andre reflekterer over det når de blir spurt. Det kommenteres som påfallende og problematisk at det ikke er flere praktiserende arkitekter som deltager i prosessen, men forklaringen synes ifølge deltakerne å være både manglende tid og invitasjon. Samtidig anerkjenner man at regelverket bærer preg av organisasjonenes innflytelse og dyktighet. Det synes altså å være et dilemma mellom frustrasjonen over at regelverket utarbeides av embedsfolk og i fravær av arkitekter, og så den erkjente årsak til dette; nemlig manglende tid og egeninnsats.

> *..jeg tror mange føler at det er en slags fordomsdefinert ting som skal inn i alle prosjekter, her har byråkratene bare definert detaljer og skrevet side opp og ned, jeg vet ikke om det bare har å gjøre med tid. Jeg tror det har å gjøre med en slags mentalitet, man føler som praktiserende arkitekt at staten ikke stoler på hverken byggherre eller prosjekterende og det må man på en måte si med lov og regler. Man stoler ganske enkelt ikke på folk, på at de gjør det godt nok, og det er jo en virkelighet som er ganske viktig og den er veldig trist.*
>
> *Jan Olav Jensen*
>
> *Det tror jeg egentlig ikke er så merkelig, for du kan si at funksjonshemmede som gruppe har været ganske flinke til at fremme deres sak, og det kan jo være veldig vanskelig å argumentere imot deres krav uten å stille seg selv i et dårligt lys.*
>
> *Knut Hjeltnes*

Den primære kritikk av regelverket er dog forbundet til forskjellen mellom målkrav og funksjonsbaserte krav, og opplevelsen av at regelverket både i Danmark og Norge er basert på målkrav. Kritikken ligger i forlengelse av opplevelsen av at kravene mangler hensyn til helhet og i stedet kun fokuserer på detaljer. Detaljekravene oppleves som rigide, unyanserte, begrensende, fastlåste og stereotype. Det påpekes av flere at holdningen bak regelverket og de reelle krav med anvisninger representerer en formynderisk holdning til rådgivernes faglige kompetanse og at

reglene grunnleggende dikterer løsningene fremfor å presisere behov og gi arkitekten et kreativt råderom til å formgi både erfarent og innovativt. Ved å fastholde målkrav og detaljfokus begrenses det kreative råderom og arkitekturen fastlåses i forutsigelige stereotypiske løsninger.

> *Jeg har primært to innvendinger mod universell utformingsregelverket; det ene er at det bør være større fokus på hva som egentlig er intensjonen bak regelverket og det andre er at detaljstyringen som skjuler intensjonene ofte er meningsløs fordi det ikke relaterer til kontekst eller program.*
>
> *Mette Melandsø*
>
> *Problemet er at tilgjengelighet er kommet til å handle om noen skjemaer hvor man kun fokuserer på hvor mange centimeter det skal være opp og ned og noen helt fastlåste løsninger. Og helt uten en diskusjon om rimelighet.*
>
> *Merete Lind Mikkelsen*
>
> *… jeg har vanskelig for å forestille meg at man kan standardisere seg frem til noe som er for alle og at det samtidig har et poetisk innhold som gir mening, som alt bedre arkitektur bør ha og hvis man skal lage noe som støtter menneskeverdet. Utfordringen for oss som arkitekter er at lovverket krever at vi på den ene side skal ramme noe som er veldig teknokratisk, maktkontrollert og veldig klinisk, og på den andre side evne til å romme alle, men jeg må si at jeg synes det er en veldig vanskelig problemstilling - og jeg tror der er mange som har vanskelig med å tro at man kan formgi sånn som lovverket er nå.*
>
> *Jan Olav Jensen*

Flere påpeker også at man ved å fastholde målkrav risikerer å miste de kvalitative aspekter av arkitekturen som er vanskelige å måle, og som er sentrale for kvaliteten. At det ensidige fokus på det som kan måles og reguleres utgjør en fare for å miste det som er arkitekturens kjerne.

> *Man har jo kanskje fra sentralt hold en slags idé om at man kan organisere seg til det perfekte, at hvis du bare gjør som reglene sier da kan du bygge et hus og da mener jeg at man går glipp av noe veldig viktig som dreier seg om arkitektur – jeg er helt enig i hensikten men jeg stiller spørsmål om hvorvidt man som stat greier å få det til.*
>
> *Jan Olav Jensen*
>
> *… den utfordring vi har med regelverket i Norge, at det veldig raskt handler om fysiske omgivelser og det skal kunne måles i bredden på dørene og høyden på taket og i decibel, mens man kanskje glemmer i begrepet hvordan man kan måle trygghet og tilhørighet, hvordan*

skal man måle om et sted er mer eller mindre åpent eller ikke?

Andreas G. Gjertsen

Det er viktig i diskusjonen å sette arkitektenes opplevelse av universell utforming som både begrep og regelverk i relasjon til deres metode og prosess. Også her er det, på tross av individualitet, en generell viten å trekke ut av intervjuene. Det er bred enighet om at alle prosjekter er unike og at kontekst har en sentral betydning i den kreative prosessen. Med kontekst forstås både blant annet landskapet og bygningsmessig kontekst, byggetomtens kvaliteter, funksjoner og ressurser. Det betyr at forståelsen for helhet og forholdet mellom helhet og detaljer er avgjørende og begge aspekter definerer og supplerer hverandre i en ikke-lineær kreativ prosess. Ut over konteksten har også programmet avgjørende betydning for et prosjekt, her fastlegges funksjoner, organisasjon, romlige krav og definisjoner samt intensjoner. Hvert prosjekt behandles og betraktes som unikt og krever unike løsninger; det tas utgangspunkt i den spesifikke kontekst og de fleste arbeider meget presist med programmet.

Flere understreker også alle prosjekter og byggeprosesser er preget av utrolig høy kompleksitet, som oppleves som mer og mer komplekst for hvert år. Det er ikke lengere enkelt å bygge, og man møter konstant motstridende krav og behov, og ikke kun i relasjon til universell utforming. Å bygge er en kreativ problemløsningsoppgave av mange. Prosjektene eksisterer alltid i en kompleks og større helhet og kontekst, som arkitekten spiller både med og imot, men som er sentral i den enkelte prosjektløsning og som forutsetter nyansering og fleksibilitet i regelverket.

Felles for deltakerene er at de i deres beskrivelser av prosjekter eller eksempler når de skal understreke et poeng har tallrike referanser til de vanskelig målbare aspekter av arkitekturen: tomtens landskapskvaliteter, materialitet, proporsjoner, romlig variasjon, akustikk, dagslys, stofflighet, landskap, stemning, trygghet, omsorg. Sanselige kvaliteter og den multisanselige stimulering synes å være sentral i deres forståelse av arkitekturen.

Jeg mener at vi i begge prosjekter jobber med det taktile, det følende, lukt, lyd, mønstre som går utenfra og inn, det er utpregede arkitektoniske forhold som vi alltid jobber med, det universelt sanselige.

Knut Hjeltnes

… det sanselige betyr utrolig mye for oss. Vi tar som oftest utgangspunkt i stedet og i de kvaliteter som er på stedet, på tomten.

Mette Melandsø

Casestudier er likeledes sentrale i alle deltakernes arbeidsprosess og de fleste referer også til studiet av andre, historiske og samtidige, byggverk som et kjerneelement i arkitektonisk læring og viteninnsamling. De fleste nevner studiet av andre bygg som en viktig kilde til viten og noen understreker videre betydning av selv å oppleve bygningene fremfor å studere dem på bilder. Altså den opplevede erfaring av både egne og andre arkitekters bygninger gir inspirasjon og viten som bæres med inn i arkitektenes egen prosjekter. Og som en forlengelse av denne praksis etterlyser flere av deltakerne også inspirerende og nyanserte eksempelsamlinger, som beskriver både sanselige og fysiske universell utforming aspekter, som ledd i en universell utforming diskusjonen.

arkitektonisk utfoldelse av universell utforming

Som beskrevet er det bred enighet om, at universell utforming på tross av teoretiske definisjoner og nasjonale kampanjer i praksis, primært fortsatt fortolkes som fokus på brukere med funksjonsnedsettelse og særlig rullestolbrukere og synshandikappede. Tanken om å inkludere alle både i byggeprosessen og i begrep hilses velkommen og oppleves som meningsfullt, men i praksis synes begrepet å være synonymt med regelverket og regelverket å ha fokus kun på målbare og fysiske aspekter av byggets tilgjengelighet.

Flere av deltakerne snakker selv om å inkludere sosiale, kulturelle og kognitive aspekter i regelverket og den faglige diskusjon. Når de blir spurt direkte om betydningen av det sanselige i arkitekturen virker de alle nærmest overraskede over spørsmålet, som er det nærmest et helt overflødig spørsmål. Overbevisende og med klare stemmer understreker de betydningen av arkitekturens sanselighet og opplevelseskvaliteter som en helt implisitt grunnstein i arkitekturens vesen og mening.

… på en måte kan man jo si at det er en del av rikdommen med arkitekturen, at den kan oppleves med mer enn bare synet. Det er Juhani Pallasmaa som først introduserte de tanker for oss, det at man sanser arkitekturen med hele apparatet og ikke bare synet. Og at man kan si at sansene også styrker følelsen av trygghet og

tilstedeværelse og genius loci på en måte.

Andreas G. Gjertsen

… det er jo også det vi hele tiden streber etter å få til i våre prosjekter, at det ikke bare primært er visuelt, men at vi prøver at jobbe med alle de menneskelige sanser og at det er eksplisitt.

Knut Hjeltnes

Og begrepet sanselig tilgjengelighet gir mening for dem alle, om enn noen skal ha begrepet forklaret først. Behovet for en begrepsforklaring synes å grunne i at de to ord forstås hver for seg, men ikke i kombinasjon, så sammensetningen er fremmed og krever refleksjon. Dette kan antyde en vesentlig formidlingsoppgave samtidig med at det understreker de mange tanker som allerede er gjennomgått; tilgjengelighet og universell utforming oppleves som noe fastlåst, byråkratisk og unyansert målbart ved bygg som tilføres eller ikke, mens det sanselige oppleves som et kjerneelement i arkitekturens materie. De sanselige aspekter i forhold til for eksempel akustikk, som er inkludert i regelverket, oppleves også som unyansert og begrensende for nettopp å skape variasjon og diversitet i opplevelsen.

Hvis du ser på akustikk så går det ikke an å arbeide med store variasjoner i henholdsvis kort og lang etterklangstid lengere. Lang etterklangstid er jo forbudt nå og det betyr jo en forflatelse av den sanselige arkitektur. (…) Det skal jo helst være sånn at når du går fra et auditorium til et trapperom, så er det faktisk forskjell også i lydbildet, et trapperom skal helst høres rungende ut og det er nettopp en fin lyd i et trapperom.

Knut Hjeltnes

Når det snakkes om det sanselige eller når de enkelte prosjekter beskrives så blir det tydelig at sanseligheten er implisitt i alle deltakeres verker og arkitektursyn. Sanseligheten forbindes med klassiske arkitektoniske elementer som materialitet, stofflighet, lys og skygge, akustikk og etterklang, proporsjoner og kontekst, men det brukes også ord som nyansering, detaljer, nærvær, opplevelse, stimulering, mening og variasjon. Det er vesentlig at stimuleringen av sanseapparatet ikke blir unyansert, men tvert imot blir drivkraften for en variert stimulering som samtidig imøtekommer brukerdiversiteten. Intervjuene viser også at arkitektene ikke forbinder sanselig stimulering eller multisanselige med funksjonsnedsettelse eller spesielle behov, men at det at tenke multisanselig ligger dypt forankret i deres arkitektoniske holdning,

metode og forståelse.

Sanselig tilgjengelighet kan altså nettopp vise seg at være et middel til at inkludere alle, et middel som ikke er fremmed i en arkitektonisk praksis.

> *… vi har funnet meget viktig viten og kunnskap i de gamle husene, og de er ofte multisanselige i deres virkemidler. Det er stor nyansering i stimuleringen, du kan lukte forskjell fra rom til rom, du kan høre forskjell, du kan merke forskjell. (…) I vårt arbeid snakker vi ikke om hvordan det skal se ut, men hvordan det skal oppleves.*
>
> *Merete Lind Mikkelsen*

Samtidig refererer flere til deres erfaring med enten å arbeide sammen med brukere med sanselig funksjonsnedsettelse og deres opplevelse av at det er vesentlig også for denne brukergruppe at rom nettopp stimulerer til forskjellige opplevelser basert på forskjellige sanseinntrykk. Risikoen for at regelverket fører til masseproduksjon av de løsninger som er anvist i regelverket betraktes som en alvorlig trussel mod arkitekturens sanselighet og kvalitet. I den forbindelse refererer deltakerne også til deres erfaring med at både sanselighet og opplevelse bygger på nyansert, variert og multisanselig arkitektur. Og at nettopp muligheten for å skape en nyansert, variert og multisanselig arkitektur minimeres av det eksisterende regelverk som er basert på stereotypi. Arkitekturens sanselige aspekter og betydning oppleves som fraværende i både regelverk og teori.

> *…jeg mener ikke lovverket i det hele tatt tenker på det sanselige, lovverket er mer eller mindre rippet for den type motivasjon, man belønner slett ikke den type tenkning eller motivasjon hos dem som bygger. Hus som er helt forferdelige å bo i kan godt leve opp til lovverket. Jeg er jo ikke noen ekspert på universell utforming i det hele tatt, men jeg synes dette er en veldig viktig problemstilling som må diskuteres.*
>
> *Jan Olav Jensen*

> *Der tror jeg ikke at blinde eller hørselshemmede er annerledes enn alle andre, det er godt hvis der er stor vekselvirkning mellom stort og lite, (…) Det er klart at det er jo helt selvfølgelig i forhold til arkitektur og kvalitet, men hvis noe er virkelig smått så føles det store større osv. Så det jobber vi alltid mye med.*
>
> *Knut Hjeltnes*

Ut over de mange tanker, refleksjoner og erfaringer i forhold

til arkitekturens sanselighet og sanselig tilgjengelighet er det også kritikk av at universell utforming i både teori og regelverk mangler omtanke for sosiale, kulturelle og emosjonelle aspekter av inkluderende arkitektur. Hvis bredden i brukerforståelsen skal økes må den ifølge deltakerne også inkludere disse forhold, herunder forskjeller mellom barn, unge og voksne, introverte og ekstroverte sinn, kognitive evne og tilstand, kulturelle og språklige nyanser. På samme måte gjøres det mange overveielser om betydningen av de vanskelig målbare aspekter av arkitekturen som trygghet, omsorg, stemning, atmosfære, stimulering og utfordring.

> *… det sosiale må ha en stor rolle når vi snakker om menneskelig diversitet, noen er jo glad i at være veldig sosiale og eksponere seg selv og sine, andre er mer opptatt av å finne ro og trygghet i noe som er overskuelig og velkjent. (…)jeg er veldig opptatt av at universell utforming bør ta på seg sosiale aspekter.*
>
> *Andreas G. Gjertsen*

Som et siste generelt tema som nevnes av flere som fraværende eller underprioritert er forholdet mellom universell utforming og bæredyktighet. Det å betrakte universell utforming som et middel til å tenke bestandig og robust, og fortolke det universelle som et ansvar for mangfoldighet og holdbarhet i en langsiktet utvikling av byggeriet.

I alle de nevnte forhold gjør arkitektene seg tanker om arkitekturens potensiale og mening. Men igjen opplever man at regelverket og begrepet ikke tager hensyn til annet enn fysiske aspekter av funksjonsnedsettelser. Kritikken handler altså både om hvilke temaer som er inkludert i regelverket og begrepet, og om hvordan de håndteres i henhold til målkrav eller funksjonsbaserede krav.

Det byggede miljø bør være inkluderende og tilgjengelig for alle. Det er alle enige om, akkurat som alle er enige om at den nåværende strategi for å øke universell utforming i byggeriet ved å prioritere regelverket og satse på målkrav ikke gir mening fra en arkitektur praksis' synspunkt.

Med drivkraft i den store frustrasjon over opplevelsen av at den nåværende strategi ikke harmonerer med arkitektonisk praksis eller kvalitet fremsettes der mange konstruktive og erfaringsbaserede tanker om en fremtidig mer praksisrettede implementeringsstrategi. Her pekes på betydningen av et funksjonsbaseret regelverk, et mer nyansert og bredt formidlingsspråk, kompetanseheving især på skolenivå, flere konkurranser og flere eksempelsamlinger,

bedre saksbehandling og oppfølgning samt ikke minst en verdi- og holdningsendring med fokus på helhet, nyansering, tillit og åpenhet for innovative, annerledes og fremtidsrettede løsninger.

Funksjonsbaserte regelverk er utvilsomt et kjernetema, og kanskje rett og slett en forutsetning for en suksessfull fremadrettet og holdbar strategi i forhold til praksis. Argumentene er mange og allerede nevnt i mange nyanser. I den offentlige og faglige debatt er forbeholdet for de funksjonsbaserte krav ofte en bekymring om hvorvidt faget kan løfte oppgaven og hvorvidt de har de nødvendige kompetanser. Denne bekymring deles ikke nødvendigvis av deltakerne, med rimelig ydmykhet overfor deres egne og kollegaers kompetanser mener flere at de kan løfte oppgaven og at det er nødvendig at regelverket øker muligheten for å utvikle fagområdet gjennom et fleksibel og nyansert kreativt råderom, som kan vise innovative og nye løsninger. Som regelverket er nå synes det ikke at være troverdig at dette kan være mulig.

> *… vår utvikling som fag er kommet så langt nå, at det ikke er nødvendigt med det detaljefokus. At det ikke kun bør handle om å komme inn, fordi vi bør forudsette at det vet fagfolk godt hvordan man kan få til. Men hva skjer der når du er inne i rommet? Der blir helhetsopplevelsen enormt viktig, og de detaljefokuserede krav kan ikke løse den oppgaven alene.*
>
> *Merete Lind Mikkelsen*
>
> *… jeg tror man skal huske på at rådgiverne prøver ikke å gjøre livet vanskelig for noen. Jeg tror egentlig de som utgangspunkt alltid prøver på å lage et godt prosjekt, et optimalt prosjekt, og at de gjerne vil ha alle skal kunne bruke det og være glade for det. Noe annet gir ikke mening. Så derfor tror jeg ikke man skal være så redd for det funksjonsbaserte.*
>
> *Ulla Hornshyld*

I forlengelse av kompetansediskusjonen påpeker flere også at undervisningen på grunnutdannelsen er sentral, og at den må integreres fra studiestart, være kontinuerlig gjennom hele utdannelsesforløpet samt baseres på realistisk brukerdeltagelse. Det pekes på viktigheten av å forstå brukernes alminnelige virkelighet, kvaliteten av å arbeide med og forstå brukere med sanselige funksjonsnedsettelser, og læringen i å stifte bekjentskap med regelverket allerede på studienivå.

> *Hvis det skulle være en fokus særlig under utdannelsen, så skulle det være at introdusere studentene for problemstillingen så tidlig som*

overhodet mulig, og også la dem møte ekte klienter (…) det er veldig viktig at problemstillingen er reell og at klientens behov er reelle, hvis ikke så blir universell utforming kravene jo ikke forståelige, på en måte.

Andreas G. Gjertsen

Problemstillingen og viten må inn på skolenivå og fra starten av. Det må være noe som er med som element hele veien og det er ikke nok med et enkelt kurs eller en workshop. Det er viktig å starte den nødvendige bevisstgjøring fra begynnelsen.

Mette Melandsø

Også saksbehandlingen inngår i strategidiskusjonen, både i forbindelse med kompetansehevning. at alle aktører, inklusiv byggesaksbehandlere må utdannes og tilegne seg de nødvendige spesialkompetanser, og opplevelsen av at den enkelte saksbehandler har avgjørende betydning for prosjektrammene. Flere refererer til erfaringer med at utfallet av fortolkninger av regelverket har vist seg avhengig av den enkelte saksbehandler, til både fordel og ulempe for arkitektene. Det virker som om man aksepterte denne situasjon som en del av rammene for praksis, men viser også til situasjonen for at understreke en kritikk av regelverket som vanskelig og useriøst. Bedre oppfølgning etter avlevering av byggeriet påpekes også som et område man bør prioritere fremover. Argumentet er både læring og erfaringsinnsamling, samt et middel til at fastholde byggherren i hans ansvar.

Det betyr også utrolig mye hvem som er saksbehandler i godkjennelsesprosessen, og ofte kan beslutninger variere fra kontor til kontor, særlig i en stor kommune som København. Det kan absolutt være inkonsekvent.

Ulla Hornshyld

… da vi var til den siste møte med myndighetene var det en ny saksbehandler med som sa at vedkommende ville ikke ha godkjent det uten en håndlist. Men det ville vår, selv om det gikk fra gulv til loft.

Morten Gregersen

Som noen meget konkrete og konstruktive innspill til en fremadrettet strategi nevnes av flere at man bør satse på å utvide universell utformings-begrepet faglig i konkurrenser og eksempelsamlinger. At man tradisjonelt utvikler og prøver nye faglige løsninger og anskuelser på enhver problemstilling

gjennom konkurranser og at arkitektkonkurransen kan være et viktig middel til å sette seriøs faglig fokus på temaet, samt å gi rom for innovasjon. På samme måte tar man utgangspunkt i fagets tradisjon for å studere andre prosjekter som referanse for helhetstenkning, detaljløsninger og ikke minst innovasjon. Flere påpeker i den forbindelse at det mangler referanser til en bredde i eksempelsamlinger, som ikke bare viser anvisningsbaserede løsninger, men som dokumenterer og inspirerer til en bredere forståelse og fortolkning av universell utforming.

Samme bredde etterspørres i forhold til språket, flere uttrykker skepsis i forhold til universell utforming som valg av språklig begrep. Det beskrives som bredt, umulig, naivt og vanskelig å forstå. Til gjengjeld er det positiv respons på begrepene likeverd og likeverdig løsning, flere uttrykker tro på dem som drivkraft for en språkbruk og en formidlingsstrategi som gir mer mening for dem som praktisere. Intervjuene tegner her også et forsiktig bilde av den språkforskjell som finnes mellom Danmark og Norge. Hvor man i Norge anvender universell utforming som primært begrep i faglig og daglig språk, så bruker man i Danmark stadig tilgjengelighet og handikaptilgjengelighet, mens universell utforming kun for nylig er introdusert i den danske kontekst og ennå egentlig er ukjent for andre enn teoretisk interesserede spesialister. Dette understrekes ved den danske arkitekt Gregersen/Nord arkitekter på spørsmålet om hvordan han forstår universell utforming helt umiddelbart svarer: 'Universell design? Det kjenner jeg slett ikke, det har jeg aldri hørt om før. Det vet jeg slett ikke hva er.'

Likeverdige løsninger oppleves altså positivt som et begrep man kan arbeide med, og kanskje skyldes det at det også synes å styrke flere av deltagernes mening om at det er viktig å prioritere holdning, verdi og etikk i en fremtidsrettet strategi.

> *Når man tenker over det så er det utrolig enkelt å bygge hus. Altså, man har gjort det i tusenvis av år, men det er blitt gjort til noe som er totalt sci-fi i kraft av at regler og modeller som skaper en fragmentering av viten.*
>
> *Morten Gregersen*
>
> *… og hva er viktigst, hvordan skal man prioritere forskjellen på verdien av en følelse av trygghet mot verdien av en følelse av tilgjengelighet?*
>
> *Andreas G. Gjertsen*

en ny strategi

Arkitekturen må være inkluderende og gi rom for menneskelig diversitet og likeverdige løsninger.

Alle intervjuede praktiserende arkitekter slutter seg til denne overordnede målsetning, men presiserer samtidig at det eksisterende regelverk ikke fremmer utvikling, innovasjon eller kvalitet i forhold til en universell utformet arkitektur.

En ny strategi bør baseres på funksjonsbaserte krav og tilby en langt større grad av nyansering i krav og fortolkning, gi rom for det prosjekt- og kontekstspesifikke og være åpen for nye løsninger og fortolkninger av universell utforming. Diversiteten blant brukerne skal avspeiles i større diversitet i løsningene. Det er tillit til at faget kan løfte oppgaven, og at hvis det skapes et kreativt handlingsrom vil bygg- og arkitektfaget kunne utvikle og integrere universell utforming i praksis i et langsiktig og holdbart perspektiv. Både intervju og caseanalyser peker mot at det eksisterer tilstrekkelig erfaring, holdning, forståelse og vilje til en universell utformet arkitektur. Og at forutsetningen er motivasjonen for eksisterende arkitektoniske verdier som sanselige, sosiale og holdbare kvaliteter og en strategi basert på disse verdiene fremfor regelverk. Utover dette må brukerforståelsen utfoldes, ikke kun teoretisk, men også i praksis.

Brukerforståelsen i universell utforming kritiseres for å inkludere alle i teorien, men å fortsatt primært prioritere rullestolbrukere og synshemmede. Opplevelsen av at den snevre brukerfokus ikke avspeiler de brukere arkitektene møter i praksis fører til konstruktive ønsker om at en ny strategi må anerkjenne at for å imøtekomme alles behov må man tilby flere forskjellige løsninger fremfor én som er for alle.

Caseanalysene viser at arkitektene alle arbeider med sanselig tilgjengelighet, de kaller det bare ikke det, da de ikke har kjennskap til begrepet. Arbeidet med å stille multisanselige arkitektoniske kvaliteter til rådighet er implisitt i deres metode og holdning, en naturlighet som er dypt forankret i deres arkitektoniske verdisett. Og en mer bevisst formidlingsinnsats av sanselig tilgjengelighet som del av en universell utformings-tanke vil bidra konstruktivt og kvalitativt til både den faglige utvikling og nyanseringen av faglige referanser.

I det hele tatt breder deltagerene universell utforming ut som

begreb, blant annet snakker flere av deltagerene også om 'sosial tilgjengelighet', og i forhold til en fremadrettet strategi kan det være aktuelt å nyansere begrepet mere. Man kan for eksempel forestille seg at det under en overordnet begrepsramme universell utforming opereres med fysisk tilgjengelighet, sanselig tilgjengelighet, kognitiv tilgjengelighet og sosial tilgjengelighet. Denne mer nyanserte begrepsforståelse kan tenkes å inkludere den større nyansering i brukerforståelsen som også etterspørres av deltakerene.

Det legges stor vekt på betydningen av viten og kompetanser, samt av nødvendigheten av at universell utforming introduseres og kontinuerlig integreres i hele studieforløpet på landets arkitektskoler, så vel som videreutdannelse. Det pekes på at kunnskapsinnsamling gir motivasjon for kreative og individuelle løsninger fremfor den nåværende opplevelsen av at regelverket anviser løsningene og kunnskap om bakgrunnen for kravene er overflødig. Målkravene i regelverket fratar arkitekten hans kreative råderom. En verdibasert strategi med funksjonsbaserede krav krever viten og kompetanser, og gir arkitekten hans kreative råderom tilbake.

Holdning er forutsetningen for at en ny verdibasert strategi, basert på funksjonskrav, bredere brukerforståelse, sanselig tilgjengelighet, nyanserte referanser og kvalifisert viten, kan lykkes. Betydningen av at holdninger bærer arkitekturen og andre sentrale samfunnsverdier frem i utvikling understrekes og generelt tviler ingen på at arkitektfaget som helhet preges av holdningen om at arkitekturen selvfølgelig skal være inkluderende og for alle. Men fordi holdning er den avgjørende drivkraften må holdning også inngå sentralt i en ny strategi og i forhold til arkitektfaget ta motivasjonen i arkitektoniske holdninger og verdier, her også arkitekturens sanselige kvaliteter og sosiale betydning.

Det konkrete ønske om et funksjonsbasert regelverk kombinert med behovet for å vise at faggruppen kan løfte oppgaven hvis det kreative råderom sikres, kan i kombinasjon med erkjennelsen av faggruppens fravær i utformningen av regelverket vise til at det kan være aktuelt å utvikle pilotprosjekter. Prosjeker hvor funksjonsbaserte krav blir defineret utfra medvirkning fra praktiserende arkitekter, og faggruppens viten og erfaringer kan bli avprøvd samtidig med at universell utforming også ble satt i forhold til blant annet holdbarhet.

Pilotprosjekt av denne type kunne videre defineres i en ramme som ga rom for utveksling av erfaring, viten og data mellom praksis

og forskning, og dermed bidra til langsiktig kunnskapsinnsamling og dokumentasjon. På samme måte kunne flere andre elementer i nærværende forslag til en fremtidig strategi undersøkes og dokumenteres, herunder også dialog og kommunikasjon mellom rådgiver og embedsverk.

Ønsket om flere eksempler og en større nyansering i eksempler som inngår i en diskussjon om universell utforming, og den videre utviklingen av universell utforming, kunne dessuten også innarbeides i et pilotprosjekt som for eksempel kunne bli til i forbindelse med en konkurranse der ennå flere projekter ble aktualisert enn de som faktisk blir oppført.

Dermed kan en universell utformet arkitektur utvikles, økes og integreres langsiktig og holdbart i praksis.

sammendrag

bakgrunn

Med implementeringen av den politiske strategi om et universelt utformet Norge stilles det i standarder, tekniske forskrifter, nasjonale programmer med mere, skjerpede krav til tilgjengelighet og universell utforming i byggbransjen.

Kravene er primært formulert som minimums-målkrav og i høy grad rettet mot funksjonshemmedes behov, som for eksempel snusirkler, rampehelninger eller døråpninger. Dessuten er kravene ofte definert med utgangspunkt i hjelpemidler, og ikke i menneskets fysiologi eller sanseapparat. Krav relatert til blinde er for eksempel oftest formulert ved dimensjoneringskrav av spesielle bygningselementer som ledelinjer og oppmerksomhetsfelter frem for den arkitektoniske helhet eller elementer som proporsjoner, organisasjon eller akustikk, som kan redusere behovet for særlige tiltak. Overordnet fokuseres det også primært på det ferdigbygde prosjekt fremfor prosessen, og den bakenforliggende holdning og viten til den faglige oppgave det er å bygge et universellt utformet miljø.

Den arkitektfaglige reaksjon på de skjerpede krav er preget av stor motstand mot de mange nye kravspesifikasjoner som ofte betegnes som begrensende for den faglige og arkitektoniske kvalitet. Den faglige debatt avspeiler dessuten en fortsatt forståelse av universell utforming som rettet mot en spesifikk brukergruppe og ikke forbundet med tidens faglige forståelse av arkitektonisk kvalitet.

problemstilling

Mens arkitektene strever mot å designe bygg som stimulerer, utfordrer, favner og understøtter hele sanseapparatet, og derved også inkluderer de som lever med funksjonsnedsettelse er det tydelig i den faglige diskurs og debatt at det ikke er den type byggerier som forstås som universelt utformet. Det eksisterer ikke en definert motsetning mellom multi-sanselig arkitektur og universelt utformet arkitektur, men den faglige debatt, utvikling og formidling avspeiler ikke dette, tvert imot preges den av en bred opplevelse av at de to faktorer er innbyrdes motstridende. Hvis universell utforming skal videreutvikles som arkitektfaglig begrep og utvikles til å være motivasjonen for nye måter å bygge, og nye fortolkninger av tradisjonelle rom og boliger, må arkitektfaget overbevise om at universell utforming ikke handler om de få, men om oss alle, og at universell utforming grunnleggende handler om å bygge for menneskelige mangfoldighet. Og praksis må få rom til å vise nyfortolkning og innovative løsninger.

Hvordan kan en fremtidig strategi for en universell utformet arkitektur formuleres, og hvilke tiltak kreves det for at den best mulig skal være tilpasset en arkitektonisk praksis?

metode

Prosjektet presentert i rapporten er en kvalitativt studie basert på empirisk intervjudata og litteraturstudier av arkitekturteori om forholdet mellom kropp og rom, og sanselige stimulering i arkitekturopplevelsen.

Det er gjennomført kvalitative intervju med syv praktiserende arkitekter fra henholdsvis Norge og Danmark, og et utvalg av arkitektenes egne prosjekter er analysert og formidlet i forhold til sanselig tilgjengelighet. Arkitektene er valgt på bakgrunn av flere faktorer, herunder at de representerer en bredde i alder og erfaring, er prisbelønnet og dermed i en arkitektfaglig kontekst anerkjent som betydningsfulle for deres fag, samt uttrykker i faglige sammenhenger en intensjon om å skape sanselige kvaliteter.

intervju og caseanalyse

Arkitektene, som har stilt deres holdninger, erfaringer og prosjekter til disposisjon for dette prosjektet, peker på tvers av nasjonalitet, alder, erfaring og praksis på noen klare og gjennomgående temaer for en diskussjon av universell utforming i en arkitekturpraksis. De syv samtaler gir et bilde av en naturlig holdningsmessig bredde blant de praktiserende arkitekter, en variasjon i den individuelle arkitekts faglige fokus og lidenskap, men også en klar og tydelig enighet om hvilke problemstillinger og utfordringer universell utforming skaper for den praktiserende arkitekt.

Intervjuenes kjernetemaer og arkitektenes tanker oppsummeres i rapporten i forhold til verdier og begrepsforståelse, regelverk og praksis, fortolkning og formidling samt en fremadrettet strategi. Case analyserne fokuserer på sanselig tilgjengelighet som definert i det teoretiske rammeavsnittet og supplerer derved intervjuene ved å dokumentere det eksisterende arbeidet omkring sanselige kvaliteter, brukerdiversitet og en utvidelse av begrepet universell utforming i praksis.

resultat

Ifølge de intervjuede arkitekter bør en ny strategi baseres på funksjonskrav og tilby en langt større nyansering i krav og fortolkning, gi rom for det prosjekt- og kontekstspesifikke og være

åpen for nye løsninger og fortolkninger av universell utforming. Diversiteten blant brukerne skal avspeiles i større diversitet i løsningene. Det er tillit til at faget kan løfte oppgaven, og at hvis det skapes et kreativt handlingsrom vil bygge- og arkitektfaget kunne utvikle og integrere universell utforming i praksis i et langsiktig og holdbart perspektiv. En fremadrettet strategi bør baseres på holdning, viten og faglig kompetanse og utvikling.

Caseanalysene viser dessuten at arkitektene arbeider med sanselige og sosiale aspekter av arkitekturens tilgjengelighet, akkurat som de streber etter å sikre fysisk tilgjengelighet i deres prosjekter. De demonstrerer tydelig i deres italesetning av problemstillingen at de primært setter likhetstegn mellom universell utforming og regelverk og dokumenterer dermed deres egen frustrasjon over at det i den nåværende situasjon er vanskelig å videreutvikle universell utforming i en arkitektonisk praksis. Samtidig viser de både i intervju og i caseanalyser at de arbeider naturlig og selvfølgelig med brukerinvolvering og sanselige kvaliteter i deres praksis, uten at de kaller det universell utforming.

Både intervjuer og caseanalyser peker mot at det eksisterer tilstrekkelig med erfaring, holdning, forståelse og vilje til en universell utformet arkitektur. Og at forutsetningen for en universell utformet arkitektur er å ta utgangspunkt i eksisterende arkitektoniske verdier som sanselige, sosiale og holdbare kvaliteter og i en strategi basert på disse verdier fremfor regelverk. Utover det må brukerforståelsen utvikles, ikke kun teoretisk, men også i praksis.

summary

With the implementation of the political strategy of 'Norway universally designed' building regulations, standards, guidelines and programs have increased requirements to universal design in the built environment.

In the Norwegian context the requirements are primarily defined as minimum prescriptive requirements and based on the needs of disabled users, e.g. turning radius, ramp slopes and door widths. In general the requirements often take their off set in the assistive technology and not the human physiology or sensory system. Requirements related to vision impaired are often defined as dimensioning of specific building elements such as tactile guidelines or audible information systems rather than the overall architectural design such as spatial proportions, organization or acoustics which might reduce the actual need for special solutions.
Furthermore focus is often placed on the building or physical structure rather than the design process and the ethical values and professional standpoints influencing the process of building a universal designed environment.

The increased requirements in the new building regulations has led to a strong reaction in the architectural profession against the changes and the new regulations are often described as limiting and destructive to both professional and architectural quality. The architectural debate also reflects a continued understanding of universal design as specific designs accommodating disabled users, and not connected to a contemporary understanding of architectural quality.

issue investigated

While architects strive to design build environments which stimulates, challenges, embraces and supports the entire human sensory system, it is evident in the professional debate and discourse that these building projects are not the ones considered universal design. There is no defined contradiction between multi-sensory architecture and universal design, but this is not reflected in the architectural debate, development or dissemination, on the contrary is seems that the two are often understood as mutually obstructive.

If universal design is to be further developed as an architectural

concept and an off set for new building types and methods as well as new interpretations and understandings of traditional spatial definitions , it seems that the architectural profession needs to understand that universal design is not about the few but about us all and basically about designing for human diversity. And as a decisive means to reach this point architectural practice must be granted the creative possibility to reinterpret and redefine new and innovative solutions to the universal design mandate.

Hence, the project presented in this report asked the question: What needs to be included in a long term durable strategy for implementing universal design in architectural practice?

method

The project is a qualitative study based on empirical interview data and literature studies of architectural theories on the relationship between body, space and sensory stimulation in architectural experiences.

Qualitative interviews with seven practicing architects from Norway and Denmark has been conducted and a number of the architects' own projects have been analyzed and discussed in regards to sensory accessibility. The architects have been selected based on a number of factors, e.g. age and experience, having received national recognition and awards and as such are considered significant among their peers as well as having expressed professional intentions of designing for the senses.

interviews and cases

The architects who have all generously offered their opinions experiences and projects to this research project all, across age, nationality, experience and values, point towards some common themes in the discussion of how to work with universal design in their architectural practice.

The seven conversations show a natural spread in mindset and values as well as a variation in their individual focus and passion, yet at the same time there is also consensus on which obstacles and challenges universal design poses to the practicing architect. These are presented in the report in relation to values and concepts, regulations and practice, interpretation and communication as well as a future strategy.

The cases included in the report focus in their presentation on sensory accessibility defined in the theoretical chapter and as such are considered as a supplement to the interviews by documenting the ongoing practice of investigating sensory qualities, user diversity and universal design in architectural design.

result

According to the participating architects a future strategy must include performance based requirements instead of prescriptive as well as offer a far more open approach to interpretation of regulations and context specific solutions as well as open up for new and innovative solutions and understandings of the universal design mandate. The diversity in users should be reflected in diversity in solutions. The architects agree on being confident that the architectural profession is able to meet the requirements even if changed from prescriptive to performance based as well as agree that if given the possibility the building sector will be able to develop and integrate universal design creatively and durably. A new long term strategy should be based on knowledge, values, and creative architectural development.

The cases included in the report document that the architects all work with sensory and social aspects of accessibility, as well as strive for physical access, in their architectural practice. When talking they generally demonstrate a understanding of universal design being perceived as the equal to the requirements in the building regulations and in doing so they document their own frustration of it being very difficult to further develop universal design as an architectural concept in their practice. At the same time they demonstrate in both interviews and cases that they consider user involvement and sensory qualities as implicit in their architectural values and methods, without defining it as universal design.
Both interviews and cases points to the existence of plenty of experience, understanding, values and will power needed to create a universal designed architecture. And that the required framework, considered from the perspective of the architectural profession, must be a future strategy based on architectural values such as sensory, social, sustainable qualities instead of an increase in building requirements. Furthermore the understanding of the users must be elaborated and expanded up on, not only theoretically but also in practice.

litteratur

Aslaksen et al., Universell utforming. Planlegging og design for alle, Rådet for funktionshæmmede, Oslo, 1997

Barne- og likestillingsdepartemenetet, Ot.prp. nr. 44 (2007-2008) Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven), Oslo, 2008

Frandsen et al, Helende Arkitektur, Institut for Arkitektur og Design Skriftserie nr. 29, Aalborg Universitet, Aalborg, 2009

Frandsen et al, SBi rapport Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til processen, 2012

Hall, ET, The Hidden Dimension, Doubleday & Company, Inc, 1966

Kirkeby, I.M., Knowledge in the making, Architectural Research Quarterly, Vol 13, , 2009

Kirkeby, I.M., Indbygget viden, Architectura 32, Selskabet for arkitekturhistorie, København, 2010

Miljøverndepartementet, Temarapport Universell utforming, Begrepsavklaring, Oslo, 2007

NAL, universell utforming strategi, vedtatt 12.02.10

Pallasmaa, J, The Eyes of the Skin, Architecture and the Senses, Academic Group Ltd, London, 1996

Pallasmaa, J., Encounters, architectural essays, Mackeith, P. (Ed.), Building information Ltd., Helsinki, 2005

Ryhl, C., Accessibility and sensory experiences: designing dwellings for visually and hearing impaired, Nordisk Arkitekturforskning 1/2, 2010

Ryhl, C., Architecture for the senses, I: Vavik, T. (Ed.) Inclusive Buildings, Products and Services. Challenges in Universal Design, Tapir Academic Press, Trondheim, 2009

Ryhl, C., SBi rapport Tilgængelighed - udfordringer, begreber og strategier, 2009

Ryhl, C., Tilgængelig akustik - boligens lyd, Tidsskriftet Antropologi, Nr 54 2006/2007, 2007

Steinfeld, E., Universal Designing. I: Christophersen, J. (Ed.), Universal Design, 17 Ways of Thinking and Designing, Husbanken, Oslo, 2001

Story, M.F., Principles of Universal Design. I: Preisler, WFE, Ostroff, E. (Eds.), Universal Design Handbook, McGraw-Hill, New York, 2001

Wågø et al, Rapport Universell utforming. Begrepsavklaring, Sinteff Byggforsk, 2006

Zumthor, P., Atmospheres, Birkhäuser Publishers, Basel, 2006